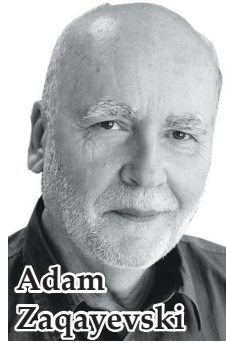

İlqar
Əlfioglunun
60-cı
baharı

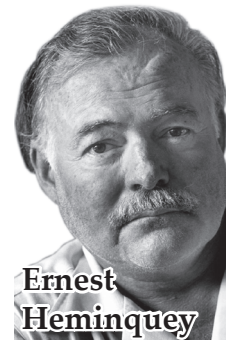
»»» səhifə 11

Yaralı
dünyanı
ucaltmağa
cəhd edən şair

Adam
Zaqaýevski

»»» səhifə 16

Həyat adlı
oyunda
məğlub
olmuş yazıçı

Ernest
Heminquey

»»» səhifə 22

Novruz Şərq ölkələrində

»»» səhifə 8

ANONS

"Mənim günahım"
pyesinin premyerası oldu
»»» səhifə 3

İran şahının anası
Bakılı Tacülmülükün
xatirələrinin davamı
»»» səhifə 5

Zalimxan Yaqubun
hekayəsi
»»» səhifə 6

Qəhrəmanlığın əleyhinə
olan Stefan Sveyq
»»» səhifə 7

Gözlə qaş arasında:
cızıq və cızığa qədər
»»» səhifə 10

"Dəf(i)nə yarpağı"nda
qalib gələn tərcümə əsəri
»»» səhifə 12

Xəstəliklər və onların
müalicəsinin müxtəsər
şərhi
»»» səhifə 14

Xilafətin Abbasilər sülaləsi
və tərcümə məsələləri
»»» səhifə 15

31 mart soyqırımını
sənədlərdə
»»» səhifə 18

Rəsm dilinə çevrilmiş
Ramiz Rövsən
»»» səhifə 21

"Avatar"ın rejissoru
plagiatlıqda ittiham
olunur
»»» səhifə 24

"Dəf(i)nə
yarpağı"
Bədi Tərcümə
müsabiqəsinin
qalibləri elan
olundu
»»» səhifə 4

Kinonu
dəyişən
adam -
Federiko
Fellini
»»» səhifə 23

Heydər Əliyev Mərkəzində “Cracking art” və “Səmən” Beynəlxalq İncəsənət Sərgisi açılıb

Martın 18-də Heydər Əliyev Mərkəzinin parkında “Cracking Art” və “Səmən” Beynəlxalq İncəsənət Sərgisinin rəsmi açılış mərasimi keçirilib. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyeva sərginin açılış mərasimində iştirak edib.

Avropanın məşhur “Cracking Art Group” əsərləri Mərkəzin parkında nümayiş etdirilir. “Pop-art” janrındakı nəhəng incəsənət əsərlərindən ibarət sərgi IDEA (Ətraf Mühitin Mühafizəsi Naminə Beynəlxalq Dialoq) İctimai Birliyinin rəsmi tərəfdaşlığı ilə təşkil olunub. Layihənin məqsədi Azərbaycanda ekoloji problemlərin həllinə, flora və faunanın qorunmasına diqqəti artırmaqdır. IDEA-nın rəhbəri Leyla Əliyeva bura toplaşan gənclərlə birlikdə sərgi ilə tanış olub.

Qeyd edək ki, 1993-cü ildə Avropanın 6 rəssamı - italyalı Renzo Nukara (Renzo Nucara), Marko Veronez (Marco Veronese), Kikko (Kikko), fransalı Aleks Ancı (Alex Angi), belçikalı Karlo Rizzetti (Carlo Rizzetti), Vilyam Sviltav (William Sweetlove) bir araya gələrək “Cracking Art Group”u yaradıblar. Bu hərəkət bütün səylərini müasir incəsənət haqqında təsəvvürlərin dəyişməsinə, sənətdə sosial və ekoloji istiqamətlərdə innovativ metodlar tətbiq etməklə yenilik yaratmağa yönəldib.

Rəssamlar təkrar emal edilmiş və asan utilizasiya olunan sintetik materiallardan hazırladıqları nəhəng, parlaq rəngli heyvan fiqurları ilə ictimaiyyətin diqqətini ətraf mühitin problemlərinə yönəldirlər. “Cracking art” əsərləri bir tərəfdən diqqəti ekoloji məsələlərə çəkir, digər tərəfdən isə yeni texnologiyaların tətbiqini nümayiş etdirir.

“Cracking Art Group” öz yaradıcılığı ilə bu günədək dünyanın bir sıra şəhərlərini fəth edib. Qeyd olunan əsərlər Nyu-York, Sidney, Milan və digər şəhərlərdə nümayiş olunub.

Martın 18-də, həmçinin Mərkəzin parkında ənənəvi “Səmən” sərgisi təqdim olunub. Novruz bayramı ərəfəsində keçirilən sərgidə müasir incəsənət nümunələri - səmənilər nümayiş etdirilib. Bu sərgi Novruz günlərində izləyicilərə bayram əhval-ruhiyyəsini birlikdə yaşamağa və rəssamların Novruz ənənələrinə modern yanaşmasını təqdim edən incəsənət əsərləri ilə tanış olmağa imkan yaradır.

Səmənə təbiətin oyanışını, canlanmasını təcəssüm etdirir, həyat və bolluq rəmzi hesab olunur. Qədimdə insanlar yazqabağı “Səmən, saxla məni, ildə göyərdəmə səni” deyərək taxıl cücərtməklə bolluq, bərəkət arzularını ifadə ediblər. Əsrlər keçib, sivilizasiya inkişaf edib, müxtəlif tarixi dövrlərdə yasaqlar qoyulub, lakin Azərbaycan xalqı Novruz adət-ənənələri və rəmzləri ilə bərabər yaşadaraq çağdaş dövrümüzə qədər gətirib çıxarıb.

Xatırladaq ki, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə 2009-cu il sentyabrın 30-da Novruz UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs Siyahısına daxil edilib. 2010-cu il fevralın 23-də isə BMT Baş Məclisinin 64-cü sessiyasının iclasında martın 21-i Beynəlxalq Novruz Günü elan olunub.

Bu baxımdan Heydər Əliyev Mərkəzinin layihəsi olan “Səmən” sərgisi milli adət-ənənələrimizi, dəyərlərimizi yaşatmaq, yeni nəsə çatdırmaqla yanaşı, həm də Novruzun müasir incəsənətin sərhəd tanımayan dili ilə daha geniş şəkildə təbliğində xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Yola salmaqda olduğumuz qış fəslı soyuq, küləkli, yağışlı nəfəsi ilə özünü son dəfə göstərməyə çalışsa da, Mərkəzin parkına toplaşan insanların bayram əhval-ruhiyyəsi, milli musiqimizin sədaları təbiətin bu şıltaqlığına bir hərəkət qatdı. Gənclər sərgilənən incəsənət əsərlərinin ətrafında toplaşır, şəkil çəkdirir, fikirlərini bölüşürdülər. Belə soyuq havada meyvə şirələrinin, isti çay və qəhvənin isə öz yeri vardı.

Tədbir çərçivəsində iştirakçılar arasında keçirilən viktorinanın qaliblərinə qiymətli hədiyyələr təqdim olunub.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülhəmanlı, Kənan Hacı, Mövlud Abdullayev, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fədai

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

“Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. Sifariş: 994

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi, 74

Telefon: 595 16 05. E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Martın 19-da Bakıda Azərbaycan xalqının milli bayramı - Novruz münasibətilə ümumxalq şənliyi keçirilib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva, ailə üzvləri, dövlət və hökumət nümayəndələri şənlikdə iştirak ediblər.

Dövlətimizin başçısı, xanımı və ailə üzvləri əvvəlcə Qız qalasının qarşısındakı meydana gəldilər.

Milli geyimli uşaqlar Prezident İlham Əliyevi və xanımı Mehriban Əliyevanı Novruz bayramı münasibətilə təbrik etdilər.

İçərişəhərin qala divarları üstündə və meydana qədim tariximizi xatırladan qılınc və qalxanlı döyüşçülər dayanmışdılar.

Dədə Qorqud xeyir-dua verərək, Novruz bayramının xalqımıza ruzi-bərəkət gətirməsini arzuladı.

Milli geyimli uşaqlar meydana rəqs edirdilər. İncəsənət ustalarının ifasında baharı, Azərbaycanı tərənnüm edən mahnıların sədası ətrafa yayılır, bayram şənliyinin iştirakçılarında xoş ovqat doğururdu.

Prezident İlham Əliyev Novruz tonqalını alovlandırdı.

Dövlətimizin başçısı bayram şənliyində nitq söylədi.

Sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və ailə üzvləri Dənizkənarı Milli Parka gəldilər.

Dövlətimizin başçısını və xanımını Novruz bayramının əsas personajları olan Kosa və Keçəl qarşıladılar.

Kosa və Keçəl Prezident İlham Əliyevi və ailə üzvlərini bayram münasibətilə təbrik etdilər.

Milli Parkda təşkil edilən millimənəvi dəyərlər və idman stendləri bayram şənliyinə xüsusi çalar qatdı. Burada ölkəmizin müxtəlif bölgələrinə təmsil edən öz-fəaliyyət kollektivlərinin çıxışları və hazırlanmış sənətkarlıq nümunələri maraqla qarşılandı. Bir tərəfdən isə gənc pəhləvanlar xalça üzərində qurşaq tutur, idmançılar məharətlərini göstərirdilər.

Dövlətimizin başçısı və ailə üzvləri bərəkətli Azərbaycan torpağında yetişdirilən məhsulların bayramın rəmzi olan müxtəlif şirniyyat nümunələri də təqdim edilirdi.

Prezident İlham Əliyev Novruz bayramı münasibətilə ümumxalq şənliyində iştirak edib

sərgisi ilə tanış oldular. Müxtəlif rayonlardan gətirilmiş Novruz mətbəxinin nümunələri şənlik iştirakçılarında maraqlı doğururdu.

Ulu babalarımızdan bugünkü nəsə yadigar qalan qədim el sənətlərinin nümayiş olunduğu şənlikdə, həmçinin Novruz bayramının rəmzi olan müxtəlif şirniyyat nümunələri də təqdim edilirdi.

Prezident İlham Əliyev və ailə üzvləri Azərbaycan xalqlarının nümunələrinə də baxdılar.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva bayram şənliyində “Bakı-2015” birinci Avropa Oyunlarına həsr olunmuş stendlərin qarşısında idmançıların çıxışlarını da izlədilər.

Novruz bayramı İsveçrədə də qeyd edilib

Azərbaycanın İsveçrədəki səfirliyi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin İsveçrə nümayəndəliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Bern şəhərində Novruz bayramı münasibətilə tədbir keçirilib.

Səfir Əkrəm Zeynəllı Novruz bayramının Azərbaycan xalqının ən qədim və sevimli bayramlarından olduğunu, xalqımızın bu

bayramı hər zaman əziz tutduğunu, ulu öndər Heydər Əliyevin Novruz bayramına xüsusi qayğı ilə yanaşdığını və Novruzunu hər

zaman xalqı ilə birlikdə qeyd etdiyini, Novruz bayramına dövlət bayramı statusu verildiyini diqqətə çatdırıb. O, xalqımızın öz adət-ənənələrinə həmişə sadiq olduğunu, milli dəyərlərimizin bu gün də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə möhkəmləndirildiyini və müstəqil Azərbaycan dövlətinin məhz milli dəyərlərimiz üzərində qurulduğunu, milli ideologiyamızın müstəqillik, Azərbaycançılıq, müasirlik, vətənpərvərlik, milli və dini dözümlülüyə əsaslandığını vurğulayıb.

Səfir baharın gəlişini və təbiətin oyanmasını təcəssüm etdirən Novruzun xalqımıza xoş ovqat və insanlara yüksək əhval-ruhiyyə bəxş etdiyini söyləyib.

Bayram mərasimində İsveçrədə yaşayan və işləyən həmyerlilərimiz, eləcə də burada təhsil alan azərbaycanlı tələbələr daxil olmaqla təqribən 300 nəfər iştirak edib.

İçərisində seçilən bir pyesdir. Düşünürəm ki, bu səhnə əsəri tamaşaçılardan da marağına səbəb olacaq. Əsərdə rol almış istedadlı aktyor seçimi də bunu deməyə əsas verir”.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru Mərahim Fərzəlibəyov deyib: “Bu gün mənim üçün böyük bayramdır. Ona görə ki, İlyas Əfəndiyevin 10-cu əsərinə quruluş verirəm. Bunlardan səkkizi ədibin sağlığında, ikisi isə vəfatından sonra olub. Bu əsər balerinanın taleyindən bəhs edir”.

“Mənim günahım” pyesinin premyerası maraqla qarşılanıb

Martın 18-də Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevin “Mənim günahım” pyesi əsasında hazırlanmış eyniadlı tamaşanın premyerası keçirilib.

1967-ci ildə qələmə alınan pyesin ilk tamaşası elə həmin ildə Əşrəf Quliyevin quruluşunda təqdim olunub. Pyesin motivləri əsasında 1985-ci ildə eyniadlı ekran əsəri də yaradılıb. Yarım əsrlik zaman fasiləsindən sonra Akademik Milli Dram Teatrı yenidən bu pyesə müraciət edib. Bu dəfə tamaşanın quruluşçu rejissoru xalq artisti Mərahim Fərzəlibəyov, quruluşçu rəssamı İlham Elxanoğlu, musiqi tərtibatçısı Kamil İsmayilovdur.

AzərTAc xəbər verir ki, tamaşanın təqdimatından əvvəl jurnalistlərə müsahibə verən, Xalq yazıçısı Elçin İlyas Əfəndiyevin sənət dünyasından söz açıb.

Yazıçı deyib ki, 2014-cü ildə Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə İlyas Əfəndiyevin anadan olmasının 100 illiyi ölkəmizin hər yerində silsilə tədbirlərlə qeyd olunub. Yubiley tədbirləri UNESCO və TÜRKSOY tərəfindən də möhtəşəm şəkildə keçirilib. Görkəmli ədibin əsərləri tamaşaya qoyulub və ölkəmizdə elə bir

teatr qalmayıb ki, onun əsərlərinə müraciət etməsin. Akademik Milli Dram Teatrı da bu tamaşanı həmin Sərəncama uyğun olaraq hazırlayıb. Tamaşanın quruluşçu rejissoru Mərahim Fərzəlibəyov uzun illər İlyas Əfəndiyevlə birlikdə işləyib və onun yaradıcılığına yaxından bələd olan bir sənətkardır. Bu səbəbdən də teatr əsərin yeni quruluşunda hazırlanmasını ona həvalə edib.

Hələ tamaşaya baxmadığını deyən xalq yazıçısı Elçin, böyük səbirsizliklə səhnə əsərinin premyerasını gözələdiyini bildirib: “Bilirsiniz “Mənim günahım” İlyas Əfəndiyevin əsərləri

Rejissor deyib ki, əsəri yeni quruluşda təqdim edərək pyesdəki bütün gerçəkliklərin tamaşaçıya çatdırılmasına çalışıb.

Sonra tamaşa təqdim edilib.

Maraqlı səhnə yozumu olan, müasir həyat həqiqətləri və romantik bir sevgi dastanını xatırladan əsərdə əsas rolları xalq artistləri Məleykə Əsədova, Hacı İsmayilov, əməkdar artistlər Elşən Rüstəmov, Əjdər Həmidov, Əsgər Məmmədov, Hicran Nəsirova aktyorlar Günel İmanova, Rüstəm Rüstəmov, Ləman İmanova və başqaları canlandırıblar.

İki hissəli dramatik, etiraf dolu tamaşa böyük maraqla qarşılanıb.

Vaqif Mustafazadənin 75 illiyi qeyd olunub

Martın 16-da Bakı Cəz Mərkəzində görkəmli musiqiçi Vaqif Mustafazadənin 75 illiyinə həsr olunmuş konsert keçirilib.

Konsert Bakıda keçirilən “Muğam aləmi” IV Beynəlxalq Muğam Festivalı çərçivəsində reallaşdı.

AzərTAc xəbər verir ki, konsertdən əvvəl Azərbaycan Respublikası Prezidenti Katibliyinin rəisi, tarix elmləri doktoru Dilarə Seyidzadə Vaqif Mustafazadənin sənət dünyası ilə bağlı fikirlərini jurnalistlərlə bölüşüb.

O deyib: “Bu gün mənim üçün çox əlamətdardır. Ona görə ki, Vaqif Mustafazadə mənim həmyaşıdım, həm də böyük müasirimdir. Hər bir azərbaycanlı fəxr edə bilər ki, onun xalqının Vaqif Mustafazadə kimi bənzərsiz ifaçısı var. O, bizim gözəl muğamımızı caz-

la sintez edərək yeni bir dünya yaratdı. Elə bir dünya ki, yer üzündə musiqi duyumu olan insanlar onun seyrindən, cazibəsindən hələ də çxa bilmirlər”.

Bu gün dünyada Azərbaycan musiqisinə böyük marağın olduğunu söyləyən Dilarə Seyidzadə vurğulayıb ki, bunun da əsasında Vaqif kimi istedadlı, vətənsəvar insanlar dayanır. Məhz onların bənzərsiz sənət dünyası bizim musiqimizin dünyada tanınmasına təkan verir. Vaqif Azərbaycan musiqisində öz izini qoyub və bu iz heç vaxt silinməyəcək.

Ölkəmizin başçısına minnətdarlığını bildirən tarix elmləri doktoru vurğulayıb ki, bu gün Azərbaycanda musiqiyə, onun inkişafına dövlət səviyyəsində böyük diqqət və qayğı göstərilir.

Martın 16-nın bütövlükdə Vaqif Mustafazadəyə həsr olunduğunu söyləyən natiq deyib ki, bu gün İçərişəhərdə balacadan, böyüyə hamı Vaqifin sənət dünyasının işığına yığılıb. Arzu edirəm ki, bu işıq heç vaxt sönməsin, öləməsin, əksinə daha da gurlansın, şöləsi çox-çox uzaqlara düşsün.

Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru, xalq artisti Fərhad Bədəlbəyli və Azərbaycan Milli Konservatoriyasının rektoru, xalq artisti Siyavuş Kərimi də Vaqif Mustafazadə sənətinin əbadi-yaşarlığından, bənzərsizliyindən söz açıblar.

Sonra gecəni açıq elan edən “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsinin mətbuat xidmətinin rəhbəri Rahib Azəri Vaqif Mustafazadəyə həsr edilmiş tədbirlərdən söz açıb.

Vurğulayıb ki, bu gün bütün iştirakçılar bir ideya ətrafında birləşiblər. Onlar istəyirlər ki, Vaqif Mustafazadənin doğum günü, yəni, 16 mart Azərbaycanda milli caz günü kimi qeyd olunsun.

Sonra tədbir əməkdar artist Mircavad Cəfərovun rəhbərlik etdiyi “Cəngi” caz qrupu konsert proqramı ilə davam etdirilib. Konsertdə Vaqif Mustafazadənin əsərləri səsləndirilib.

Dünya şöhrətli müğənni Rəşid Behbudovun 100 illik yubileyi qeyd ediləcək

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev martın 18-də görkəmli müğənni və Xalq artisti, Dövlət mükafatları laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Rəşid Behbudovun anadan olmasının 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb.

AzərTAc xəbər verir ki, Sərəncamda 2015-ci ilin dekabrında Azərbaycanın çoxəsrlik mədəniyyəti tarixində bənzərsiz yeri olan Rəşid Behbudovun anadan olmasının 100 illiyinin tamam olması qeyd olunub.

Bildirilir ki, özünəməxsus ifaçılıq tərzinə və həzin lirizm çalarlı ecəzkar səsə malik sənətkar təkrarolunmaz yaradıcılığı boyunca sənət aləminə gətirdiyi yeniliklərlə milli musiqi salnaməsini xeyli zənginləşdirib. Vətənə və xalqa

son dərəcə bağlı olan sənətkar dünyanın ən məşhur teatr səhnələri və konsert salonlarındakı rəngarəng repertuarlı saysız çıxışları ilə Azərbaycan mədəniyyətinə geniş şöhrət qazandı.

Sərəncamda milli musiqimizin inkişafı və təbliğində mühüm xidmətləri olan Rəşid Behbudovun 100 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə sənətkarın yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirmək tapşırılıb.

Yüz iyirmi iki yaşlı aşiq Şəmşirin xatirəsi anılıb

“Aşiq Şəmşir” Mədəniyyət Ocağı İctimai Birliyində Aşiq Şəmşirin anadan olmasının 122 illiyinə həsr olunmuş anım tədbiri keçirilib. Tədbir görkəmli sənətkarın 1957-ci ildə lentə alınmış ifası ilə başlanıb.

AzərTAc xəbər verir ki, Aşiq Şəmşirin oğlu Qənbər Şəmşiroğlu atası ilə, doğma Kəlbəcəri ilə bağlı xatirələrindən söhbət açıb.

Tədbirdə Kəlbəcərin ermənilər tərəfindən işğalı, 122 yaşlı Aşiq Şəmşirin məzarının dağıdılması, həmvətənləri kimi aşığın ruhunun da o yerlərdən didərgin salındığı deyilib.

Vurğulanıb ki, hazırda Azərbaycan mədəniyyətinin gənc nəsə aşılınması istiqamətində fəaliyyət göstərən ustad sənətkarın adını daşıyan “Aşiq Şəmşir” Mədəniyyət Ocağı İctimai Birliyi Dədə Şəmşirin irsinin öyrənilməsi və təbliği ilə bağlı layihələr həyata keçirir.

Ölkənin bədii tərcümə sahəsi üzrə ən böyük müsabiqəsinin – Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin təsis etdiyi “Dəf(i)nə yarpağı” mükafatının ilk qalibləri elan olundu. Həmçinin “Tərcümə Mərkəzinin kitabları” seriyasından çap olunan kitabların, “Xəzər” dünya ədəbiyyatı jurnalının son saylarının təqdimatı baş tutdu.

Qeyd edək ki, “Dəf(i)nə yarpağı” Bədii Tərcümə müsabiqəsi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin tərcümə sahəsinin stimullaşdırılması üzrə təşkil etdiyi ilk müsabiqədir. Müsabiqə, Mərkəz fəaliyyətə başlandıqdan az müddət sonra, oktyabr ayının 24-də elan olub.

Tərcümə əsərlərinin qəbulu müddətində müsabiqəyə ingilis, rus, polyaq, ispan, alman, fransız, fin, ərəb, fars, özbək, türk dillərindən edilən 115 tərcümə əsəri daxil olub.

“Dəf(i)nə yarpağı” Bədii Tərcümə müsabiqəsinin qalibləri elan olundu

Müsabiqə işini üç mərhələ üzrə aparıb:

Birinci mərhələdə – müsabiqəyə qəbul olunan əsərlərin, şeir mətnlərinin orijinala adekvatlığı Mərkəzin dil ekspertləri və Mərkəzdən kənar fəaliyyət göstərən ispan, polyak, fin, ərəb və s. dil mütəxəssisləri tərəfindən yoxlanılıb qiymətləndirilib.

İkinci mərhələdə – dil adekvatlığının qiymətləndirilməsi mərhələsindən sonra əsərlər müsabiqənin formalaşdırdığı İşçi qrupunun – Mərkəzin bədii mətnlər üzrə dil mütəxəssisləri ilə bərabər Azərbaycan ədəbi dili üzrə kənar ekspertlərin müzakirəsinə verilib. İşçi qrupu 115 əsərdən 20-iyə düşəcək əsərləri müəyyənləşdirilib.

Üçüncü mərhələdə - münisflər heyəti bu iyrmi əsərdən 10-luğu, daha sonra qalib əsərləri seçib.

Müsabiqənin gedişində onlarla dil mütəxəssisi, ekspert, tanınmış şair və yazıqlar, tərcüməçilər iştirak edib.

Xatırladaq ki, “Dəf(i)nə yarpağı” müsabiqəsi 25 ildən artıq müddətdə dünya ədəbiyyatı incilərinin tərcüməsi ilə məşğul olan və bu illər ərzində dünya ədəbiyyatı şedevrlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsini və nəşrini həyata keçirən Tərcümə Mərkəzinin, tərcümə sahəsinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirdiyi ilk ölkəmiqyaslı tədbirlərdəndir.

Təqdimat mərasimində ölkənin tanınmış ziyalıları, dövlət adamları, ölkəmizdə bu sahədə fəaliyyət göstərən xarici qurumların nümayəndələri, səfirlər, ədəbiyyat adamları və media nümayəndələri iştirak edirdilər.

Tədbirin sonunda qaliblərə mükafatlar təqdim olundu.

Qaliblərin adlarını oxucularımıza təqdim edirik:

Zeynallı Təvəkkül Əbülfət oğlu – ən yaxşı nəsr əsəri tərcüməsi nominasiyası üzrə birinci yer (Şervud Andersonun “Allahın qüdrəti” hekayəsini orijinaldan uğurlu tərcüməyə görə)

Əli Akif Əli oğlu – ən yaxşı nəsr əsəri tərcüməsi nominasiyası üzrə ikinci yer (Mayk Gelpinin “Şam yanır” hekayəsini ikinci dildən uğurlu tərcüməyə görə)

Ağayarov Şərif Ziyadxan oğlu – ən yaxşı nəsr əsəri tərcüməsi nominasiyası üzrə üçüncü yer (Səbahəddin Əlinin “Asfalt yol” hekayəsinin Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmasına görə).

Quliyeva Şəfiqə Həbil qızı – ən yaxşı nəsr əsəri tərcüməsi nominasiyası üzrə həvəsləndirici mükafat (Konstantin Paustovskinin “Alabalıqların üzdukləri kiçik çaylar” hekayəsinə görə).

Əlizadə Nuri Mətləb oğlu – ən yaxşı poeziya nümunəsi tərcüməsi nominasiyası üzrə həvəsləndirici mükafat (Aleksandr Blokun şeirlərinin tərcüməsinə görə).

Qaliblər müsabiqə və onun nəticələri ilə bağlı fikirlərini “Aydın Yol”a bildiriblər:

Şərif Ağayar: Mən bir çox müsabiqələrdə iştirak etmişəm və bir müddət özüm də müsabiqə təşkilatçılığı ilə məşğul olmuşam. Ona görə, hər şeyin şərti olduğunu bilirəm və müsabiqələrə yazıçı üçün taleyüklü məsələ kimi baxmıram. Əsas yazmaqdır. Müsabiqələr tanınmaq, təbliğ olunmaq üçündür. Əgər yazdığın və ya tərcümə etdiyin bir şey deyilsə, təbliğat ziyanına işləyəcək, sənin mənasız yazar olduğunu daha çox adam biləcək. Bir də, maddi tərəfi təqdirəlayiqdir müsabiqələrin. Nə qədər ol-

masa, köməkdir. Bəzi adamlar gənc bir tələbənin Akif Əli və Şərif Ağayarın daha üstün mükafat almasını birmənalı qarşılamadılar. Ancaq bu, belə deyil. Bu bərdə, Kulisdə də yazdım, müsabiqədə birinci, ikinci yerlər yox, birinci, ikinci dərəcəli mükafatlar verilib. Orijinaldan tərcümə üçün birinci, ikinci dildən tərcümə üçün ikinci, türk dilindən uyğunlaşma üçün üçüncü dərəcəli mükafatlar təsis olunub. Bunu Tərcümə Mərkəzinin sədri Afaq Məsud təqdim etmə mərasimində söylədi. Yəni, mənim tərcüməm yalnız türkcədən uyğunlaşdırmalarla yarıdır. Sadəcə, işin çətinlik dərəcəsinə görə, haqlı olaraq, üçüncü mükafata layiq görülüb. Bu, əslində üçüncü yer yox, türk dilindən çevrilmələrin ən yaxşısı seçilib. Təbii ki, qısaca üçüncü yer də demək olar. Gənc bir tələbənin birinci mükafata layiq görülməsi bu müsabiqə haqqında gələcəyə inam aşılayır.

Əlizadə Nuri: Fikrimcə bu müsabiqə mahiyyət etibarilə ciddi və əhəmiyyətli bir hadisədir. Müsabiqənin bədii tərcümə sahəsində stimullaşdırıcı effekti olacağına əminəm. Müsabiqə, fikrimcə, şəfəf və ədalət meyarları çərçivəsində keçdi. Təşkilat komitəsinə, bu mühüm aksiyada əməyi keçənlərə təşəkkür edirəm. Seçdiyimə görə də, təbii ki, məmnunluq hissi keçirirəm.

Təvəkgül Zeynallı: Müsabiqədə birinci yeri tutmağı gözləməsəm də, digər yerlərdən birini tutacağıma, ən azı həvəsləndirici mükafata layiq görülməyimə inanırdım. Düşünürəm ki, birinci yerə layiq görülməyim 21 yaşlı tərcüməçi üçün çox böyük stimuldur. Mən Xarici Dillər Universitetinin ingilis dili üzrə “Tərcümə” fakültəsində oxuyu-

ram. Elə bilirəm ki, bu müsabiqə universitetin yetirdiyi digər mütəxəssislər üçün də imkanlar açacaq. Qeyd edim ki, mən, həm də, ispan dilini bilirəm. Hal-hazırda ispanca mətnlərin orijinaldan tərcüməsi, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Bu da tərcümənin keyfiyyətini aşağı salır. Gələcəkdə ispanca da təkmilləşdirib tərcümələr etməyi düşünürəm.

Akif Əli: Öncə onu xüsusi qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin təsis etdiyi “Dəf(i)nə yarpağı” müsabiqəsinin mükafatlandırılma mərasiminin məhz martın 17-də - xalqımızın ən qədim bayramlarından biri olan Novruzun axır çərşənbəsi günündə keçirilməsi çox uğurla seçilmiş zaman idi. Çünki həmin gün yüksək əhvalda olan könüllülərə Tərcümə Mərkəzi öz əlavə sevinc payını qatdı.

Onu da deyim ki, mərasimin əvvəlində Tərcümə Mərkəzinin fəaliyyəti bərdə verilən geniş məlumat və filmin nümayişi yaxşı mənada salona toplaşanlar üçün gözlənilməz oldu. Yeni statusda qısa müddətdə mərkəzin nə qədər işlər gördüyü heyrət doğurdu. Bu işlər, sadəcə, statistik faktlar kimi təqdim olunsada, o statistikanın arxasında az müddət ərzində yüksək peşakarlılıqla görülmüş ağır yaradıcılıq əziyyətlərinin dayandığını görməmək və qiymətləndirməmək mümkün deyil. Dünyada gedən ədəbi prosesi nəzərə alaraq ədəbi əsərlərin seçilməsi, onların tərcüməsinin səviyyəsinə nəzarət, çap prosesinin mürəkkəbliyi və s. heç də asan məsələlər deyil. “Duyğuların imperiyası”nı yazan zərif bir xanımın yaratdığı bu “Tərcü-

mə İmperiyası”, həqiqətən, hər bir vətənpərvər insanda qürur doğurdu. Bu “İmperiyanın” sərhədləri bütün dünyanı, dünyada yaşayan xalqları və bu xalqların əsrlər boyu yaratdığı ədəbi-mədəni dəyərləri əhatə edir. Efirədə AzTv-nin “Mədəniyyət” kanalının gördüyü işi çap sahəsində Tərcümə Mərkəzi görür – o həm Azərbaycanı dünyaya tanıdır, həm də dünya mədəniyyətini Azərbaycana gətirir.

Belə məhsuldar fəaliyyətin davamı olaraq keçirilən “Dəf(i)nə yarpağı” müsabiqəsinin də bədii tərcümə işinin statusunun yüksəlməsinə xidmət edən səmərəli layihə hesab edirəm. Tərcümə Mərkəzinin direktoru Afaq xanımın tədbirdəki çıxışında ana xətt kimi vurğulanan “peşakarlığın

önə çəkilməsi” amalı iş xüsusi məmnunluq hissi doğurdu. Ədəbi-bədii yaradıcılığa belə yüksək qiymətin verildiyi ciddi seçim zamanı mənim də kiçik zəhmətimə - Mayk Gelpinin “Şam yanır” əsərinin tərcüməsinə - böyük qiymət verilməsindən çox şadam. Bunun üçün Müsabiqənin münisflər heyətinə səmimi təşəkkürümü bildirirəm.

Mən ona görə “kiçik zəhmət” deyirəm ki, mənim 1980-lərdən bu yana həmcə daha böyük və yaradıcılıq əziyyətləri baxımından daha ağır tərcümələrim olub: V. Mayakovski, M. Zoşşenko, Qrimm qardaşları, A. Hertsen, J.B.Molyer, A.Soljenitsin və b. Ancaq məhz “peşakarlığın önə çəkilmədiyini” konyunktur yaradıcı təşkilatlar o böyük zəhmətli işləri “görə bilməyib”. Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, özümün ən yaxşı tərcümə işlərimdən saydığım Yapon yazıçısı Mitsuko Takaxasinin “Kəpənək mövsümü” novellası Tərcümə Mərkəzinin əməkdaşı olmuş görkəmli tərcüməçi, publisist, gözəl ziyalı dostumuz mərhum Natiq Səfərovun xeyir-duası ilə “Azərbaycan” jurnalının 1980-ci il 2-ci sayında çap olunmuşdu və sonradan bir neçə dəfə təkrar yayımlandı. Və Azərbaycan dilinə ilk dəfə tərcümə olunan Aleksandr Soljenitsinin “Matryonanın ocağı” povestini də mənə 1990-cı ildə Tərcümə Mərkəzinin “Xəzər” jurnalı sifariş vermişdi... Mərkəzlə əməkdaşlığın bu Novruz günlərində mənə gətirdiyi daha bir yaradıcılıq sevincindən dolayı Mərkəzin direktoru, istedadlı yazıçımız, hörmətli Afaq xanım Məsuda və onun komandasına təşəkkürümü bildirirəm”.

Hazırladı: F.SOLTAN

Iran şahı Rza Pəhləvinin və oğlu Məhəmməd Rza Pəhləvinin həm şəxsi, həm də siyasi həyatında azərbaycanlılar, xüsusən də azərbaycanlı qadınlar mühüm rol oynayıblar. Məhəmməd Rzanın həyat yoldaşı Fərəh Pəhləvi öz ad-sanına və fəaliyyətinə görə həm ölkə içində, həm də xaricdə böyük nüfuz sahibi idi. Rza şahın həyat yoldaşı, Məhəmməd Rzanın anası Banu Tacülmülük Badkubeyi isə pəhləvilərin hakimiyyətinin möhkəmlənməsində son dərəcə əhəmiyyətli rol oynamışdı. Fərəh Pəhləvi bizim oxuculara təqdim edilsə də, Tacülmülükün həyatı və fəaliyyəti bu günədək məlum deyil. Bunu nəzərə alaraq onun 1980-ci ildə Nyu-Yorkda və elə həmin ildə Tehrandə çap edilmiş "Pəhləvi kraliçası" adlı memuarından bəzi hissələri farscadan çevirib, oxuculara təqdim etməyi qərara aldıq.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Yəqin fikir verdiniz ki, bura qədər çevrilişdən söhbət getmədi. Çünki heç kəs in Əhməd şahı səltənətdən kənarlaşdırmaq, Qacar hakimiyyətini devirmək niyyəti olmayıb. Yalnız Seyid Ziya Əhməd şahı kənarlaşdırmaq, İranda da Türkiyə kimi respublika yaratmaq söhbətini ortaya atmışdı.

Qəzvin qoşununun Tehrana gəlməsindən, yəni Rzanın öz komandanlığı altında olan qüvvələri paytaxta yeritməsindən üç-dörd gün öncə Seyid Ziya zarafatı bir kənara qoyub, Rzanı Əhməd şahı və ətrafını devirməyə, onları həbs etməyə təşviq etmişdi.

Əlbəttə, Rza bu yükün altına girmirdi, deyirdi ki, mən Sultan Əhməd şahı xəyanət etməmək barədə and içmişəm, şah mənim vəlinəmətimdir. Sonra Seyid Ziya Rzanın ingilis məmurları Ayrunsayd, Dikson və digərləri ilə görüşlərini təşkil etməyə başladı (Rza özünün ingilislərlə görüşləri barədə mənə çox da ətraflı məlumat vermirdi). Atam hərbi təhsilini Rusiyada aldığından və rus tərbiyəsi gördüyündən, ruslara meyilli idi və ingilislərdən xoşu gəlmirdi. O, dəfələrlə Seyid Ziyanın xətrli hərəkətlərini Rzanın yadına salır və onun qorxulu adam olduğunu dilə gətirirdi.

Yuxarıda dediyim kimi, ortada Sultan Əhməd şahı hakimiyyətdən kənarlaşdırmaq planı yox idi. Kolonel Smaysın Rzanın qüvvələri Tehrana daxil olan gecə Mehribad kəndində onunla apardığı uzun müzakirələrdən birində ondan rəhbərlik etdiyi qüvvələrdən şahı və onun ətrafına qarşı çıxmayacağı, hakimiyyətə üz-üzə gəlməyəcəyi, Əhməd şahı kənarlaşdırmaq kimi batil niyyətə düşməyəcəyi barədə yazılı vəd alması da buna sübutdur.

İngilislər Əhməd şahı da kazak qüvvələrinin Tehrana doğru hərəkəti zamanı hakimiyyətə gətirmişdilər. Sonralar eşitdim ki, ingilislərin Tehrandakı səlahiyyətli nümayəndəsi Nürmen şəxsən Əhmədşah Qacarı görüşünə gedərək ona demişdi ki, paytaxtın mühafizəsi, qiyamçıların və bolşevik cəmiyyətlərinin hücumunu qarşısının alınması üçün mirpənc Rza xanın qüvvələri Kolonel Smaysın rəhbərliyi altına verəcək.

(Qeyd: Məhəmmədrza şahın anası yataqda ölüm ayağında olarkən tarixi hadisələrin məğzində varmağa çalışaraq Rza şahı o zamanı təhlükəsizliyin qaranlıq və banisi kimi qələmə verməyə çalışır. Mirpənc Rza xanın əmri altında olan qüvvələrin Tehrana daxil olduğu həmin birinci saatdaca Tehran bazarını necə qarət etməsi barədə məlumat almaq üçün 1299-cu il 3 isfənd (1921, 22 fevral) çevrilişi haqqında rəsmi məlumatı baxın. İngiltərənin Xarici İşlər Nazirliyinin "Fo 371/6403 kodu altında olan sənədlər toplusu.)

Altıncı maddə: Bütün şərab və araq mağazaları möhürlənməli, teatr, kino, fotoatolye, qumar klubları bağlanmalıdır. Sərxoşlar hərbi məhkəməyə verilməlidir.

Yeddinci maddə: Dövlət təşkil olunana qədər bütün idarələr (ərzaq departamentindən başqa), dövlət qurumları tətillə buraxılır.

Səkkizinci maddə: Yuxarıdakı maddələrə əməl etməyən kəslər hərbi məhkəməyə cəlb olunacaq və onlar barəsində ən ağır cəza tətbiq ediləcək.

İngilislərin hər yerdə adamı var idi. Hətta Rza İrandan çıxandan sonra da İran hökumətində nə qədər adamları olduğunu biz öyrənə bilmədik. Hər şeyi dönə-dönə yoxlayırdılar. Sonralar - Məhəmmədrzanın hakimiyyəti zamanı başa düşdük ki, hətta bizim əspazımız Süleyman Behbudi də ingilis səfirliyinin adamı imiş. Xan Əkbər, Sərdar Əsəd Bəxtiyari, Şahpurçı və Rzanın etimadını qazanmış bir çox digər adamların ingilislərlə iş və sirr birliyi olduğu gecdən-gec bizə məlum oldu. Sən demə, onlar Rza barəsində ingilislərə məlumat vermişlər.

Başagrı vermək istəmirəm. Rza Tehrana varid olduğu gündən və ordu komandanı səlahiyyətini ələ keçirdikdən sonra düz beş il mübarizə apardı, bütün düşmənlərini qətlə yetirdi, ölkə daxilində təhlükəsizliyi bərpa etdi. Belə düşmənlərdən biri olan Kolonel Xorasanda qiyam qaldırıb, Xorasana Respublikası elan etmək fikrinə düşmüşdü. Kolonel avam adamları aldadıb özünə qoşa bilmişdi. O, deyirdi ki, Xorasanın ərazisi Belçikanın ərazisindən iki dəfə çoxdur... niyə onun istiqlalını elan etməyə və Xorasana İrandan ayırmayaq?

(Azərbaycan dilində ilk dəfə)

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri

Baş verən hadisələrin davamına səbəb Sultan Əhməd şahın və ətrafının bacarıqsızlığı oldu. Ötən illərdə deyilən və yazılan bütün sözlərin və fikirlərin hamısı ya ehtimal və gümana, ya da qərəz və böhtana söykənir. Rzanın rəhbərliyi altında olan qüvvələr Tehrana daxil olandan bir gün sonra, 1299-cu ilin hut ayının 4-də (1921) Sultan Əhmədşah fərman verərək Rzanı ordu komandanı təyin etdi və həmin tarixdən Rza hərbi qüvvələrin başçısı oldu.

(Qeyd: Rza xan Əhmədşahın imzası ilə ordu komandanlığına çatan kimi, yəni 1299-cu ilin isfənd ayının 5-də (1921, 24 fevral) özünün məşhur və tarixi "bəyanat"ı verdi. Bu iyrənc sənəd tarixə "hökm edirəm" kimi güllünc adla düşüb. Ağayi İskəndər tərəfindən yazılmış "Rza şahın macərə dolu həyatı" adlı məşhur kitabın 113-cü səhifəsində həmin sənədin fotosurəti verilib. Rza xan Pəhləvinin şəxsən öz imzası ilə təsdiqlənmiş bəyanatda deyilir:

Hökm edirəm:

Birinci maddə: Tehran şəhərinin bütün əhalisi hərbi hökmlər qarşısında itaətkar və müti olmalıdır.

İkinci maddə: Şəhərdə hərbi komendantlıq fəaliyyətə başlayır, günortadan sonra saat 8-dən hərbi adamlardan, inzibatçı polis məmurlarından başqa şəhərdə heç kəs görünməz.

Üçüncü maddə: Hərbi qüvvələr və polis məmurları tərəfindən asayışı və qayda-qanunu pozmaqda şübhəli bilinən şəxslər dərhal ciddi cəza alacaqlar.

Dördüncü maddə: Bütün qəzetlər və çap vərəqləri dövlət təşkil olunana qədər tamamilə dayanır və yalnız sonradan verəcək hökm və icazə əsasında nəşr oluna bilərlər.

Beşinci maddə: Adamlar mənzillərində və digər qapalı yerlərdə olmalı, küçədə isə üç nəfərdən atq adam bir yerdə olduqda cəza dəstələri tərəfindən dərhal həbs olunacaqlar.

Doqquzuncu maddə: Kazım xan şəhərin komendantı seçilir və təyin edilir. O, yuxarıdakı maddələrin həyata keçməsinə məsul olacaq.

1339-cu il cəmadiüs-sani ayının 14-ü (1921, 23 fevral).

Əlahəzrət Rza xan

Kazak divizionunun rəisi, hərbi qüvvələrin baş komandanı

Rza ordu komandanlığı səlahiyyətini ələ alandan sonra həbslər barədə əmr verdi. Beş yüz nəfərdən artıq varlı-karlı adamı, şahzadələri, keçmiş nazirləri, ümdə sahibmənsəbləri həbs etdirərək zindanlara atdırdı. Bu həbslərdən sonra Əhməd şah Seyid Ziyanın baş nazir təyin olunması haqqında fərman verdi. Seyid Ziya öz məşhur kabinetinin təşkil etdi. Bu kabinet isə bir neçə aydan artıq davam gətirmədi və dağıldı.

İndi bu planın ingilislər tərəfindən nə məqsədlə qurulduğunu və kazakların Tehrana gətirilməsində ingilislərin nə marağı olduğunu soruşanların suallarına cavab verək?!

Bunun əsas səbəblərindən biri Seyid Ziya idi. O, kazaklar və Tehran əhalisi arasında Qəzvinə Britaniya hərbi müqavimətinin ingilis səfirliyi tərəfindən təşkil olunması barədə səiyə yayırdı. Seyid Ziyanın bu sayıqları yaymaqda məqsədi nə idi? O özü deyirdi ki, bu işi iranlı əsgərlərin hamısının və arxasının məhz ingilislər olduğunu onların beyninə yeritmək üçün edir. O, istəyir ki, bu yolla şahın üzünə düşən vəzifələrin icrasında ingilis hərbi və siyasi rəhbərliyinin oynadığı rolu diqqətə çatdırsın və göstərsin ki, ingilislər lazım olduğu anlarda dərhal köməyə yetişirlər. Bir sözlə, o, var qüvvəsi ilə cəmiyyətə ingilislərin ən yaxın müttəfiq olduğunu sübut etməyə çalışırdı.

Əlbəttə, bu adamların bəziləri Rzanın hətta ölüm-qalım zamanında belə özlərinin ingilislərlə əlaqələrini aşkarlamağa cürət etmədilər, amma Rza vəfat edəndən sonra bizim yanımızda nəinki öz qədim əlaqələrindən danışır, həm də bununla fəxr edir, qürur duyurdular.

Rza ordu komandanı olarkən bizim əspazımız olmuş Süleyman Behbudi sonralar saray nazirinin müavini vəzifəsinə qədər yüksəldi. İngilislərlə əlaqələrinə baxmayaraq, bizim ailəmizə layiqli köməkliklər etdi, o, bir insan kimi düzgün və səhih adam idi.

(Qeyd: General Hüseyin Fərdust öz xatirələr kitabında ("Pəhləvi sülaləsinin zühuru və süqutu") Süleyman Behbudini kraliça ilə (Tacülmülük) qeyri-qanuni intim əlaqədə ittiham edir. O, yazır ki, Rza şah buna görə onu bir neçə dəfə möhkəm kətkəlməmişdi.)

Bir nümunə kimi onu deyim ki, Rza Moris adasına, sonralar isə Cənubi Afrikaya sürgün olunarkən Süleyman Behbudi də onunla getdi və ta ölənə qədər onu tənha qoymadı. Sürgün dövründə Rzanın və onunla gedənlərin məxarici üçün ayrılmış vəsait onun ixtiyarına verilmişdi. O isə bu pulları yalnız əlli faizini xərcləmişdi. Rzanın ölümündən sonra Tehrana qayıdıb gələndə, qalan məbləği - 5,1 milyon tüməni bizə qayıtdı.

Bu Behbudi fəvqəladə fədakar insan idi. Hətta bəzi vaxtlarda Rza onu kətkəlyir, ya da çəkmə ilə kürəyinə vururdu, amma Behbudinin səsi də çıxmırdı.

(Qeyd: Həqiqət budur ki, Behbudi ingilislər tərəfindən ona həvalə edilmiş vəzifə naminə Rza şahın kətkəlinə dözməli olurdu. Dözürdü ki, Rza xanın yanında olub, onun rəftarı barədə səfirliyə məlumat versin.)

Gilanda da Mirzə Küçük xan Cənabəli və sovetlərdən gəlmiş bir qrup inqilabçı cümhuriyyət elan etmiş məqsədləri durmadan irəliləyərək, tale üzünə güldüyü halda, Tehrana gedib çıxmaq idi. Azərbaycanda da İsmayıl ağa adlı bir türkiyəli kürd yolları bağlayıb, ölkənin həmin hissəsini İrandan ayırmışdı. Cənubda isə Şeyx Xəzail adlı bir nəfər özü üçün müstəqil hökumət qurmuş və Əhvazı paytaxt elan etmişdi. Bir sözlə, İranın hər tərəfi belə bir vəziyyətdə idi. Rza bu adamların hamısına çarə qıldı, bir qrupunu qətlə yetirdi, Şeyx Xəzail kəndlərini isə Tehrana gətirib, ev dustağına çevirdi. Bu macərədən üç il sonra yenidən Əhməd şahın fili Hindistanı xatırladı, Məhəmməd Həsən Mirzəni öz yerinə qoyub, Fransaya yolladı.

Yaddaşım aldatmursa, 1302-ci ilin (1923) qışı idi.

Əhməd şah gedəndən sonra Rzanın qüdrətindən qorxuya düşmüş və onun qaldığı halda hesabsız, kitabız bəhrələndikləri böyük mənfəət və imkanlardan məhrum olacaqlarını düşüncəli siyasətçilər sui-qəsd fikrinə düşdülər və hazırlığa başladılar. Qəzetlər Qacar şahzadələrinin əmri ilə Rza əleyhinə materiallar dərc edərək, xalqı hərəkətə təhrik edirdilər.

Yavaş-yavaş ulamalar da hərəkətə keçirdilər. Onlar da Rza ilə müxalifətə girmişdilər. Deyirdilər ki, Rza Qazi Mustafə Kamal Paşa (Atatürk) məqamını təkrar etmək istəyir. O da cümhur başqanlığı seçkisinə çalışır. Onların məntiqinə görə isə, cümhuriyyət islam böyüklərinə müxalif olmaq demək idi.

(Qeyd: Əslində, cümhuriyyətçilik Rza xanın höqqəbzazlıqlarından biri idi. Əhmədşah Fransada başını girdiyi vaxt Rza xan Qacar səltənətinin dayaqlarını zəiflətmək və bir addım da hakimiyyətə yaxınlaşmaq məqsədi ilə bu oyunu ortaliqə atmışdı...)

Ardı 6-cı səhifədə

Zəlimxan YAQUB

O, birbaşa mənim iş yerinə gəldi. Qapını açıb ərkəli içəri girdi. Enli kürəkli, tökmə bədənli, orta boy- lu bir kişi idi. Yaşlı olsa da, alında, üzündə, sifətində bir dənə də olsun qırıq yox idi. Cavan oğlan kimi idi. Pəncəyinin döşü ordu və medallarla dolu idi. Demək olar ki, yaxasında boş yer yox idi. Mühəribə veteranı olduğu geyimindən bilirdi. Salam verdi. Elə bil bizimlə birinci dəfə deyil, yüzüncü dəfə görüşürdü. Özündən razı və sərbəst şəkildə göstərdiyimiz yerdə əyləşdi. Bir az o yan-bu yana baxandan sonra üzünü mənə tutdu:

- Xahiş edirəm bu yoldaşlar bayıra çxsin. Sizinlə şəxsi söhbətim var", - dedi.

Qır-saqqız

(hekayə)

Bəli, yoldaşlar eşiyə çıxdı. Otaqda ikimiz qaldıq. O, stulunu bir az yaxına çəkib mənimlə üz-büz oturdu. Az qala ağzını qulağıma dirəyib səslə yox, nəfəslə, pıçılı ilə danışmağa başladı.

- Mənim yetmiş beş yaşım var. Mühəribə iştirakçısıyam. Vətənin yolunda can qoymuşam. İndi də istəyirəm öz işlərimlə məşğul olum. Həyat yoldaşım on ildən çoxdur dünyasını dəyişib. Bir oğlum, bir qızım var. Oğlum evlənsə, qızım da əvə gedəndir. Mənim səndən bir xahişim var. Oğlum ədəbiyyat həvəskarındır. Sizin haqqınızda bir neçə məqalə yazıb, çap elətdirib. Mən istəmirəm ki, onun zəhməti hədəf getsin, ortalıqda qalsın. Mən istəyirəm mənim

oğlum alim olsun, alimlər cərgəsinə qarışsın. Bunun üçün sizdən kömək istəyirəm. Ona ağsaqqal qayğısı lazımdır. Mövzu götürsün, imtahanlarını versin, ictimaiyyət arasında tanınsın. Onun imtahanlarına qiymət yazdır. Siz hörmətli adamsınız. Heç kəs sizin sözlünüzü yerə salmaz.

Mən başımı aşağı salıb fikrə getdim. Hirs-hikkə mənə boğsa da, qəzəbimi içimə saldım. Öz-özümə fikirləşdim: Bu kişi kimdi? Niyə birinci dəfə gördüyü adamla belə danışıq? Onu kim göndərib mənim yanına? Yumşaq səslə dilləndim:

- Dayı, sabah oğlunu mənim yanına göndər, qoy onunla bir az söhbət edək, sonrasına baxarıq.

O mənimlə vidalaşib otaqdan çıxdı. O biri gün iş otağında yazı yazırdım.

Gördüm qapı açıldı. Təxminən otuz-otuz beş yaşında bir oğlan içəri girdi:

- Məni atam göndərib, - dedi.

- Əyləş, - dedim, əyləşdi. Eyni ilə atasının dediyi fikirləri oğlan da təkrar elədi. Dedim:

- Ay qardaş, mən elm sahəsinin adamı deyiləm. Mənim sənə nə köməyim dəyə bilər? Kitab var, kitabxana var, alimlər var, elmin qapıları istedadlı adamların üzünə həmişə açıqdır.

- İki ayağını bir başmağa dirədi ki, siz mənə kömək eləməlisiniz. O elə danışırdı, elə bil mənim dədəm onun dədəsinə borcludu. Nəyə... Mövzu da götürdü, imtahanlar da verdi, müdafiə də elədi. Allah kəssin o müdafiəni ki, o elədi. Alimlərimiz mənə satışırdı ki, sən bu zırramanı hardan bizə ürcah elədin. Aradan bir müddət keçmiş kişi ye-

nə yanıma gəldi. Dedim, yəqin minnətdarlıq eləmək üçün gəlib.

- Mənim oğlum alim oldu, indi istəyirəm onu evləndirək. Görək ona bir qız tapasan.

- Hirsindən içimi yeyə-yeyə dedim: Ay kişi, mən heç kəsin ailəsinə qarışa bilmərəm. Cavan oğlandı, getsin gözəl bir qız tapsın, onunla ailə qursun. Mənim nə işim var sizin ailənin işində.

Nə isə, ailə də qurdu. Sevindim ki, bu işdən də belə qurtardığı.

Aradan yarım ay keçmiş yenə yanıma gəldi. Salam-kələmdən sonra növbəti xahişinə keçdi.

- Mənim qızım evdə qalıb. Yaşı otuzu keçir. Onu əvə vermək üçün mənə kömək elə. Bir yaxşı oğlan tap, həmi sənə kömək olsun, həmi mənə.

Mən fikrə getdim. "Oğlum alim elə, onu evləndir, qızımı əvə ver" deyən bu kişi mənə lap hövsələdən çıxartdı. Deməyə söz tapmadım. Nə deyim? Bu kişi qır-saqqız olub yapışmışdı yaxamdan. Əl çəkirdi. Bir təhər xoş dillə onu yola saldım. Aradan bir ay keçdi, iki ay keçdi, kişidən səs-səmir çıxmıdı. Dedim, yəqin qızını əvə verib, rahatlanıb. Bir gün zəng oldu, dəstəyi götürdüm. Oğlu idi:

- Sabah atamın qırxdı, sizi orda görmək istəyirik, - dedi.

15.01.2015

Əvvəli 5-ci səhifədə

1303-cü il fərvərdin ayının 2-də (1925) şənbə günü məclis cümhuriyyət rejiminin müzakirəsini təşkil etməyi qərara almışdı. Həmin cümhuriyyətin lehinə və əleyhinə olanlar məclis qarşısında toplaşdıqlarından, məclisin sədri Mötəməül-mülk ordu komandanına həmin gün axşam məclisə gəlməyəcəyi barədə məlumat vermişdi. Lakin o, səhvən, ola da bilsin ki, qəsdən məclisə gəldi və cümhuriyyətə müxalif olanların hücumuna məruz qaldı. Bu zaman Rza xan da əsgərlərə göstəriş verdi ki, cümhuriyyət əleyhinə olanları vurub məclisin həyatından bayıra atsınlar.

Əsgərlərin hücumları başladı. Məclis binasının 2-ci mərtəbəsində pəncərənin qarşısında dayanıb Baharistana baxan məclis sədri Mötəməül-mülk otağından çıxıb pilləkənlərə tərəf gəldi. O, pilləkənin başında ordu komandanı ilə üz-üzə gəldi və əsəbi halda ondan soruşdu:

- Bu nə işdir, siz hansı qanuna əsasən camaatı öz evində, öz silahı ilə vursunuz?!

Rza xan dedi:

- Mən dövlət rəhbəri vəzifəsinə əməl edirəm: istiqlalı qorumaq, iğtişayı yarıtmaq mənim vəzifəmdir.

Məclis sədri:

- Məclisin səlahiyyəti məndədir, sən rəsmi şəxs deyilsən, - dedi. - İndi sən səlahiyyəti bəyan edirəm. Seyid Mahmud, zəng elə, bu şəxsə qandıraq ki, məclis bu cür rəftarın yeri deyil.

O, bunları deyib, öz otağına tərəf yönəldi.

Ordu komandanı bu sözlərin müqabilində özünü itirdi.

Hərbçilərin hücumu dayandı. Sonra Rza xan öz tərəfdarı olan bir dəstə millət vəkili ilə birgə Müşirid-dövlənin yanına gedərək, ondan xahiş etdi ki, onunla məclis sədri arasındakı münasibətləri qaydaya salsın. Müşirid-dövlə Rza xana dedi:

- Məclis sədri haqlıdır. Çünki məclis daxilindəki və Baharistandakı qayda-qanun məsələsi ona aiddir. Sənin burada xalqı döyməyə haqqın yoxdur.

Ancaq sonda o, Rza xanı üzr istəmək üçün məclis sədrinin yanına apardı. Komandan üləma və yerli rəhbərlərin yanında məclis sədrindən üzr istədi və həbs olunanları azad etdi.)

Bakılı Tacülmülükün xatirələri

Üç il gecə - gündüz çalışmaqdan və ölkənin təhlükəsizliyi üçün mübarizə aparmaqdan yorulmuş, xəyanətlərdən, satqınlıqlardan əldən düşmüş Rza bir dəfə depressiya içərisində olarkən vəzifəsindən istefa verdiyini bildirdi.

Beləliklə, bu tarixə qədər Rzanın yalnız bir əsgər kimi vətənə xidmət etmək (!) niyyəti güddüyünü özünü də gördünüz. Xalqın ağıllı insanları Rzanın kənara çəkilməsinə halda, məmləkəti iğtişaların bürüyəcəyini, ara qarışdıranların yenidən öz dəşiklərindən çıxacaqlarını başa düşdük- lərindən, onun ardınca gedib, Rzanı geri qaytardılar, peşimanlıqlarını bildirərək ondan üzrxahlıq etdilər.

Bu dövrdə Sultan Əhməd şah Parisdə fransız qızları ilə günlərini keçirir, qəzetlərdə onun fransız rəqqasları və mürtüfləri ilə şəkilləri çap olunurdu. Sultan Əhməd şahın yançılpaq fransız qadınları ilə şəkillərinin çapı üləma və xalqın Əhməd şahı qarşı müxalifətçilik hissələrinin yüksəlməsinə səbəb oldu. Onlar bir müsəlman məmləkətinin padşahı olan Sultan Əhməd şahın bu şəkildə islamın və müsəlmanların abırını aparmasından çox narazı idilər.

Həmin günlərdə məmləkətin əksər nöqtələrindən Tehrana teleqram seli axmağa başladı. Qoşun böyükləri, vilayət və qəsəbələrini ostandarları, hər sinif, qrup və dəstədən olan insanlar Rzadan birmənalı şəkildə Sultan Əhməd şahı azad edib, məmləkət böyüklüyünü öz üzərinə götürməyi istəyirdi. Buna görə də Rza qərara aldı ki, İranda cümhuriyyət elan etsin və özü də prezident olsun. Amma Qum üləmaları buna qarşı çıxdı. O zaman onların sözlərinin avam camaat arasında xiridən çox olduğu üçün (!) Rza xan bu qərardan vaz keçməli oldu. Belə olduqda qərara aldı ki, hərbi və dövlət işlərindən uzaqlaşsın.

(Qeyd: Rza xan üçillik ordu komandanlığı dövründə Abdulla xan Təhməsisib, Yazdandakı qoşunun rəisi Pənah kimi əlaltılarını vilayət və əyalətlərdə hərbi qüvvələrin başına gətirmişdi. Cümhuriyyətçilik oyununun gedişində Rza xanın əlaltıları onun işarəsi ilə Tehrana teleqramlar göndərməyə və Rza xanı himayə etməyə, şəhərlərdə xalq cümhuriyyətçilik oyunlarına qatılmağa həvəsləndirməyə başladılar. Qumun görkəmli üləmaları, alimləri Rza xanın bu oyununu neytrallaşdırmaq üçün 1303-cü ilin fərvərdin ayında - (1925) press-reiz yaydı. Ancaq prezidentliyə çatmaq üçün bütün oyunlardan çıxan Rza xanın əshabları qulaqlarına pambıq tıxamışdılar. Prezidentlik xülyasına düşən Rzanın qızıl yuxularını alt-üst edən bu bəyanatı o dövrün üç nəfər mərcə-əzimi, yəni ayat-i-əzimi Əbülhəsən Musəvi İsfəhani, Məhəmməd Hüseyn Qərvəvi Nasini və Əbdülkərim Həiri Yazdi inzalamışdı.)

Buna görə də bir müddət paytaxtı tərk edib, Tehranın şərqində yerləşən xoş ab-havali, əkinçilik və bağçılıqla məşğul olan bir qrup erməninin yaşadığı Buməhən kəndinə getdi. Mən və uşaqlarımız da bu səfərdə Rza ilə bir yerdəydik.

Yenə də millət vəkilləri, siyasətçilər, Tehranın nüfuzlu şəxsləri Rzanı rahat buraxmadılar, onun ardınca gəldilər, müxtəlif yollarla onu Tehrana qayıtmağa və özünü yeni şah elan etməyə həvəsləndirdilər. İran xalqı da Qacariyyə hakimiyyətindən boğaza yığılmışdı. Bu ailə saysız-hesabsız xəbisliklər, cinayətlər, qanlı əməllər törətmişdi. Bu əməllər Məhəmməd xan Qacardan (Kirman camaatının gözü-

nü çıxarmışdı), Nəsrəddin şahdan, Məhəmməddəli şahdan (qarını yırtmışdılar, onların əxlaqsızlığı bütün xalqın dilində əzbər idi) başlayaraq üzü bəri gəlirdi. Bu azyaşlı, qayğısız adam isə (şah nəzərdə tutulur - tərçüməçi) hər ay millətin kisəsindən qırx min tuman götürüb, Fransada başına şapka qoyub gəzir, Paris kafelərində əyyaşlıq edirdi.

Qacarlar dövründə İranda kasıblıq, iqtisadi baxımdan qeyri-bərabərlik, ictimai ədalətsizlik tüğyan edirdi. Tiryəkçilik, nəxəxorluq hər yerdə kök atmışdı. Yolxucu xəstəliklər, traxoma, sifilis, evləri xaraba qoyan digər xəstəliklər xalqı zəlif gününə salmışdı. Bunun qarşılığında iki yüz-üç yüz qadını siğə eləmək, məşuqə saxlamaq, əndərunda və birunda yüzlərlə xidmətçi saxlamaq Qacar şahlarının adi həyat təzi idi. İra-

nın bütün müahidələri (müqavilələri) Qacarlara bağlı idi. Otuz dörd ticarət və siyasət müqaviləsinin hamısı rüsvət və xəyanətlə ərsəyə gəlmişdi.

Sonuncu, İranın rəsmi ixracatını nəzərdə tutan müqavilə isə xalqın etirazlarına görə baş tutmamışdı.

Hər şeydən mühümü isə Qacarlar dövründə İranın mühüm və barlı-bərəkətli torpaqlarının param-parça olması idi. Ərazilər hissə-hissə İrandan qopurdu: Xorasan torpağının bir hissəsi İrandan ayrılmışdı, İran Əfqanıstan üzərində hakimiyyətini əldən vermişdi, Mərv və Sərxas (Sərxas indiki Türkmənistandır) itirilmişdi, Türkmənistan (Mərv) İrandan ayrılmışdı, Oman və Fars körfəzində 103 ada əldən getmişdi, Bəlucistanın bir hissəsi müstəqilliyini bəyan etmişdi... Bütün bunlara görə xalq vətənsəvər, güclü, şən-şövkətə malik, iradəli, əzəmətli bir insan axtarırdı ki, bu yiyəsizliyə son qoysun və Qacar nəslinin kökünü kəssin.

Parisdə xoş günlər yaşayan və aya- baay qırx min tumanını alan Əhməd şah bötövlükdə İranı unutmamışdı. Onun şah məsuliyyətini başa düşən yaxınlarından bir-iki nəfər ondan İrana qayıtmasını xahiş etdikdə o, demişdi: "Parisdə kələm satmaq İranda şah olmaqdan şərəflidir".

P.S. Yazıdakı qeydlər "Pəhləvi kraliçası" memuarının redaktoru Doktor Əmir Xatəm Fərforəməliyə məxsusdur.

ardı gələn sayımızda

Farscadan tərcümə etdi: İbrahim QULİYEV

Kənan
HACI

Gizli üzdən üç kadr

Son zamanlar tez-tez zökəm oluram, həkim deyir immunitet azlığındandır, çoxlu alma ye. Özü də elə-belə həkim yox ha! Dərd də ondan gəlir, dəva da. Bədbəxtlikdən mer-meyvə ilə heç aram yoxdur. Amma dava-dərmandansa, yenə alma yaxşıdır. İlk insanın cənnətdən qovulmağına səbəb olan alma mənimçün mistik meyvəyə çevrilib. Nağılların sonunda həmişə göydən üç alma düşür. Məmməd Araz deyirdi ki, "üç alma düşəcək, üç alma göydən; dörd alma düşərsə, biri bizimdi..."

Göydən nə vaxtsa dördüncü alma da bonus kimi düşsə, bizim nağılımız da gerçək olar. Bəzən böyükələrin də nağıla ehtiyacı olur, izahını "Almanı dişləyənlər" yazısında yazmışam; o yazıda üç alma var, dördüncüsü yoxdu. Heç bu yazıda da onu axtarmayın. Dördüncü alma insana yaşanılmış ömrün mükafatı kimi göndərilir. Bu qızıl almanı insan yaşadığı ömrün barı-bəhrəsi kimi əlində-ovcunda əzizləyir. Öz bağının bəhərini dadmaq da hər bağbana nəsis olmur. İllah da söz sənətində...

Rəsmi sözlər arasında qalmışam. Bilmirəm hansından başlayım. Bu günlərdə Metin İrksanın "Sevmək zamanı" filminə baxdım. Filmin qısa məzmununu yazım. Halil adlı bir rəngsaz işlədiyi evlərdən birində divarda bir qadının rəsmi görür, bu rəsmə aşıq olur və şəkildəki qadını görmək üçün bir il ərzində dəfələrlə gizləncə həmin evə daxil olub saatlarla rəsmi önündə dayanır. Bir gün rəsmdəki qadın evə gələrkən Halilin sirtinin üstü açıdır. Halilin bu fəvqəladə sevgisi qadını duyğulandırır və o da qarşısındakı kişiyyə vurulur. Lakin Halil qadını rədd edir, ona "mən sənin rəsminə aşıqəm, özünə yox, lütfən, rəsmi mənim arama girmə" deyir. O zamanların türk kinosunda bir sıra özəllikləriylə fərqlənən bu film müəyyən səbəblər üzündən uğur qazana bilməsə də çox-çox illər sonra bu uğuru yaxalaya bildi. Bu filmi seyr edərkən Səbahəddin Əlinin "Xəz paltolu madonna"sına aşıq olmuş Raif əfəndini xatırladım. Bir də Orhan Pamukun "Gizli üz" ssenarisindəki fotoqrafı... Çəkdiyi fotolara xüsusi məna verməyə çalışan fotoqraf sanki gördüyü yuxunu xatırlamağa çalışır. İtirtdiyi qadını yuxusunda görmüşdü?

"Qara kitab"ın bətnindən doğan bu ssenari haqda Orhan Pamuk özü belə yazır: "Qəzet parçalarına, üz şəkillərinə baxa-baxa gözdən itən qəhrəmanımız hekayəyə "Qara kitab"dan çıxıb gəldi". Gənc fotoqrafın çəkdiyi şəkillərdə sevdiyi insanı axtaran qadın və ona aşıq olan fotoqraf. Qadının fotoqraf üçün buraxdığı mesaj: "Durma, səfər et diyari-qəlbə". Bütün tələslərin üzünü bir-birinə bənzədən tilsimi çözməyincə biz bu rəsmlərin enerji mənbəyini tapa bilməyəcəyik. Sonda fotoqraf axtardığı qadını qəlblər şəhərində tapır və həmişəlik itirir. Ömrünü üzlər və saatlar arasında keçirən qadın ona "axtardığın üz mən deyiləm" deyir. Rəsminə aşıq olduğumuz üzləri ürəklərimizin şəhərində axtarıq və bəzən itirdiyimizi taparkən həqiqət şillə kimi üzümüzə deyir: o deyilmiş!..

Yalnızlıq temasını mütəmadi işləyən iki rəssamı xatırladım. Biri sənət yaşamını bütünlüklə yalnızlığa həsr etmiş Edvar Hopper, digəri isə Pierre Bonnard.

Bonnard evindən çölə çıxmayan rəssamlardan idi. O, xanımı ilə bir evə qapılıb uzun bir zaman müddətində birgə yaşayıblar. Bonnard öz xanımının əksini nə az, nə çox 400 tabloda işləyib! Düşünürsən ki, öz xanımı ilə bu qədər iç-içə ikən Bonnard necə yalnız ola bilərdi?

Xanımı bu rəsmlərin heç birində otaqda ərinin onun rəsmi çəkdiyinin fərqi deyil kimi görünür, sanki çöldən yad bir adam gəlib kənardan onun rəsmi çəkirmiş kimi davranır.

Amma Bonnard özü hər rəsminə bir xəyalat kimi görünür və "mən varam" demək istəyir. Gizli üz isə mələklər kimi özünü göstərmir. Mələklərin gözə görünməsi qiyamətin ilkin əlamətlərindəndir. Onda bütün sirlər açılacaq...

Memuar oxumaq mənim üçün qarşısızılmaz bir istəkdir. Son dövrlər xeyli sayda memuar ədəbiyyatı oxumuşam. Oxuduğum memuar ədəbiyyatının coğrafi əhatə dairəsi də genişdir. Məsələn, ötən ilin yayında Pablo Nerudanın xatirələrini İran şahı Rza Pəhləvinin birinci xanımı olmuş Fövziyyənin xatirələriylə eyni vaxtda oxumuşdum. Ondan əvvəl Fərəh Pəhləvinin "Xatirələr. Yıxılan rejimin və bitməyən eşqin hekayəti" kitabını oxumuşdum. Sonra Əziz Nesinin "Bir sürgünün anıları"nı, Əziz Şərifin, Abdulla Şaiqin xatirələrini, ardınca Stefan Sveyqin "Dünənün dünyası. Bir avropalının xatirələri" kitabını oxudum.

S. Sveyqin kitabı memuar ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindəndir. İndiyə qədər oxuduğum memuarlar içində mənim üçün ən maraqlısı, ən yaxşısı oldu bu kitab.

Qəhrəmanlığın əleyhinə olan yazıçı

Bizə tanış olmayan koloritin, estetik özünüifadələrin belə gözəl və dəqiq, professionallıqla qələmə alınması, Birinci Dünya Müharibəsinin doğurduğu mənəvi –psixoloji iqlimin dolğun təsviri müəllifin parlaq istedadının göstəricisidir. İncəsənətin, ədəbiyyatın müharibədə oynadığı rol, yazıçının bütün təhdidlərə rəğmən barış missiyasını sonadək davam etdirmək əzmi sarrast cümlələrlə ifadə olunub. Yazıçı sanki hər cümləni çəkilə oxucunun beyninə yeridir.

Sveyq qədər zəngin palitralı yazıçılar dünya ədəbiyyatında çox azdır. Sveyqin mühakimələri hədəfi dəqiq nişan alır, məntiq oxucunu divara dirəyir, onun əsərlərində patetika, pafos görmək mümkün deyil. O, bütün varlığıyla militarizmin əleyhinə idi. Bütün Avropanı böhran bürüdüyü vaxtda artıq öz gücsüzlüyünü hiss edərək arvadıyla birlikdə Braziliyada intihar etdi.

Sveyq həqiqəti onun görüntüsündən çox asanlıqla ayırd edə bilirdi. Az qala min il sürən Avstriya monarxiyası bu insanın gözü qarşısında laxladı, əmin-amanlığın qızıl dövrünü görmüş yazıçı birdən-birə müharibələr burulğanına düşdü.

O, beynəlmiləl mənşəli bir ailədə doğulmuşdu. Atası Moravya kökənli idi, onların məskən saldığı çöllük bölgələrdə yəhudilər, kəndilər və kiçik burjuva ailələri bir-birinə uyğunlaşaraq yaşayırdılar. Sveyqin atası sənaye istehsalı üzrə bacarıqlı mütəxəssis idi. O, Şimali Bohemada kiçik toxuma emalatxanası açmış, sonradan bacarığı sayəsində bu emalatxananı böyük bir müəssisəyə çevirə bilmişdi. Amma onun əsas məqsədi varlanmaq deyildi. Sveyq yazırdı ki, varlı olmaq bir yəhudi üçün sadəcə, bir pillədir, əsl hədəfə yetişmək üçün bir vasitədir, qətiyyətlə əsl hədəf deyil. Bir yəhudinin əsl istəyi fikir dünyasında irəliləmək, daha yüksək mədəni səviyyəyə çatmaqdan ibarət imiş. Hətta varlı şəxslər öz qızlarını pullu şəxsə deyil, savadlı, elmlə gəncə verməyi üstün tuturdular. Sveyq məhz belə bir mühtəddə böyüyüb, bu ruhda təbəbiyə almışdı və haqlı olaraq da Vyana mədəniyyətini Avropanın xilasını kimi görürdü.

Məktəbdə oxuduğu illəri Sveyq belə xatırlayır: "...əlimizə düşən hər şeyi oxuyardıq. Kitabxanalardan kitab alar, əlimizdəkiləri dəyiş-düyüş edər-dik. Yeni olan şeyləri ən yaxşı öyrəndiyimiz yer həmişə olduğu kimi kafeydi. Bunu anlamaq üçün Vyana kafelərinin dünyada tay-bənzəri olmayan özünəməxsus yerlər, hətta bir növ təhsil qurumu olduğunu bilmək lazım gəlir. Vyana kafeləri hamının üzünə açıq, ucuz, bir fincan qəhvənin əvəzində saatlarla oturub müzakirə açma biləcəyiniz, yazılarınızı yaza biləcəyiniz, kart oynayacağınız, poçtunuzu ala biləcəyiniz və hər şeydən önəmli də saysız qəzet və jurnal oxuya biləcəyiniz demokratik ab-havası olan klublardı."

Həqiqəti olduğu kimi əhatə etməyi bacarmaq hər yazıçıya müyəssər olmur. Bunu yazımın əvvəlində qeyd etsəm də təkrar etməkdən zövq alıram: xeyirləşər, ümidlə ümitsizlik arasında daimi bağlılığı, balans o vaxt qoruyub saxlamaq mümkün olur

ki, həqiqətin üzərində qərar tutasan. Sveyq həqiqətə bir cümlə belə dönük çıxmıyıb. "Dünənün dünyası" kitabını hər kəsin oxumasını arzulayıram. Sveyq sanki sözləri yazmayıb, bərk bir maddənin üzərində qazıb.

Sveyq müharibəni bir pasifist olaraq analiz edir, onun məntiqi bütün hallarda humanizmə gətirib çıxarır. Müharibənin şiddətli vaxtlarında o, savaşa əleyhinə pyeslər yazırdı və inadla bu pyeslərin səhnəyə qoyulması üçün çarpışırdı. Onun yazıçı olaraq missiyası bu bir cümlə ilə tam aydınlaşır:

"Mən heç vaxt "qəhrəman" deyə biləcəyimiz şəxslərin tərəfini saxlamamışam."

O, bildirdi ki, yazıçının tərənnümü etdiyi bu qəhrəmanlıqların arxasında yüzlərlə, minlərlə, bəlkə də milyonlarla insan meyitləri dayanır. Bu cür yanaşma ağac tapmayanda özünə dolaşan düşüncə tərzinin tam əleyhinə idi. Müharibələr bitir, amma sonralar bu dolaşq kələfi heç cür açmaq olmur. Müharibədə qəhrəman olmur, bütün hallarda məğlub olan insandır.

Sveyq bütün əsərlərində insanın dünyanı savaqlarla deyil, mədəniyyətlə fəth edə biləcəyini qətiyyətlə yazır. Məhz buna görə də dünyanı təhdid edən növbəti savaşa təhlükəsi onun həyatına son qoydu. O, müharibəyə ölümüylə etiraz etdi...

KƏNAN

Aida İMANQULİYEVA,
filologiya elmləri doktoru

Q arlı və soyuq qışdan sonra təbiətin dirçəlişinin, ilq baharın gəlişinin rəmzi olan Novruz bayramı qədim dövrlərdən Şərqi xalqlarına yadigar qalan ən nəcib, xoş əhval-ruhiyyəli, sevimli bayramlardan biridir. Bahar bayramı xeyirxah hissələrin, insani duyğuların, mərdliyin və dostluğun təənnümü bayramıdır; ruzi bayramı, əmək bayramıdır; Novruz təmizlik, saflıq, gözəllik bayramıdır.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə yazır ki, qədim İran rəvayətlərində Novruzun gəlişi Cəmşidin taxta çıxması ilə əlaqələndirilir. Guya Cəmşid dünyanın hər tərəfini gəzib Azərbaycana gəlib, bu diyarı hər yerdən çox bəyənərək gündoğana baxan yüksək bir təpədə

taxt qurdurub və tacqoyma mərasimini burada keçirib. Günəşin şüaları şahın daş-qaşla bəzənmiş taxt-tacına, libasına düşüb nura qərq edib. Elə buna görə də, şahın adının "Cəm" (Sultan, padşah) sözünün sonuna "şid" (pəhləvi dilində "şüa" deməkdir) əlavə olunub və bu əfsanəvi şah tarixə Cəmşid, yəni "Nur saçan padşah" adı ilə daxil olub. Həmin gün böyük bayram şənlikləri keçirilib və bu gün Yeni gün (Novruz) elan edilib. Beləliklə, Novruz bayramı yeni günün, yeni ilin, yeni həyatın başlanğıcı bayramı olub.

Yaxın və Orta Şərqi bir çox ölkələrində bu bayram əziz və səbirsizliklə gözlənilən bir mərasim kimi qeyd edilir. Təbiətə sitayişlə, təbiətin qış yuxusundan ayılması ilə bağlı olan Novruzun mərasimləri qədim tarixə malikdir və zaman keçdikcə bu mərasimlər şamanlıq, atəşpərəstlik, islam kimi dinlərin və etiqadların təsiri nəticəsində dəyişib, yeni-yeni elementlərlə zənginləşib.

Qədim türklər arasında "Ərgənəkən" kimi tanınan, ilin dəyişdiyini, baharın gəlməsini, təbiətin qış yuxusundan ayıldığını göstərən bu bayramın adı bu gün türk xalqları arasında müxtəlif şəkildə səslənir. Məsələn, qırğızlarda "nooruz", özbəklərdə "novruz", qazaxlarda "novruz, nauruz", uyğurlarda "noruz, novruz", azərbaycanlılarda "novruz, (noruz), noyruz", Krım tatarlarında "navrez", Kazan tatarlarında "neuruz", Balkan türklərində "mevriz", Yuqoslaviya türklərində "sultanı navruz", Kipr türklərində "mart dokuzu", Anadolu türklərində "Sultanı nevrüz (nevrüz sultan)", "mart dokuzu, mart bozumu" və s.

Türk xalqları arasında Novruz bayramının keçirilməsi məzmun baxımından eyni olsa da, şəkildə müxtəlifdir. Bu baxımdan mərasimlərin keçirilməsini şərti olaraq üç əsas qismə ayırmaq olar: Mərkəzi Asiya, Ön Asiya, Şərqi Avropa.

Mərkəzi Asiya qisminə Qazaxıstan, Sibir, Altay və Şimal-Qərbi Çin türkləri - uyğurlar daxildir. Bu ərazidə bayram şənlikləri, əsasən, aşağıdakı şəkildə keçirilir: Bayram günü əhali kənd-kənd, oba-oba göy cəmənlərdə, çay kənarında toplaşır, çalır, oxuyur, oynayır. "Daş qazan" deyilən böyük çənlərdə "bayram aş" bişirilir. Bu yeməyə bəzən "gecə" də deyilir və əsasən, buğdadan hazırlanır. Qaranlıq düşdükdən sonra tonqallar qalanır və üzərindən hoppa-nurlar. Bayram şənliklərinin əsas tərkib hissələrindən biri də at yarışları, "keçiqapdı" oyunudur. Bu günlərdə aşıqlar xalq qarşısında çıxış edir, Novruz mahnıları, "Ərgənəkən", "Manas" və başqa داستانlardan parçaları oxuyurlar.

Novruz Şərqi

Ön Asiya qisminə şərti olaraq Şərqi Anadolunu, Qafqaz bölgəsini, Cənubi Azərbaycanı və Özbəkistanı daxil etmək olar. Bu ərazidə bayramın keçirilməsində İran ənənələrinin təsiri nəzərə çarpır. Lakin türk ənənələri üstünlük təşkil edir.

Bayrama hazırlıq bir ay əvvəl başlayır. Evdə, həyətbacada səliqə-səhman yaradılır, bayram üçün yemiş tədarükü görülür, səməni buğdadı isladılır, hər çərşənbə "üskü" - tonqallar qalanır. Dördüncü "üskü" axır çərşənbəyə təsadüf edir. Bu gün də, bayram günü olduğu kimi, müxtəlif yeməklər hazırlanır, xonçalar qurulur. Bayram axşamı, səhər tezdən hər kəs əzizinin, qohum-əqrəbasının qəbrini ziyarət edir. Quran oxutdurur, məzarın ətrafını səliqəyə salır, ora

bayram yemişi qoyur. Günortadan sonra şənliklər başlayır. Həmin axşam hər adam öz ailəsi ilə süfrə arxasına yığışır, müxtəlif yeməklər, şirnilər, yemişlər hazırlanır. Bayram xonçasının ətrafında ailə üzvlərinin sayı qədər şam yandırılır. Bayramın səhəri günü hamı təzə paltar geyir, bir-birinin evinə qonaq gedir. Cavanlar dəstə-dəstə toplaşır, oxuyur, yallı gedirlər. Aşıqlar, kəndirbazlar, aktyorlar öz məharətlərini göstərirlər. Bu gün küsənlər barışmalı, kimsə kimsənin qəlbini qırmamalıdır.

Bu bayram dövründə çoxlu oyunlar mövcuddur - Kosa-kosa, qapı puzma, baca-baca, şal sallama, suya üzük atma, xan oyunu və s. Bütün bu oyunlar baharın gəlməsi, təbiətin oyanması, yaz-tarla işlərinin başlanması ilə əlaqədardır.

Kosa-kosa oyunu oynayan cavanlar dəstə ilə evləri gəzir, oxuyur, oynayır, müxtəlif tamaşalar göstərir və bunun müqabilində ərzaq və şirniyyat toplayırlar. Sonra onlar birlikdə bu toplanan ərzağı yeyib, şənlənirlər.

Ön Asiya və Şərqi Avropa ərazisində yaşayan türklər - qaqauzlar, Krım, Bolqarıstan, Yuqoslaviya, Kipr türkləri və s. bahar bayramını müxtəlif şənliklər, oyunlar, mahnılarla qarşılayırlar. Hər bir kənd (Kiprdə isə bir neçə kənd) ya böyük bir meydanda, ya da kəndin kənarındakı cəmənləkdə bir yerə toplaşır, ümumi yemək mərasimi ilə bayramı qeyd edirlər. Bu ərazidə yaz çiçəkləri mühüm rol oynayır. Onları bolluq, sağlamlıq, xoşbəxtlik rəmzi kimi yaxın adamlara bağışlayır, saçlara taxırlar. Bayram münasibəti ilə yumurta boyayırlar. Bunların bir hissəsini ailə üzvlərinə, digər hissəsini isə bayramı təbrik etməyə gələn gənclərə, uşaqlara verirlər.

İranda Novruzla bağlı ən mühüm mərasimlərdən biri "axır çərşənbə"dir (farsca: "Çəharşənbə - suri"). Bu mərasim ilin sonuncu çərşənbə gecəsi keçirilir. Həmin axşam uşaqlardan tutmuş böyüyə qədər, hamı tikan kollarını və odunu bir yerə toplaşdırıb tonqal qalayır, deyib gül-gülə odun üstündən o yan-bu yana atırlar. Hər dəfə tullananda tonqala müraciətə deyirlər: "Mənim sarılığım sənə keçsin, sənin qırmızılığın mənə!" Bu proses tonqal sönməyə qurtaranadək davam edir. Adətə görə, tonqal söndürmək olmaz, o özü yanır qurtarmalıdır.

"Axır çərşənbə"nin maraqlı ünsürlərindən biri də "qulaq falı"dır. Belə ki, həmin axşam adamlar küçədə, adətən, dörd yol ayrıcında dayanıb niyyət edirlər və yol ötənlərdən eşitdikləri təsadüfi sözlərlə bu niyyətin həyata keçib-keçməyəcəyini müəyyənəldirirlər.

"Axır çərşənbə" axşamı kimin evində xəstəsi varsa, bir qab və çömçə götürüb evdən çıxır. Hər hansı bir qapı-

Novruz münasibəti ilə bişirilən yeməklər müxtəlifdir və əsasən məhəlli xarakter daşıyır. Məsələn, Krımda toyuq və toyuq şorbası, Yuqoslaviyada "karavay" adlı çörək, höruk şəkili kökə, quzu budu və quru lobyaqandan hazırlanmış xüsusi xörək bişirilir. Süfrələri bayram xörəkləri və şirniyyatla bəzədilmiş evlərin qapıları bayram günləri bütün qonaqların üzünə açılır.

Novruz İran xalqlarının əsas bayramıdır. Rəsmi təqvimə görə, bu bayram həm də yeni ilin başlanğıcına - fərvərdin ayının 1-nə (21 mart) təsadüf edir.

ya yaxınlaşub üzünü örtür, heç bir söz demədən çömçə ilə qapını döyür. Ev sahibi gərək çıxıb onun əlində tutduğu qaba yemək, ya pul qoysun. Qaba qoyulmuş yeməli şeyləri yığıb xəstəyə verirlər ki, şəfa tapsın.

İranda Novruz bayramına bir neçə gün qalmış hamı evini töküür, yəni xalça-palazı çıxarıb yaxşı-yaxşı çırpır, otaqları təmizləyir, şüşələri silir, mis qabları sürtüb ağardır. Boşqablarda səməni əkir, güldəndə nərgiz şitili basdırırlar.

Yeni il axşamı həyata keçirilən ən mühüm mərasim adı "s" ("sin") hərfi ilə başlayan yeddi şeyin (farsca buna "haft-sin" deyirlər) süfrəyə düzülməsidir. Bunlar aşağıdakılardır: senced (iydə), sumaq, sirkə, sünbül, səbzi (göyerti), sir (sarımsıq) və səməni. Bu adətə kökləri İslamdan əvvəlki dövrlərə gedib çıxır və yeddi mələyin adı ilə bağlıdır. Yeddi "sin" in düzülüyü süfrənin başına güzgü qoyurlar. Güzgünün hər iki tərəfinə şamdanlar düzür və onlarda ailədə olan uşaqların sayı qədər şam yandırılır. Bundan əlavə, süfrəyə Quran, iri təndir

çörəyi, üzərində yaşıl yarpaq olan bir kasa su, bir şüşə güləb da qoyulur. Bütün bunlardan istifadə etməklə müəyyən edilmiş qaydada təzə il üçün fal açılır, niyyət edilir.

İl təhvil olduqdan sonra hər bir ailədə kiçiklər böyükləri təbrik etməyə gedirlər və böyüklər də onlara bayram hədiyyəsi verirlər. Novruzda küsülülər bənşirlər, ədəvətlər unudulur.

Novruz bayramında şirniyyatdan, meyvə və çərəzdən geniş istifadə olunur. İranlılar Novruz üçün özlərinə məxsus çərəz hazırlayırlar: püstə, badam, fındıq, balqabaq və yemiş toxumu, noxud bir yerdə qarışdırılıb qovrulur, sonra üstünə duzlu su səpilir və yeyilir.

Ənənəyə görə, bayram 13 gün davam edir və bu müddət ərzində adamlar bir-birinin evinə qonaq gəlir, bayram hədiyyələri aparırlar. Yeni ilin 13-cü günü xüsusi şəkildə qeyd olunur ki, buna "Sizdəh bəder" ("On üçün qovulması") deyilir. 13 rəqəmi nəhs sayıldığı üçün hə-

min gün hamı evdən çıxır, çəmənliklərdə, dağlarda, çay kənarlarında, meşələrdə gəzişir, yeyib-ıçır, sadlıq edir, müxtəlif musiqi alətlərinin müşayiəti ilə rəqs edirlər. Bu vəziyyət gecə yarısına kimi davam edir və yalnız bundan sonra camaat evlərinə dağılır. Beləliklə, 13-cü günün "uğursuzluğu" evlərdən "qovulur".

İranlılar yeni ili imkan daxilində mütləq təzə paltarda qarşılamağa çalışır, evdəki köhnə, çatlamış saxsı qabları sındırır atır, yenilərinə alırlar, ən fəqir ailələr belə, bütün imkanlarını sərf edirlər ki, bayram süfrələri səliqəli və zəngin olsun.

Orta əsr ərəb tarixçisi Əl-Məqrizinin "əl-Xitat" əsərində verdiyi məlumata əsasən, Novruz bayramı Abbasilər xilafəti dövründə VIII əsrdən başlamış ərəb Şərqində yaz bayramı kimi qeyd edilməyə başlayıb. Xəlifə əl-Məmunun (813-833) göstərişinə əsasən, Novruz bayramının icrası onun hakimiyyəti dövründə qanuni şəkildə alıb. Bəzi xəlifələr bu bayramın

geniş şəkildə qeyd olunması üçün hər cür şərait yaradıblar. Belə ki, Novruz bayramı günlərində camaat xəlifəni bayram münasibətilə təbrik edir, ona hədiyyələr gətirirdi.

Novruz bayramının ilk günlərində xalq içindən bir nəfəri "Əmiru-novruz" elan edib bayramı idarə etməyi ona tapşırırdı. Həmin adam üzünə un və ya əhəng çəkib qırmızı və ya sarı xələt geyinər, uzunqulağa minib şəhərin küçələrini gəzib varlılardan hədiyyələr toplayardı. Novruz bayramı günlərində hər yerdə od yandırılır, adamlar bir-birinin üstünə su çiləyirdilər.

Bayram şənliklərində xəlifələr də yaxından iştirak edirdilər. Xəlifənin sarayında qurulan bu şənliklər Orta əsrlərdə Qərbi Avropa ölkələrində keçirilən karnavalları xatırladırdı. Bu günlər xalqın müxtəlif təbəqələri xonçalar düzəldib saraya gəlir və xəlifəni, onun ailəsini təbrik edirdilər. Xəlifə isə onlara hədiyyə, pul paylaymış. Bu şənlikləri karnaval şənlik-

lərinə yaxınlaşdıran cəhətlərdən biri burada iştirak edənlərin üzvlərinin niqabla, maska ilə örtülü olması idi. 892-ci ildə hakimiyyətə gələn xəlifə əl-Mötədid bu mərasimi qadağan edib. Belə bir qadağanın qəbul edilməsində ortodoks din xadimləri də müəyyən rol oynayıblar. Onların fikrincə, bayram günləri od yandırmaq, su çiləmək zərdüştiliyin qalığı kimi qiymətləndirilirdi.

Müasir dövrdə Novruz bayramını Misir ərəbləri də qeyd edirlər.

Misirdə yazın gəlişi "Şəmmu-n-nəsim" - yaz və artım, məhsuldarlıq bayramı ilə bağlı müxtəlif mərasim və ayinlərin icrası ilə qeyd edilir. Misirli alim Əhməd Ruşdi Saleh tarixi mənbələrə istinad edərək göstərir ki, bu bayram öz genezisində görə xain qardaşı Set tərəfindən öldürülmüş su və nəbatət allahı Ozirisin yenicən həyata qayıtması, dirilməsindən bəhs edən qədim Misir mifi ilə bağlı olsa da, sonrakı əsrlərdə daha geniş mənə kəsb edərək yaz, məhsuldar-

lıq bayramı kimi qeyd edilib. Qədim Misir fironları ilin bu fəslində bağ-bağatlarla, çəmənliklərə çıxıb Ozirisin gəlişini təbiətin oyanması kimi qarşılayıblar. Əhməd Ruşdi Salehin fikrincə, "Şəmmu-n-nəsim" etimoloji cəhətdən qədim Misir dilində "şəmmu" - "qoxu duyma" sözünün yaz mənasında işlənməsi ilə bağlıdır.

"Şəmmu-n-nəsim" bayramı günlərində misirlilər qayıqlara minib Nil çayında gəzintiyyə çıxır, müxtəlif bayram xərəkləri bişirir, ziyafətlər düzəldirlər. Bu günlər bağ və çəmənliklər onların əsas gəzinti yerləri olur. Bu bayramı əsas etibarilə Misirin qədim yerli sakinlərindən olan qibtilər özlərinin fironlar dövründə təşəkkül tapmış Yeni il bayramı kimi qeyd edirlər. Ümumiyyətlə, bu gün milli Misir bayramı hesab olunur.

Novruz bayramı elə bir bayramdır ki, hər təzə il ona yeni bir tərəvət gətirir, ildən-ilə bayram mərasimləri yeniləşir, zənginləşir. Bayramın bir mərasimi isə onu qarşılayanların hamısı üçün dəyişməz qalır - bu, Novruzun "il təhvil olur" deyilən mərasimidir. Köhnə ilin yeni ilə keçdiyi, gecə ilə gündüzün tarazlaşdığı saat bütün ailə üzvləri bayram süfrəsinin ətrafında toplaşır və bayram xonçasında ailə üzvlərinin sayı qədər şam yandırılır - evə işıq, nur gəlir.

Xeyirxah niyyətlər, ulvi hisslər bayramı olan Novruz bayramınız mübarək olsun! Bu bayram hamının ocağına səadət, xoş günlər, əmin-amanlıq, yeni-yeni nailiyyətlər gətirsin.

21 mart, 1991-ci il

Ölkələrinde

Novruz gəlir. Nədir Novruz? Başabəla qonşularımızdan biri bir dəfə "zarafata" salıb dedi: "Bircə bayramınız var, onun da adı farscadan alınmış. Əlifbanız ərəbdən, bayramınız farsdan. Siz necə millətsiniz?". Axı bu cənablar nədən bilirdi ki, bizim bircə bayramımız insanlığın çoxuna xas olan istilik, hərarət, işıq, Aya, Günəşə tapınmaq arzusuyla bağlıdır. Bunun izləri bütün xalqlarda var, - demək olar. Tonqal qalamaq, ətrafında yalılı getmək, şam yandırmaq müxtəlif anlarda... Sadəcə, iki yüz illik əsarət dövründə nəyimiz unudulmayıb ki? Axı bizdə qoyunçu-heyvandarlar məxsus, dekabrda keçirilən "Döl bayramı" vardı. Kiçik çillənin çıxması, qışın soyuğundan, aclığından xilas olmaq münasibətilə "Çillə çıxarmaq" bayramı vardı. Bütün pak niyyətlərə tərcüman olan Xızır Nəbi bayramı vardı (onu Türkiyə türkləri indi də 5-6 may günlərində keçirirlər). Çillə çıxarma bir növ "provodı russkoy zimi" səciyyəliydi. Bahara can atan - oyanan torpağı, gələn yaz günlərini alqışlayan bayram idi. Nə isə, çox şeyi unutduruqlar bizə. Qalanını yenidən qaytarmaq üçün hələ ki, yaşayan kühənsal qocalarımızı dilləndirmək, dinləmək zəruridir.

Qaldı Novruz. O da az qala 1937-39-cu illərdə "xalq düşməni" nə çevrilmişdi. Gizlicə keçirilirdi. Anamız bu ənənəni unutmayaq deyər, hardasa gizli göyərtdişi səmənini ortaya qoyar, qapı-pəncərələri bərkidər, səməninin ətrafında şamlar yandırır, bişirdiyi şəkərbura, paxlava, badambura, şəkərtıxma kimi şirinə çalan bişmişləri və quru meyvələri xonçaya düzərdi. Anam deyər ki, çərşənbə altıdır. Birinci "Xəbərci çərşənbə" deyir, ey, hazırlaşın, Yaz gəlir ha!.. Qadınlar əl-ayağa düşər, ev-əşiyi qışın rütubətindən təmizləməyə başladılar. Divarlar ağardırdı. İkinci "Yalançı çərşənbə" ydi. Qulağı bayram çalan oğul-uşaq bu çərşənbədə ananın yanına qoşur, yumurta döyüsdürmək, təzə paltar aldırmaq üçün ananı dilləndirərdi. Ana deyər: "Yox, ay bala, bu hələ "yalançı çərşənbədi". Bundan sonra bütün kainatın, eləcə də insanın varlığını təşkil edən dörd ünsürlə bağlı dörd çərşənbə başlayırdı. "Su çərşənbəsi" birinciydi. Pak bulaqlardan qız-gəlinlər güyümdə, sənəkdə, sovçada su gətirər, Su çərşənbəsinin süfrəsinə bir piyalə qoyar, xonçanı meyvəcat, qovurğa kimi şeylərlə bəzəyirdilər.

İkinci "Od çərşənbəsi" ydi, torpağı oyadan isti nəfəs rəmziydi. Od çərşənbəsində tonqallar qalanar, üstündən atılıb oxuyardılar:

*Atıl-batıl,
Güyük satıl,
Oddan atıl
Halal, haram.*

Axı pak su kimi, pak od da halalla haramı ayıra bilərdi. Halal olan odda yanmazdı.

Yaxud
Ağırığı, uğurduğum tökülsün.

Yaxud:
*Piləmbəri,
Baxtı bəri.
Baxtım açılısın.*

Üçüncü "Torpaq çərşənbəsi" ydi. Ana torpaq oyanırdı. Pak yerdən bir çimdik təmiz torpaq gətirib çərşənbə xonçasına qoyar, şamlar yandırır, qovurğa qovurar, səmənini buğdasını bu gün isladardılar. Nemət çərşənbəsiydi.

Dördüncü "Yel", yaxud "İlaxir çərşənbə" adlanırdı. Yel otları, çiçəkləri, ağacları tərpədir, təbiəti oyadırdı. Bu gün əllərə xına

Niyyətinə belə bayatılar çıxan qız-gəlin sevinərdi. Fallardan biri "Qulaq falı" ydi. Qız-gəlin qılıfı bağlayıb açarını özüyə götürər, evdən çıxardı. Dalınca zarafatlar oxuyardılar:

*Quzum bulağa çıxıb,
Enib bulağa çıxıb;
Siz Allah, xoş söz deyün! -
Yarım qulağa çıxıb.*

Niyyət sahibinin ilk eşitdiyi söz niyyətə yozulardı. Odu ki, böyük çərşənbə axşamları evdə nasaza, ləyaqətsiz, pis söz deməyi qadağan edərdilər: "Bəlkə biri qulağa çıxıb. Sonra bəd söz eşidər, il uzununu qəmlənər ki, niyyətimə ağır söz çıxdı".

Novruz gəlir

yaxılar, tər-təmiz evlərdə xonçalar bəzənər, təzə paltar geyinər, çərşənbə plovundan kimsəsizlərə, qocalara, tavanlılara pay aparar, qurşaq atar, müxtəlif "fallar açardılar". Üzük falında içi pak su dolu dəhmərdənin ətrafında dövrə vurur, hərə niyyət edib öz üzüyünü qaba salar, üstünü örtərdilər. Bir uşaq əyləşər və dairədəki xanımlar həsb-hal bayatıları dedikcə, üzüyü çıxarar, kiminsə bayatısı ona yozulardı. Məsələn:

*Ağac başında vəli,
Altında yaşıl xəli;
Allah muradın versin, -
Ya Məhəmməd, ya Əli!*

Yaxud:
*Güzgünü atdım bayıra,
Şovuğu düşdü çayıra;
Yığılın, qohum-qardaş,
İşimiz döndü xeyirə.*

İltəhvili xonçasına öz türkcəmizdə 7 löyün şey qoyulardı: su, sarıqök, sürmə, səmən, süd, sünbül daraq və sair. Kim nə tapsa, onu. Novruz bayramında sirkə, sarımsaq, acı şeylər, şora baxan yeməklər süfrəyə qoyulmaz, bişirilməzdi, hətta indi çox dəbə düşmüş şorqoğalı belə yalnız

Orucluq bayramında bişirilərdi, Novruzda yox. Novruzda küsülülərin bənşməsi mütləq lazımdı idi. Küsülü qalmaq qadağandı. Qanlı belə ayaqqabısını boynuna asıb qapıdan girirdisə, onu bağışlayır, ona toxunmurdular. On gün süfrələr açıq, nemətlər düzülür qalardı. Üç gün qocaların, xəstələrin, böyüklərin görüşünə gedirdilər, sonra qız-gəlin bir-birilə bayramlaşmağa yollarırdı.

Novruzdan 13 gün keçmiş səmənini götürüb seyrə çıxır, onu axar suya, ya dənizə atırdılar. Səməni müqəddəs nemət, çörək olduğundan onu natəmiz yerə, zibilliyə atmaq olmaz, günahdı. Sonra böyüklər kiçiklərə öyrədərdi, onlar da təzə çıxmış otlardan bir tutam burub, üstünə xırdaca kəsək qoyar: "Mənim sarılığım sənin, sənin təzə-tərliyin mənim" - deyərdilər.

Adətlər çox, canlı həyatın dərin fəlsəfəsini əks etdirən, keçmişimizin, nənə-babalarmızın həyat, dünya, ölüm haqqında düşüncələrini əks etdirən, bu gün üçün bizə çox azı qalmış nemətlərdi. Unutmuşuq, axtarıb tapmaq lazımdır. Yoxsa, bizə elə soysuz, əsil-köksüz, bayramsız deyib duracaq namərd qonşularımız.

Sizə, əziz oxucular, canımla xoş günlər, neçə-neçə gözəl bayramlar arzulayıram. Babalar demişkən, ömrünüz uzun, çörəyiniz isti, suyunuz sərin olsun. Hamınıza ata-ana səadəti diləyirəm.

Bayramınız mübarək!

Əzizə CƏFƏRZADƏ

14 mart, 1997-ci il

Mixail MAKSİMOV

(Əvvəli ötən sayımızda)

Cızıq

Hər bir insanın şüurunda heç vaxt, heç bir halda adlayıb keçməyəcəyi cızıq – sərhəd olmalıdır. İnsan bu cızığı keçib hər hansısa bir hərəkət edərsə, o artıq özü olmur və buna görə də, onun mövcudluğunun heç bir mənası qalmır. Burada iki məsələyə diqqət etmək lazımdır. Birincisi, özün üçün müəyyənləşdirdiyin cızıq həmişə sənin şüurunda olmalıdır. İkincisi, o cızıq yerini dəyişə bilər. Axı konslagerdə şərait özü də dəyişir: dünyanın ölüm təhlükəsi doğuran bir şey, bu gün artıq tamamilə təhlükəsizdir. Və ya əksinə. Əlbəttə, cızığı tez-tez irəli-geri tərpətmək olmaz. Hər halda qərar qəbul etdiyən anda onu yerindən tərpətməməlisən.

Konslager həyatından real bir hadisəni misal çəkək. Bir qrup məhbus daş daşır. Onların işinə nəzarət edən esesçi məhbuslardan ikisinin kiçik daşları seçməklə “heç kimdən fərqlənmə” prinsipini pozduğunu görür. Onları cəzalandırmaq lazımdır – esesçi onlara özləri üçün qəbir qazıb içinə girməyi əmr edir. Sonra o, qonşu işçi qrupdan bir məhbusu çağırır və ona bu məhbusları diri-diri basdırmağı tapşır. Məhbus əmri yerinə yetirməkdən boyun qaçırır! Esesçi şallaq gücünə onu əmrə tabe olmağa məcbur etmək istəyir – məhbus yenidən əmrə tabe olmaqdan imtina edir. Bu məhbusun adı məlumdur – o polşalı aristokrat Stşaska idi. Bu, açıq itaətsizliyin tək-tük nümunələrindən olduğu üçün Stşaskanın adı tarixdə qalıb. Bu cür hərəkətinə görə konslagerdə adamı yerində güllələyirdilər. Amma bizim esesçimiz konslagerin qanunlarını daha dərindən anladığını nümayiş etdirir. Tapın görək bu esesçi necə hərəkət edir? Oxucu fikirləşməyində olsun, mən də onunla öz müşahidələrimi bölüşüm. Sözüün düzü, bu kitabla çoxdan maraqlanmağa başlamışam və artıq on ildən çoxdur ki, onu müxtəlif insanlara danışib müzakirə edirəm. Və bu günəçən mənim dinləyicilərimin hamısı esesçi üçün ən düzgün qərarın hansının olduğunu tapıb.

Hə, bəs siz necə? Tapdınız? Əlbəttə ki, o bu iki nəfəri qəbirdən çıxarıb Stşaskaya qəbirə uzanmaq və bu iki nəfərə onun üstünü torpaqlamaq əmri verir. Onlar esesçinin əmrini yerinə yetirməyə başlayırlar. Bəs sonra? Stşaskanın torpağın altından tək-cə başı göründüyü vaxt, esesçi onlara dayanmağı və Stşaskanı qəbirdən çıxarmağı, özlərinə isə yenidən qəbirə uzanmağı əmr edir. Stşaskanı qazıb çıxarırlar, o biri iki məhbus yenidən qəbirə uzanır. Bu dəfə Stşaska böyük həvəslə onların üstünü torpaqlayır.

Bu hadisəyə qədər Stşaska üçün cızıq mövcud idi və deməli, o hələ də insanlığını qoruyub saxlayırdı. Onu güllələmək heç nə verməyəcəkdi – bu cür o öz cızığıyla birgə o dünyaya yollanacaqdı. Onu sındırmaq lazım idi. Bu hadisədən sonra Stşaska özü “ideal məhbusa” apararıq yolla üzəşəyi diyirlənməyə başlayır.

Onlar özlərini deyilən yerə getməyin vacib olduğuna inandırılırlar və yalnız bundan sonra ora yollanırlar. Çox gözəl. Bu o deməkdir ki, onlar hələ “ideal məhbusa” apararıq yolu sonuna qədər keçməyiblər. Ən qorxulusu – hərəkətin avtomatlaşdırılmasıdır: dedilər – gedirən.

İndi tərbiyələndirmək mümkün olmayanlardan danışaq. Axı beş, hətta on il konslager həyatına dözə bilən məhbuslar da var idi. Onlarda bu iradə haradan idi? Məsələ burasındadır ki, bu adamların çoxu faşizmə qədər Almaniya böyüyüb yaşa dolmuş, həyatlarının böyük bir hissəsini burada yaşamışdılar.

rəhbərliyin münasibəti, yəni maddi dəyərlərdir. Konslagerə düşən kimi onlar bütün bunlardan məhrum olurlar və müdafiəsiz qalırlar. Məmurun əsas keyfiyyəti – qulaq asa bilmək bacarığı burada onun özünə qarşı çevrilir. Nəticədə tez bir zamanda şəxsiyyət çürüyüb məhv olur.

Gözlə qarş arasında

(Müdafiə)

Cızığa qədər

Tutaq ki, sən hansısa bir yaramaz hərəkət etməlisən. Amma bu hərəkət cızığa qədərdir. Buna görə də, hər şey qaydasındadır. Sən o hərəkəti etməsən. Məsələ burasındadır ki, sən bu vəziyyətə şüurlu olaraq yanaşmalısan: bu hərəkətin xeyrinə dəlillər gətirməlisən. “Bəli, bu yaramaz hərəkətdir, amma mən onu edəcəm, çünki: a) eləməsəm, nə isə vacib bir şeydən məhrum olacam; b) ailəm və ya dostlarım bundan ziyan çəkəcək...” və s. və ilaxır.

İlk baxışdan çox gözəl bəraətdir. Biz hamımız ziyalıyıq və bu o deməkdir ki, istənilən davranışımıza haqq qazandıra bilərik. Amma tələsməyək, bu vəziyyəti götür-qoy edək. Bir qrup adamı yığıb onlara onsuz da konslagerin bütün divarlarından asılan “konslagerdə davranış qaydaları”nı və ya “konslager xəbərləri”ni, ya da buna bənzər nələrisə bir saat hündürdən oxuyurlar. Bu, yaşlı adamı uşaq səviyyəsinə endirməyin variantlarından biridir: onu, artıq özünün də bildiyi və ya özünün də oxuya biləcəyi şeylər barədə deyilənləri güclə dinləməyə məcbur etmək. Baxmaq görək məhbuslar bu vaxt özlərini necə aparırlar. Budur, onlar bütün bunları dinləyəcəkləri yerə toplaşmaq əmri alıblar. Çoxları mexaniki, özündən ixtiyarsız ayağa qalxır və hara deyirlərsə, ora da gedir. Əmr düz onların beyinlərinə işləyir. Digərləri sanki bir az narahatlıq keçirirlər kimi yerlərində qurcalanmağa başlayırlar.

“Müsəlmanlar”

Beləliklə, metodika hazırdır. Hitler qarşısına qoyduğu məqsədə çatıb: o, təkbaşına idarə pultunun arxasında durub – milyonlarla “ideal məhbus” bir anın içində onun əmrlərini yerinə yetirir. Bu ideal mənzərə çox boz, vəziyyət isə çıxılmaz görünür. Amma mən bu fəslin müzakirəsini nikbin notlarla tamamlamaq istəyirəm. Məsələ burasındadır ki, bu məqsədə çatmaq qeyri-mümkündür.

Konslagerlərdə müqavimət göstərməyən və artıq ətrafında heç nəyi görməyən məhbusları “müsəlman” adlandıırırlar. Onlar yemək yemir, üst-başlarının təmizliyinə fikir vermir və yalnız mexaniki olaraq əmrləri yerinə yetirirlər. Onların artıq heç bir məqsədi yoxdur. Əgər “müsəlman”ın ovcuna çörək dilimi qoyurlarsa o key-key gözlərini bir nöqtəyə zilləyir və çörəkdən dişləyib çeynəməyə başlayır. Digər məhbuslar “müsəlman”ı ona xas yerindən tanıyırlar: o ayaqlarını sürüyü-sürüyə yeriyir. Onun ölməyinə az qalıb – o, yeriyən meydidi.

Məhz “müsəlman” “ideal məhbus” sayılır. Belələrinin ancaq qabığı qalır. Onların içində heç nə, hətta yaşamaq ehtirası da olmur. İnsan isə nə qədər ki, yaşamaq istəyir yaşayır. Deməli, “ideal məhbus” yaratmaq mümkündür, amma bu, həyatı keyfiyyətlərini itirmiş məxluq olacaqdı. Və əgər Hitlerə “tərbiyələndirilmiş” insanlar yaratmaq planını gerçəkləşdirmək müəssər olsaydı, o bir Almaniya meyit qazanacaqdı.

Onlar öz içlərində arxalana biləcəkləri bir dayaq yaratmışdılar. “Keçmişin bu qalıqları” onlara konslagerin təzyiqinə davam gətirə bilmək üçün güc verirdi. Şübhəsiz, hər şeyi qoruyub saxlamaq, itkilərsiz ötürmək mümkün olmurdu: onlar artıq konslagerə düşdükləri günkü insan deyildilər. Amma bu insanlar bütün əzab-əziyyətlərə dözüb yaşaya bilirdilər. Və təxminən 1942-ci ildə, Almaniyanın tərbiyələndirilməsi proqramının lazımı nəticələr vermədiyi aydın olandan sonra, islah əmək müəssisələri get-gedə məhv etmə – ölüm konslagerlərinə çevrilməyə başladılar. Təzə tikilən konslagerlər isə elə məhz bu məqsəd üçün inşa olunurdu.

Beləliklə, yaşlı adamlardan lazımı material çıxmıdı. Bəs ağ vəraq kimi təmiz ruhlu uşağı məktəb, lap yaxşısı isə bağça yaşından “ideal məhbusluğa” necə hazırlamaq olar? Faşist gənclər təşkilatı “Hitleriyugend” məhz bu məqsədlə yaradılmışdı. Bu eksperimenti axıra çatdırmaq mümkün olmadı. Əgər bu mümkün olsaydı, onun nəticələrini təsəvvür etmək o qədər də çətin deyil.

İndi oxucuya bir sual da vermək istəyirəm. Məhbuslar bir neçə qrupa bölünür. Birinci qrupa konslagerdə güclü, ikinci qrupa bir qədər zəif, üçüncü qrupa isə lap zəif müqavimət göstərənlər daxildir. Sizcə bu qruplarda cəmiyyətin hansı təbəqələri təmsil olunur?

Oxucuya yenə bir az fikirləşməyə vaxt verirəm. Bu da həyatın özünün bu suala verdiyi cavab: axırıncı qrup məmurlardan ibarətdir. Onlar üçün həyatda ən vacib məsələ mundur, imtiyazlar, vəzifə,

İkinci qrupdakılar inanclı insanlardır. Aydın məsələdir ki, normal həyatda onlar öz ruhlarının möhkəmləndirilməsi ilə məşğul olublar. Onların inancı var və bu inancı onlar özləri ilə konslagerə gətiriblər. Konslagerdə bu inanc hətta daha da güclənə bilər. İnanclı insanlar konslagerdə bir yerdə olmağa, bir-birinə və digər məhbuslara kömək etməyə çalışırlar.

Birinci qrupdakılar ləyaqəti canından daha üstün tutan adamlardır. Onlar konslagerə düşməzdən əvvəl zadəgan olublar. Konslagerdə onlara lazımı ad tapmaqda çətinlik çəkirəm. Ona görə də belələrini şərti olaraq “mənavi zadəganlar” adlandıraq.

Hesab edirəm ki, mənim bəxtim gətirib – “Üç müşketyor”u ilk dəfə qırx yaşında oxumuşam. Və başa düşmüşəm ki, öz şəxsiyyətlərini möhkəmləndirmək məsələsində onlar peşəkardırlar. Həmişə göz qabağında olan müşketyorlar “feodalizm qurucusunun” mənavi kodeksini canlı həyata keçirənlərdir. Onlar daim döyüşməlidirlər. Uşaq vaxtı Puşkinin dueldə öldüyünü ilk dəfə eşidəndə necə kədərləndiyim indi də yadımdadır: “Axı niyə o dueldə çaxıb? Dueldə çıxmasaydı hələ nələr yazsa bilərdi...”. Yox, əgər o dueldə çıxmasaydı, Puşkin olmazdı. Məncə, “Üç müşketyor”un əsas qəhrəmanı Dartanyan yox, Atosdu. Atosu “kəşfiyyat aparmaq üçün” əyninə qadın paltarını geyinib düşməni istehlakına soxulan yerdə təsəvvür etmək mümkün deyil. Atos açıq şəkildə at belində düşmənin üstünə yeriyir. Əgər cəmiyyət öz həyatları bəhəsinə şəxsiyyət və ləyaqət ideallarını qoruyub saxlayan insanlardan məhrum olursa, onun dayaqları sarsılır. Amma bu insanlar harada yetişir? – bax bu suala birmənalı cavab tapmaq o qədər də asan məsələ deyil.

ardı gələn sayımızda

Tərcümə:
Rövşən RAMİZOĞLU

Martın 26-da tanınmış tərcüməçi, telejurnalist, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin Elm, Təhsil və Mədəniyyət şöbəsinin dil üzrə mütəxəssisi İlqar Əlfioğlunun 60 yaşı tamam olur. Fars və rus dillərindən çevirdiyi əsərlərlə, çoxsaylı və rəngarəng televiziya verilişləri ilə tanınan təcrübəli və istedadlı ziyalının həyatının bu əlamətdar təqvimə münasibətilə "Aydın yol" qəzeti onun barəsində həmkarlarının və qələm dostlarının fikirlərini, ürək sözlərini öyrənilib. İlk və qeyri-adi təbrik isə bir başa yubilyarın özündən gəlib.

sahiblənməsi ilə deyil, hansı mənələri dəf edib yaşaması ilə ölçülür». Bilirəm ki, İlqar keşməkeşli bir həyat yaşayıb, başı çox çəkib, lakin bütün hallarda öz ləyaqətini qoruyub saxlayıb. O, bu gün Azərbaycanın ustad tərcüməçilərindən biridir və yetişməkdə olan tərcüməçilər nəsli üçün örnək rolunu oynayır. Dostum İlqar Əlfioğlunu yubileyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, ona könlüncə ömür-gün və möhkəm sağlamlıq arzulayıram.

macal tapmazsan, hətta ağzın hey-rətdən açıla qala bilər. Bax elə ona görə onu qarşında heç vaxt altmış yaşlı «passiv» bir müsahib kimi «tutub» saxlaya bilməzsən – yox, İlqar həmişə yaxşı mənada sürüşüb əlindən çıxacaq – ya sən otuz yaşlı gənc və enerjili cavan sirdaşına, ya da doxsan yaşlı çox zəngin, çox təcrübəli, bu səbəbdən maraqlı hömsöhbətinə çevriləcəksən.

Amma hər iki halda səni maraqlı dairəsində saxlamağı bacarırsan və hər iki halda da qazanan sən olursan.

Onun maraqlı dairəsindən çıxmaq isə asan məsələ deyil. Necə çıxasan ki, bu adam eyni şövqlə həm rokdan danışa bilər, həm repdən, həm meyhanaya bələddir, həm bədiyyəyə, həm kinonu bilir, həm bələti – bir sözlə, öz «konservativizmi» ilə ən yaşlı həmkarını necə asanlıqla sarsıda bilirsən, öz «modernizmiylə» də ən gənc həmkarını mat qoya bilər.

Tələrimizin bunca yaxın, oxşar olmasından sonra mən İlqar haqqında daha nə deyim? Bircə onu da desəm, güman edirəm ki, İlqarın kim və necə bir insan olduğunu gözəl başa düşəcəksiniz. İlqar ürək dostudu, özü də tək mənim yox, onu tanıyanların hamısının ürək dostu.

Bu 55 ildə çox qısa müddətə (orduda xidmət və xaricdə qulluq) ayrılmış yollarımız, Allaha çox şükür ki, yenə birləşdi. İndi ikimiz də yenə bir yerdəyik. Azərbaycan Tərcümə Mərkəzində çalışırıq.

Nə arzu edə bilərəm İlqara? Ancaq özümə arzu etdiklərimi, nə az, nə çox. Bir də ki, ürəyini qorumağı. Hələ bir çoxlarının o ürəyin istisınə ehtiyacı var, elə mənim də.

Saday Budaqlı:

– İlqar "Dalğa" verilişindən tanınmışam. Yaraşlıq, boylu-buxunlu. Sonra məlum oldu ki, elə də boylu-buxunlu deyilmiş. Neyləyənsən, biz öz qəhrəmanlarımızı supermen eləməyi xoşlayırıq. Ancaq elə supermeni ki, var.

İlqar Əlfioğlunun 60-cı baharı

İlqar Əlfioğlu:

– 1955-ci ilin Novruzunda, mən anadan olanda, Xədicə nə-nəm atama tapşırıbmış ki, dalımca xəstəxanaya gələndə mütləq gül əlsin. Dədəm də kənd uşağı, nə bilsin axı?... Sevindiyindən bir yox, bir cüt yekə dibçək alıb, gəlib durub xəstəxananın qabağında. Sağına baxıb, soluna baxıb, əllərdə buket görəndə, məsələni başa düşüb. Nənəmin "Əlfi, bu nədi belə" naləsinə özünü itirməyib, "Vallah dibçək yaxşıdır – hər il çiçək gətirəcək..." deyib...

Bunu mənə danışalı, küçədə gülü qurumuş dibçək gördüm-mü, evə gətirib qulluq edirəm ki, görüm dirilir?... Sovetskədə, yeddi kvadratmetrlik otağımız vardı, divarları yaman qalındı, pəncərəsi də damdaydı. Amma bir pəncərəmiz də vardı – artırmaqla otağın arasında. Həmin pəncərənin içi – dedim axı, divar qalındı - 2 yaşından yatacaq yerim olub. Maraqlı idi – qaranlıqla işıq arasında – həm otaqdasan, həm artırmada – həm o dünyadansan, həm bu dünyadan...

Sonra Orta məktəb – Qırmızı Əmək bayrağı ordenli 190 nömrəli məktəb – Sona Tağıyevanın məktəbi... Sonra Universitet, Şərqsünaslıq fakültəsi... Hansı universitet olduğunu yazmıram, zira bircə dənəydi o vaxtlar, ikincisi yoxdu. İranda işlədim, arzularımın ən böyüyünə yetişdim – ayağım Təbriz torpağına dəydi... Təmsil etdiyim dövrün təbircə desək, əmək fəaliyyətimə Televiziya və Radio Komitəsində başladım – kiçik redaktor, böyük redaktor, televiziya şöbə müdiri, "Dalğa" verilişi...

Sonrakı həyatım bilirsiniz nəyə bənzəyir? Neftçilər prospektiyə gəlib İçərişəhərin dar-dolanbacına girirsən ha... Eynən mənim həyatımdı. 30 il kor daları, enişli-yoxuşlu küçələri daş-qayaya dəyə-dəyə gəzdim-dolaşdım, həyatla lap yaxından tanış oldum, axırda Qoşa Qala qapısından çıxdım. Mənim Qoşa Qala qapım Azərbaycan Tərcümə Mərkəzidir, indi burdayam...

60 yaşım altı gün kimi keçdi. Dünya beşgünlükdə deyənlərə baxanda, toya gətirməyəm – mənimki bu nöqtəyə kimi, altı gündü. Dönüb geriye, keçdiyim yollara baxıram, xatırlayıram - nə hiss desəniz, yaşayırəm. Arasında bircə peşmanlıq yoxdur.

Bircə səhvim var ki, kimsə bilməz, amma öz ələməmdə heç bağışlanası deyil: Qarabağda əmlək kababını gözümmüzə tərəklik, doydum deməzdik... Gedəcəyini bilsəydim, mən bircə tikə yeyərdim. Bir tikənin tamamı ağızda daha yaxşı qalır, yaddaşa daha dərin qazılır. Bir buna heylsilənirəm, tikələrin tamamı qarışıb, indi heç cür seçə bilmirəm...

Etimad Başkeçid:
– İlqar Əlfioğlunun şəxsiyyəti mənə həmişə bir həqiqəti xatırladır: insanda dəyər verilməli olan ən böyük keyfiyyət – professionalizmdir. İnsanın ruhu onun əməllərində təcəllə edir. Odu ki, «yaxşı adam», «pis adam» kateqoriyaları ilə düşünmək vərdisi bizi çox zaman yanlış səmtə çəkir. Mən fikirləşirəm ki, qeyri-profesionalizm insanın bütün digər keyfiyyətlərinin üstünə kölgə salır və mənə, peşəkar insanların mütləq əksəriyyəti çox yaxşı adamlardır.

İlqarı da məhz belə tanıyıram. Öz intellekti, zəkası, zəhmətsevərliyi ilə seçilən, qəlbinin istisini heç kimdən əsirgəməyən, dəyərlə, peşəkar bir Azərbaycan ziyalısı kimi. C.Vaşiqton deyir ki: «İnsanın uğurları həyatda hansı mövqeyə

Mahir N. Qarayev:

– İlqar Əlfioğlunun 60 yaşı tamam olur.

Bu cümləni yazıram, amma yazdığuma inanmıram: fikirləşirəm ki, onun yaşı bundan 30 il az da ola bilər, 30 il çox da. Yəni, desələr ki, bu gün İlqarın 30 yaşı tamam olur – mən buna inanardım; desələr 90 yaşı tamam olur – yenə inana bilərəm. Səbəbi də çox sadə bir nəsnə ilə bağlıdır – onun yaşına uyğunlaşmayan sürətliyə.

Sürət burda çeviklik mənasındadır, çeviklik isə, düşüncə anlamında. Yerindəki, duruşundakı, baxışındakı çeviklik öz yerində, amma ən başlıcası, İlqar çox az insana xas olan çevik düşüncəyə malikdir və sözüün doğrusu, İlqarın mənim gözümdə bənzərsiz edən ən çox onun qənimət saydığım bu keyfiyyətidir; şəxsi tanışlığımızın qısa müddəti ərzində onu mənə ən çox yaxınlaşdırən elə məhz bu olub.

«Hələ yazılmayan əsərlər üçün də parodiyalar mövcuddur» – tam mübaliğəsiz deyirəm ki, mənim tanıdığım İlqarın zəkası, düşüncəsi hətta buna qadir olacaq dərəcədə çevikdir.

Düşüncə çevikliyi – mənim düşüncəmdə, həqiqətən, yüksək keyfiyyətdir. Amma İlqara az qala istedad şəkildə bəxş olunmuş kimi görünən bu keyfiyyət təkcə bir bəxt işi deyil, bu – arxasında gərgin zəhmət dayanan, illər uzununu damla-damla toplanan bir sərvətdir. Heç şübhəsiz, İlqarla ünsiyyətin son dərəcə asan olmasının başlıca səbəblərindən biri də budur – o, müsahibini heç vaxt yormur. Ağzını açan kimi nə deyəcəyini əlüstü bilib səni uzun danışmaqdan «xilas» elədiyi kimi, həm də özü nəsnə danışanda sənə artıq bunu bildiyini göydə oxuyub söhbətin istiqamətini qəfildən elə dəyişə bilər ki, nəinki əsnəməyə

Və biz onu beləcə də sevirik: həm hamımızdan enerjili 30 yaşlı cavan bir İlqar kimi; həm də hamımızdan təcrübəli 90 yaşlı müdrik bir İlqar kimi...

Bəhlul Seyfəddinoğlu:

– Heç ağlıma gəlməzdi ki, mən İlqar haqqında söz deməli olacağam. Çünki onu tanıdığım bu 55 ildə elə bilmişəm ki, o, elə mənəm, mən də o. Tale elə gətirib ki, bir binada, həmin binanın eyni blokunda, bir mərtəbə fərqlə alt-üst mənzillərdə böyüyüb boya-başa çatmışıq. Yazıçı atalarımızın, filoloq analarımızın bizə verdiyi həyat dərslərini saymasaq, eyni uşaq bağçasının eyni qrupunda "tərbiyə almışıq". Sonra məktəb illəri gəldi. Ancaq dərs müddətində 5-6 saat ayrı-ayrı məktəblərdə şagirdlik vəzifəmizi vicdanla yerinə yetirib, yenə on il gecəli-gündüzlü bir yerdə gəzlənəq, qaçdı-tutdu, dava-dava oynamışıq, top qovmuşuq... Beləcə, məktəbi də başa vurmuşuq. Hərdən mənim atam evdə işləyəndə yuxarı mənzildə uşaqların tappa-turupundan fikri yəvəndə mənə: "A bala, nə əcəb evdəsən, dur İlqarla gedin bir az hava alın, mən də işləyirəm" deyirdi. Hərdən də Əlfi əmi təxminən eyni sözlərlə İlqarın mənimlə kinoya, nə bilim, bulvara "göndərirdi". Bu minvalla, atalarımızın bizim həy-küyümüzədən fürsət tapıb yazdıqlarını öz avtoqraflarıyla İlqar birinci mənə bağışladı, mən də ona (guya ki, bu kitabları biz özümüz yazmışdıq).

Sonra tələbəlik dövrü yetişdi. Necədi sizinçün, ikimiz də Universitetin Şərqsünaslıq fakültəsində fars filologiyası şöbəsinə daxil olduq. Və 5 il bir parta arxasında əyləşdik. Mənə, özümüz istəmədiyimiz kimi, sanki fələk də bizim yollarımızı ayırmaq istəmirdi. İlk iş yerimiz də eyni idarədə oldu – Aztele-radio komitəsində, xarici verilişlər baş redaksiyasında...

Bütün günü dava paltarında kompüterin arxasındadı. O gün bəzənib-düzənib gəlmişdi. Kostyum, qalstuk. Bir tədbirimiz vardı. Dedilər, hər gün belə gəlsən yaxşıdır. Dedim, işiniz yoxdu, elə gəlsə işləyib eləməyəcəm, oturmaq şəkli-zad çəkdirəcəm. İlqar o adamlardan ki, hər gün ağllanır, çünki dünəni fikirləşəndə, görür, nə qədər "axmaq" olub. "Axmaq" da ondadı ki, necə deyərlər qılıncının dalı-qabağı kəsdiyi vaxtlardan tutmuş indiyə qədər fürsətləri əldən verib, özünə gün ağlamayıb. Ancaq bu da qardaşımın ürəyinin böyüklüyündən, gözünün toxluğundandı. Həmişə belə ol.

Zahid Sarıtorpaq:

– ...Tanıdığım və bel bağladığım insanlar arasında İlqarın yeri müstəsna. İlqar Əlfioğlu mənim üçün o qəbil insanlardandı ki, heç nə fikirləşmədən gözünü yumub ürəyini açmaq, sirtini söyləmək, məhrəmliyinə güvənib dərdini bölüşmək olar. Bu da onun süni olmayan, insana sevgisindən yoxsulmuş səmimiyyətdən irəli gəlir. Onun fenomenal üstünlüyü sənənlə tanışlığımın ilk anından özünü yüz ilin dostu kimi aparmasındandı. Belə insanlar öz seçkinliklərindən xəbərsiz olurlar – ildırımlar öz gurultusundan, güllər öz qoxusundan xəbərsiz olduğu kimi...

Gül demişəm, elə İlqar Əlfioğlu da gül fəslində doğulub. O, doğulduğu ailənin ənənələrinə, xalqına, elinə sadıq bir ziyalı ömrü sürür. Həyatın keşməkeşli, əzablı, şərəfli üzünü ona yaxşı tanışdı. Enerjili, yorulmaq nədi bilməyən bu insan bu gün Tərcümə Mərkəzində coşuqla işləyir. Elə altmış yaşın da belini burada qırıb və inanıram ki, inşallah, hələ çox-çox illəri diz çökdürəcəm...

Ürəkdən təbrik edir, uzun ömür arzulayıram!

"Aydın yol" kollektivi də səslənən təbriklərə qoşulur, İlqar müəllimə can sağlığı və yeni yaradıcılıq uğurları arzulayır.

Leyla ƏLİYEVƏ

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar.

İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə təbabət barədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviiyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Curcaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi") əsəri xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Curcani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən biri olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Curcani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Curcani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilməsinə ehtiyac artır. Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilməsinə ehtiyac artır. Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Zeynəddin Əl-Curcani

Bismillahir-rəhmanir-rəhim.

Şükür olsun aləmlərin rəbbi Al-laha!

Məhəmməd Peyğəmbərə və onun əhli-beytinə salam olsun!

Allah-Təalanın köməyi ilə "Zə-xireyi-Xarəzmşahi" kitabının toplusu araya-ərsəyə gəldi.

Bu kitab dünyanın ədalətli hökmdarı, dinin müdrik ziyalı, islamın istinadgahı, dövlətin və dinin başçısı, şahların və sultanların tacı vəliyyəlihd qızıl Arslan Əbu əl Müzəffər ibn Xarəzmşahın əmri ilə yazılıb. Hər şeyə qadir olan Allah onun dövlətini hifz etsin.

Səfərə gedənlər üçün, eləcə də hər bir kəsin özü ilə gəzdirməyə bilməsi üçün irihəcmli "Zə-xireyi-Xarəzmşahi" kitabının ixtisar olunması zərurəti yarandı.

Fərmana əsasən, yazılan müxtəsər kitab mübarək kəlamlarla başlayır.

Burada ən mühüm məqamlara yer verilib.

Tibb elmi iki hissədən ibarət olduğundan, bu kitab da iki hissədən ibarətdir: elmi və əməli.

Elmi tibbə aid hissə də özlüyündə hissələrə ayrılır.

Bu nüsxədə müalicəyə aid olmayan iki məqam mövcuddur. Biri sağlamlığı qorumaq tədbirləri haqqındadır. Digəri xəstəliyi bürüzə verən əlamətləri öyrənmək və onun əsasında uzunsürən və qısamüddətli xəstəlikləri müəyyən etmək haqqındadır.

Birinci hissə elmi tibbdən bəhs edir.

Birinci fəsil sağlamlığı qorumaq tədbirləri haqqındadır və 16 bəddən ibarətdir:

Birinci bab hava haqqındadır.

İkinci bab ilin fəsilləri haqqındadır.

Üçüncü bab yaşayış yeri haqqındadır.

Dördüncü bab geyim tərzini haqqındadır.

Beşinci bab qidalanma qaydaları haqqındadır.

Altıncı bab su haqqındadır.

Yeddinci bab şərablar haqqındadır.

Səkkizinci bab yatmaq və oyaq qalmaq qaydaları haqqındadır.

Doqquzuncu bab hərəkət və hərəkətsizlik qaydaları haqqındadır.

Onuncu bab işlətmə dərmanları vasitəsi ilə təmizlənmə haqqındadır.

On birinci bab qusma dərmanları haqqındadır.

On ikinci bab qanalma və həcmət qaydaları haqqındadır.

On üçüncü bab digər təmizləmə üsulları haqqındadır.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi)

On dördüncü bab nəfsani hisslər haqqındadır.

On beşinci bab yaşlı insanlara aid olan qaydalar haqqındadır.

On altıncı bab səfərə çıxanlara aid qaydalar haqqındadır.

İkinci fəsil xəstəliklərə aid biliklər haqqındadır və 7 bəddən ibarətdir:

Birinci bab xəstəlikləri öyrənmək haqqındadır.

İkinci bab xəstəliyin yetişməsi haqqındadır.

Üçüncü bab xəstəliyin böhranının öyrənilməsi haqqındadır.

Dördüncü bab sağlamlığın və sağalan xəstəliklərin əlamətlərini öyrənmək haqqındadır.

Beşinci bab bir xəstəlik nəticəsində digər bir xəstəliyin keçib getməsinin əlamətlərini öyrənilməsi haqqındadır.

Altıncı bab baş verə biləcək xəstəliklərdən xəbər verən hallar haqqındadır.

Yeddinci bab qızdırma və ağır xəstəliklər zamanı ölüm vaxtını təyin etmək haqqındadır.

İkinci hissə elm haqqındadır və 7 fəsildən ibarətdir:

Birinci fəsil təbiblərə verilən məsləhətlər haqqındadır.

Onlar müalicə zamanı bu məsləhətləri nəzərə almalıdırlar.

İkinci fəsil bədən üzvlərində baş verən xəstəliklər və onların müalicəsi haqqındadır və 10 bəddən ibarətdir:

Birinci bab baş və beyin xəstəlikləri haqqındadır.

İkinci bab göz xəstəlikləri haqqındadır.

Üçüncü bab qulaq xəstəlikləri haqqındadır.

Dördüncü bab burun xəstəlikləri haqqındadır.

Beşinci bab ağız, dil və boğaz xəstəlikləri haqqındadır.

Altıncı bab zökəm, soyuqdəymə, öskürək və ağ ciyər iltihabı haqqındadır.

Yeddinci bab ürək xəstəlikləri haqqındadır.

Səkkizinci bab mədə xəstəlikləri haqqındadır.

Doqquzuncu bab islah növləri haqqındadır.

Onuncu bab sancı xəstəliyi haqqındadır.

On birinci bab oturaq nahiyəsinin xəstəlikləri haqqındadır.

On ikinci bab qara ciyər xəstəlikləri haqqındadır.

On üçüncü bab dalaq xəstəlikləri haqqındadır.

On dördüncü bab sarılıq xəstəlikləri haqqındadır.

On beşinci bab şişlər haqqındadır.

On altıncı bab böyrək, sidik kisəsi və tənəsül xəstəlikləri haqqındadır.

On yeddinci bab qadın xəstəlikləri haqqındadır.

On səkkizinci bab oynaq xəstəlikləri, podaqra ağrıları və fil xəstəlikləri haqqındadır.

Üçüncü fəsil qızdırma, qızılca, çiçək və bu kimi xəstəliklər haqqındadır.

Dördüncü fəsil şişlər, yanıqlar və yaralar haqqındadır.

Beşinci fəsil sınıqlar, əziklər və çıxıqlar haqqındadır.

Altıncı fəsil gözəlliyə aid məsələlər haqqındadır.

Yeddinci fəsil zəhərlənmənin əlacı haqqındadır.

Allah-Təalanın köməyi ilə burada kitab tamamlandı.

Birinci fəslin birinci babı hava haqqındadır.

Bunu bilmək lazımdır ki, insan bədəninin sağlamlığına təsir göstərən səbəblər altı cürdür.

Təbiblər onlara "altılıq səbəbləri" deyirlər. Bunlar aşağıdakılardır: havanın təsiri, hərəkət və hərəkətsizlik, yuxu və oyaqlıq, yeməli və içməli məhsullar, sifraqlar və nəfsani xüsusiyyətlər.

Sağlamlığı qorumaq üçün ona təsir edən səbəbləri öyrənilməsinə riayət etmək lazımdır. Əgər onlara riayət edilməsə, xəstəlik baş verə bilər.

Hər fəslin özünəməxsus havası olur.

Nəfsani hərəkətlər ruhi hərəkətə təsir edir və bu hərəkət həm xarici, həm də daxili səbəblərdən baş verir.

Hava çox mühüm amil olaraq, ruhu dincəltmək və tənzimləmək, nəfəs almaq və sıxıntılardan daf etmək üçündür. Ciyərlərə gedən hava ruhu möhkəmləndirir, onun hərəkətinin artmasına səbəb olur, insanı sakitləşdirir, sonra buxarlanaraq xaricə çıxır.

Təmiz hava ən yaxşı havadır. Onun tərkibində tüstü, toz və buxar olmamalıdır. Təmiz hava qamışıqdan, xəndəkdən və qəbiristanlıqlardan, soğan, kəvər, sarımsaq, kələm kimi tərəvəzlərin atlıb qaldığı bostanlardan, əncir, qoz, gənəgərçək kimi çürümüş ağaclardan, kükürd və arsin kimi maddələrdən uzaq olmalıdır. Evin tavanının və divarlarının arasında qalmış hava da pis hava sayılır.

Münəccimlərin fikrincə, il fəsillərdən ibarətdir. Təbiblərin fəsil bölgüsü münəccimlərin fəsil bölgüsü ilə əksər hallarda üst-üstə düşür.

Hər fəslin özünəməxsus havası olur.

Yaz havası öz təbiətinə uyğun olduğundan, fəsillərin ən mülayimidir. Ruhun məzəcinin hər bir vəziyyətinə ən yaxın olan yaz havası qanun artmasına səbəb olur.

Fəsillərin havası məzəcinə münasib olmasa, müxtəlif xəstəliklərə səbəb ola bilər.

Yüksək yerdə hava soyuq, çökək yerdə isti olur. Dağlara yaxın olan ərazidə hava soyuq olur. Dənizin yaxınlığında hava rütubətli olur.

Çirkli havanı islah edən küləkdir. Ən yaxşı külək gündüz əsən külək və səba yeli kimi hədsiz mülayim olandır. Belə külək sağlamlığı qoruyur, bədəni möhkəmləndirir, eləcə də məzacları tənzimləyir.

Lakin cənub küləyi isti və rütubətli olur. Dəri məsamələrinin genişlənməsinə, xıltların sovrulmasına, qüvvənin tükənməsinə, hisslərin kütləşməsinə və baş ağrılarına səbəb olur.

Qayalıq yerin havası soyuq və quru olur. Bədəni möhkəmləndirir, məsamələri daraldır, xıltları qatılaşdırır və nəticədə şişlər çəkilir, yaralar sağalır.

Çöllük və qumsallıq yerin havası isti və quru olur, insanı gümrəhləşdirir.

Rütubətli hava insan bədənini arıqladır, dərinə yumşaldır. Lakin soyuq rütubətli hava soyuqdayməyə və bəlgəmin çoxalmasına səbəb olur ki, bəlgəmli xəstəliklər baş qaldırır.

Əgər havada xoşagəlməz dəyişikliklər meydana çıxarsa, yaşayış məntəqələrinin yaxınlığındakı çirkab sular, xəndəklər, qamışıqlar, qəbirələr və çürümüş leşlərin nəticəsində hava su, buxar və tüstü qarışıqları ilə çirkənlən, üfünətli olar ki, bu da vəba xəstəliyi əmələ gətirər.

Vəbalı havanın islahına əzəvay, ənbər (kaşalotun mədəsində əmələ gələn muma bənzər ətirli maddə), məstəki ağacının kitrəsi, buxur (buxur kolumun qətranı), səndəl ağacı, ağ kök yumruları, ladan, küst, xam ipək, çayır və acı badam kömək edir.

Evin içində və ətrafına sirkə çiləmək də, - xüsusən tərkibinə kitrə qatılmış sirkə, - havanı təmizləyib islah edir.

Ardı var

**Tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

İslamın Peyğəmbər dövründə Hicazdan kənara çıxa bilməməsinə baxmayaraq, bünövrəsi möhkəm olduğundan, o, Həzrətin vəfatından sonra sürətlə yayılmağa başlayır. Belə ki, qısa bir müddət ərzində o dövrün bütün mədəni ölkələrini, Hicazın şimal, şərq, qərb və cənubunda olan Roma, İran, Mısır, Yəmənlər və Aşur mədəniyyəti kimi beş böyük mədəniyyəti öz nüfuzu altına alaraq, onların mövhumat, fəsad və azgınlıqlarını kənara atıb müsbət və faydalı nümunələrini İslam mədəniyyəti altına alaraq onları İlahi rəngə salmaqla daha da inkişaf etdirirdi. İslamın elmsevər təbiətindən irəli gələrək və dünyanın müxtəlif ölkələrinin mədəni-siyasi məsələlərinin inkişafı sayəsində həmin elmlər İslam cəmiyyətinə yol taparaq Yunanıstan, Mısır, Hindistan, İran və Roma alimlərinin elmi kitabları Quran dili olan ərəb dilinə tərcümə olunurdu.

Öz elmlərini Qurandan mənimsəmiş İslam alimləri yadelli alimlərin kitablarında bəzi iradlar tutmaqla, onlara əlavələr etməklə, köhnəlmiş mədəniyyətə yeni – islami rəng gətirirdilər. Əcnəbi alimlərin əsərlərinin tərcüməsinə Əməvilərin hakimiyyəti dövründən (əlbəttə, Əməvilərin özləri islama və elmə qarşı biganə idilər) başlanılıb, Abbasilərin, xüsusən də, Harun və Məmunun hakimiyyətləri dövründə bu iş kulminasiya nöqtəsinə çatıb.

Tarixdə qeyd edilib ki, bir gün Məmun görkəmli yunan filosofu Aristoteli yuxuda görüb ondan bəzi məsələlər barədə soruşur. Yuxudan ayıldıqdan sonra onun kitablarını tərcümə etmə fikrinə düşür. Roma imperatoruna bir məktub yazaraq bu imperiya ərazisindəki qədim elmləri ehtiva edən kitablar məcmuəsini onun üçün göndərməsini istəyir. Roma imperatoru çox götür-qoy etdikdən sonra bu təklifi qəbul edir. Məmun bu mühüm vəzifəni yerinə yetirməyi Həccac ibn Mətrik və Bətrik və "Beytül-hikmət"-in (Bağdadın möhtəşəm kitabxanası) rəisi Səlmaya tapşır. Onlar Romaya gedib bəyəndikləri kitabları Məmunun hüzuruna göndərir və Məmun da onları tərcümə etdirməyə başlayır.

Məmun yunan alimlərinin kitablarını tərcümə etdirmək üçün çox çalışıb, bu yolda həddən artıq pul xərcləyib. Hətta deyirlər ki, bəzi vaxtlar bir kitab üçün həmin kitabın ağırlığı qədər qızıl verərmiş. Kitabların tərcüməsinə o qədər diqqət yetirməmiş ki, onun adına tərcümə olunmuş kitabın üstünə bir əlamət qoyub camaatı həmin kitabı oxumağa, o elmi öyrənməyə həvəsləndirərmiş. Hikmət sahibləri ilə oturub-durduğundan razı qalardı. Beləliklə, başqa xalqların meydana çıxardığı elmlər də, islami elmlərlə yanaşı, günün əsas tələblərindən birinə çevrilir. Bu sahədə həddən artıq diqqətli olan ölkə ayan-əşrəfi də Məmunun yolunu davam etdirir, elm, fəlsəfə və məntiq əhlinə ehtiramla yanaşırdılar. Bunun nəticəsi olaraq İraq, Şam və İrandan Bağdadda çoxlu sayda tərcüməçilər axışib gəlməyə başlayıb. Görkəmli məsihi tarixçisi Corci Zeydan bu barədə yazır: "Harun ər-Rəşidin (hakimiyyət illəri 170-193 h.q) hakimiyyətə gəldiyi dövrdə artıq camaatın fikir səviyyəsi Hindistan, İran, Suriya alim və filosoflarının Bağdadda get-gəl etməsi nəticəsində inkişaf etmiş, qədim alimlərin elm və kitablarına maraq artmışdı. Ərəb dilini öyrənib müsəlmanlarla əlaqədə olan qeyri-müsəlman alimlər müsəlmanları bu elmləri öyrənməyə həvəsləndirirdilər.

Müsəlmanlar isə yenə də, əvvəllər olduğu kimi, təbabətdən başqa bir elmə yaxın düşməkdən çəkinirdilər. Çünki elə başa düşürdülər ki, təbabətdən başqa digər biganə (əlbəttə, biganə demək mümkündürsə) elmlər islama ziddir. Buna baxmayaraq, filosofların xəlifələrin yanına çox get-gəl etmələri istər-istəməz xəlifələrin də məntiqi və fəlsəfi məsələlərə marağını artırır.

Beləliklə, hicrətin üçüncü əsrinin əvvəllərində açıq şəkildə bu kitabların tərcüməsinə başlanılır. Mötəzilə məzhəbinin davamçıları su görmüş susuz şəxs kimi, Aristotelin fəlsəfi əsərlərini diqqətlə mütaliə etməyə başlayır və nəticədə müxaliflərinə qarşı mübarizə etmək üçün onu əl-əlinə möhkəm bir əsas kimi tuturlar.

O, əsasən, yunan və İran kitablarının tərcüməsi ilə məşğul olur, fəlsəfə, həndəsə, musiqi və tibbə aid nadir kitabları gətirmək üçün adamlarını Konstantinopola (indiki İstanbul) göndərirdi. İbn Nədim deyir: "Roma imperatoru ilə Məmun arasında məktublaşmalar olur. Məmun ondan istəyir ki, o, öz imperiyasında olan qədim elmlərə dair kitablardan xilafət ərazisinə göndərsin.

də çox mahir bir şəxs olub, öz əsərlərində Aristotelin yolu ilə gedirdi. Yəqub ibn İshaq fəlsəfəyə dair xarici kitabların bir çoxunu tərcümə edib onlarda olan çətin məsələlərin həllini izah edirdi. Ondən başqa bu sahədə daha üç nəfər də şöhrət qazanmışdı. Onlar Hüneyyn ibn İshaq, Sabit ibn Qürrə Hərani və Əmr ibn Fərxan Təbəri idi.

Xilafətin Abbasilər sülaləsi və tərcümə məsələləri

Beləcə, xəlifələrlə ünsiyyət yaranır və iş o yerə çatır ki, xəlifələr hər hansı bir ölkə və ya şəhəri fəth etdikdə, daha (əvvəl olduğu kimi) oradakı kitabları od vurub yandırır, əksinə, kitabların Bağdadda gətirilib ərəb dilinə tərcümə edilməsini əmr edirdilər. Necə ki, Harun ər-Rəşid Roma imperiyasının Ankara, Ənvəriyyə və digər şəhərlərini tutduqda oradan çoxlu sayda kitab ələ keçirərək onları Bağdadda gətirdirmiş və öz şəxsi hakimi olan Yuhanna ibn Masviyyə onları ərəb dilinə tərcümə etməyi əmr etmişdi. Lakin bu kitablar yunan təbabətinə aid olduğundan, onlarda fəlsəfəyə aid bir şey yox idi. Harunun hakimiyyəti dövründə ilk dəfə olaraq "Uqlidis" kitabı Həccac ibn Mətrikin vasitəsilə ərəb dilinə tərcümə olunaraq "Haruniyyə", ikinci dəfə isə Məmunun hakimiyyəti dövründə yenə də ərəb dilinə tərcümə olunaraq "Məmuniyə" adlandırılmışdı. Harunun hakimiyyəti dövründə Yəhya ibn Xəlid Bərməki "Micəsti" kitabını ərəb dilinə tərcümə etmiş, bəziləri isə onun tərcüməsinə təfsirlər yazmışdı.

Bu təfsirlər keyfiyyətsiz olduğundan, Harun həmin tərcüməni yenidən təfsir etməyi Əbu Həssan və "Beytül-hikmət" kitabxanasının rəisi Səlmaya tapşır. Onlar da, öz növbələrində, bu kitabı çox diqqətlə təfsir ediblər.

Fəlsəfəyə dair kitablar məhz Məmunun hakimiyyəti dövründə tərcümə edilir.

Məmun məlumatının çoxluğu, əqidə azadlığı və qiyas əsasında hərəkət etməsi nəticəsində yunan elmlərinin ərəb dilinə tərcümə edilməsindən çəkinmir, mötəzilə məzhəbini təsdiq etməsi sahəsində onun atdığı ilk addım məntiq və fəlsəfə kitablarını tərcümə etdirməsi olur.

Sonra Aristotelin bütün əsərlərini (istər fəlsəfə sahəsində, istərsə də başqa sahələrdə) tərcüməsilə məşğul olur.

Doktor İbrahim Həsən bu barədə belə yazır: "Əməvilərin hakimiyyəti dövründə xarici kitabların tərcüməsi ilə heç kim məşğul olmurdu. Xəlid ibn Yezid ibn Müaviyə tibb və kimya kitablarını ərəb dilinə tərcümə etmiş ilk şəxs olub. O, Misirdə yaşayan yunanları çağırır onlardan kimyanın praktikasına aid olan kitabların bir çoxunu ərəb dilinə tərcümə etmələrini istəyir. O, kimya vasitəsilə süni qızıl əldə etmək istəyirdi. Əbdülməlik Mərvanın hakimiyyəti dövründə isə dövlət idarələrində o vaxta qədər hakim olmuş fars və yunan dilləri ərəb dili ilə əvəz olunur, həmçinin, yunan dilində olan Mısır divanı (şeyr və nəsr toplusu) ərəb dilinə tərcümə olunur.

Abbasilər sülaləsi hakimiyyətə gəldikdən sonra, farsmeyilli olduğundan, xilafətin paytaxtında farslarla ərəblər bir-birilə qaynayıb-qarıyır, xəlifələr yunan və İran elmlərini öyrənməyə rəğbət göstərirlər. Mənsur xarici kitabların tərcümə edilməsini əmr edir. Hüneyyn ibn İshaq Sokrat və Calinusun bəzi kitablarını onun üçün ərəb dilinə tərcümə edir. İbn Müqəffə isə "Kəlilə və Dimnə"-ni və "İqlidis" kitabını ərəb dilinə çevirir. Bir çox alimlər kitabları fars dilinə tərcümə etməklə də şöhrət qazanırlar. O cümlədən, Xəndan Nobəxtiyan, Həsən ibn Səhl (Məmunun vəzir), Əhməd ibn Yəhya Bəlzəri ("Fütuhul-buldan" əsərinin müəllifi) və Əmr ibn Fərxan da bu işdə ad çıxarırlar.

Harunun hakimiyyəti dövründə tərcümə işi başqa cür icra olunur. Roma imperiyasının bir sıra böyük şəhərlərində onun əlinə bəzi kitablar düşür, o da əmr verir ki, yunanların kitablarından ələ düşənlərin hamısı tərcümə edilsin. Bərməkilərin tərcüməçiləri alqışlayıb onlara qiymətli hədiyyələr verməsi də, tərcümə işini bir qədər irəli aparır. Hətta Məmunun özü də tərcümə edirdi.

İmperator əvvəl imtina etsə də, sonradan razılaşır. Məmun Həccac ibn Mətrik, İbn Bətrik və "Beytül-hikmət" kitabxanasının rəisi Səlmadan ibarət nümayəndə heyətini bu kitablardan seçib bəyəndiklərini gətirmək üçün Roma imperiyasına göndərir. Onlar Konstantinopola gedib bəyəndikləri kitabları yığıb gətirirlər. Məmun onların ərəb dilinə tərcümə edilməsini əmr edir. Onlar da Məmunun əmrini yerinə yetirirlər. Qəsta ibn Luka yunan, Suriya və Mesopotamiya dillərindən edilən tərcümələrə, Yəhya ibn Harun isə fars dilindən olunan tərcümələrə nəzarət edirdi. Tərcüməçilərin alqış və həvəsləndirilməsi, camaatın xəlifələrə tərəf cəlb olunması və bunun da nəticəsində bir çox kitabların ərəb dilinə tərcümə edilməsi yalnız Məmunun xas olan bir iş deyildi. Kitabların çoxu varlı şəxslərin kömək və səyi nəticəsində ərəb dilinə tərcümə olunurdu. O cümlədən, münəccim (astronom) Şakirin oğulları olan Məhəmməd, Əhməd və Həsən riyaziyyat kitablarını əldə etmək üçün külli miqdarda pul xərcləyib, həndəsə, nücum (astronomiya) və musiqi sahəsində qiymətli əsərlər yazıblar. Onlar da Hüneyyn ibn İshaq nadir kitabları əldə etmək üçün Roma imperiyasının ərazisinə göndəriblər.

Məmunun hakimiyyəti dövründə böyük riyaziyyatçılar meydana gəlir. Bunlardan biri də Məhəmməd ibn Musa Xəzəmi idi. O, cəbr elmi haqqında ardıcıl mütaliələr edib bu elmi hesab elmindən ayırmış ilk şəxs olub. Tərcümənin gedişində bu məsələ təbii idi ki, müsəlmanların bir çoxu tərcümələr haqqında təhqiqat aparıb onlara haşiyələr vurur (əlavələr edir), səhvləri düzəldirdilər. Burada Yəqub ibn İshaq

Kendinin adını qeyd etməli-yik. O, tibb, fəlsəfə, hesab, məntiq, həndəsə və astronomiya elmlərinin

Abbasilər yunan və fars elmlərindən fəlsəfə, tibb, astronomiya, riyaziyyat, musiqi, məntiq, coğrafiya və bir sıra başqa qayda-qanunların hamısını tərcümə edirlər. İbn Nədim deyir: "Münəccim Şakirin övladları hər ay tərcüməçilərə, o cümlədən, Hüneyyn ibn İshaq, İbn Həsən və Sabit ibn Qürrəyə beş yüz dinara yaxın maaş verirdilər".

Əməvilərin hakimiyyətdə olduqları müddətdə kitabxananın heç bir əhəmiyyəti yox idi. Abbasilərin dövründə isə tərcümə işinin inkişaf etməsi və kağız istehsalının artması nəticəsində kağız satan şəxslər meydana çıxır. Onlar kitablar yazdırıb onun alqı-satqısı ilə məşğul olur, alim və yazıqların bir yerə toplaşması üçün xüsusi yerlər düzəldirdilər. Bunun ardınca dini və elmi kitabların saxlanıldığı böyük kitabxanalar tikildi. Sonralar bu kitabxanalar İslam dünyasının ən böyük mədəni-maarif mərkəzlərinə çevrilir.

Çox güman ki, Harunun təsis etdiyi, ondan sonra isə Məmunun onu genişləndirib oraya çoxlu kitablar verdiyi "Beytül-hikmət" kitabxanası Abbasilər dövrünün ən böyük kitabxanası olub və Bağdad, monqolların işğalına məruz qalana qədər, öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayıb. Bu kitabxanada geniş yayılmış bütün elmlərə aid kitablar saxlanırdı. Mütaliə məqsədilə oraya gədənlərin hər biri öz dövrünün nüfuzlu elm adamı olmaqla, İslam mədəniyyətinin və eləcə də, qədim mədəniyyətin xalq arasında yayılmasında əvəzsiz xidmətlər göstərirdi.

Çapa hazırlandı: NƏRİMAN

XX əsrdə Avropanın ictimai-siyasi, iqtisadi sahələrində baş verən sürətli dəyişikliklər çağdaş Avropa ədəbiyyatına, o cümlədən polyak ədəbiyyatına da təsirsiz ötürmədi. Polyak poeziyası yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Polşa şairlər və şeirlər ölkəsinə çevrilməyə başladı. Və bunun nəticəsi kimi Polşa poeziyası Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını qazandı. 1980-ci ildə Çeslav Miloş və 1996-cı ildə Vislava Şimborska bu şərəfə layiq görülməklə dünyanın ədəbiyyat, poeziyasevərlərinin diqqətini Polşaya yönəltdi. Polyak ədəbiyyatının inkişaf mərhələlərindən biri də keçən əsrin 60-70-ci illərinə təsadüf edir ki, bu dövrdə də "Yeni Dalğa" ("Nowa Fala") hərəkatı meydana gəldi. Bu hərəkata indi Polşanın ünlü şairləri Aleksandr Vat, Stanislaw Barançak, Rişard Krınski, Yeva Lipska, ... və yaradıcılığından bəhs edəcəyim Adam Zaqaevski daxil idi. Şair, esseist, nasir, tərcüməçi olan Adam Zaqaevski 21 iyun 1945-ci ildə Lvovda professor Tadeuş Zaqaevskinin ailəsində dünyaya gəlib. Başqa polyak ailələri kimi Zaqaevski ailəsi də Lvovdan Polşaya köçməli olub. Krakovdakı Yagellon Universitetində fəlsəfə və psixologiya ixtisasına yiyələnib. "Solidarnost" hərəkatının üzvü olub.

1981-ci ildən Parisdə yaşayıb. Ədəbi fəaliyyət göstərən, jurnal redaktoru olub. 2002-ci ildən Polşaya qayıdan Adam Zaqaevski Krakov şəhərində yaşayır. Eyni zamanda ABŞ Universitetlərində mühazirələr oxuyur. Yagellon Universitetinin fəxri doktorudur. Polşa PEN klubunun, Polşa Yazarlar Assosiasiyasının və Polşa Elmlər Akademiyasının üzvüdür. Koşcielski (Koşcielskich) Fondunun mükafatına (1975), Neystadt Beynəlxalq Ədəbiyyat mükafatına (Neustadt Prize for Literature) (2004) və başqa çoxlu sayda beynəlxalq və yerli mükafatlara layiq görülmüş. 2010-cu ildə Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına namizəd göstərilib. Adam Zaqaevskinin şeirləri zaman problematikası, yaddaş, keçmişə qayıdış, mühacirət motivləri, öncədən görmə və reallaşdırılması mümkün olan hadisələr fonunda insanın gücsüzlüyü, fəlsəfi mövzuları ilə zəngindir. Onun şeirlərində həqiqətin ifadəsi, insan yaddaşı, insanın əxlaqi-mənəvi mövzulu düşüncələri əks olunur. Adam Zaqaevskinin mühacir, vətən mövzulu şeirlərində insan həyatını, onun yaşadığı ağrıları, taleyində və şüurunda baş verən dəyişiklikləri, buraxdığı izləri görmək olur.

Adam Zaqaevski poeziyada Çeslav Miloş xəttini davam etdirir. Adam Zaqaevski ilə şəxsi tanışlığım 2011-ci ildə Nobel mükafatçısı Çeslav Miloşun 100 illik yubileyində Polşada - Krasnoqrudda Beynəlxalq Mədəniyyət Mərkəzinin açılışında baş tutdu. Bizi tanış edən Polşa PEN klubunun prezidenti, cənab Adam Pomorskinin ümumi tanışlıqdan sonra ilk sözü bu oldu: "Cənab Tağızadə Qarabağdandır. O da sizin kimi eyni taleyi yaşayır. Və əlavə etdi ki, cənab Zaqaevski Lvovda doğulub". Həsərlə baxışlarımız toqquşdu. Hər ikimiz bir anlığa doğulduğumuz yerlərə gedib-qayıtdıq... Ədəbiyyatdan, poeziyadan, tərcümədən söhbət açdıq. Müsair Polşanın ən tanınan şairlərindən olan Adam Zaqaevskinin şeirlərindən nümunələri oxuculara təqdim edim.

Rəfai TAĞIZADƏ

Yaralı dünyanı ucaltmağa cəhd edən Adam Zaqaevski

Adam Zaqaevski və Rəfai Tağızadə

İsti yağış

Axşam yad şəhərin adsız küçəsiylə gözdüm. Baharın gözəl çağında daş pillələrlə qəribliyin lap dərinliyinə baş vurdum.

İsti yağış yağdırdı və quşlar oxuyurdu, sakit, uzaqdan gələn səslərdə həssaslıq duyulurdu. Gəmilərin pərləri ağlayırdı limanda, tanış torpaqla vidalaşanda.

Malikanələrin geniş açılmış pəncərələrində sənin və mənim arzularımızın daimi formaları və bilirdim ki, gələcəyə gedirəm, bir zamanlar zəvvar Romaya gedən kimi.

Oxucudan məktub

Həddindən çoxdu ölümlər. Həyat haqqında, adi günlər haqqında, kölgələr haqqında, harmoniyanın təşnəsi haqqında yaz.

Məktəb zəngi - budu sabitliyin nümunəsi və həтта erudisiyası. Həddindən çoxdu ölüm, həddindən çox qara ilham.

Bax, dənizqal stadionlara yığılan insanlar nifrət himni oxuyurlar.

Həddindən çoxdu musiqi, sülh, həmrəylik, ağılsız həddindən az.

Dostluq körpülərinin ümitsizlikdən ümidli olan dəqiqələri haqqında yaz.

Uzun gecələr haqqında, məhəbbət haqqında, sübh haqqında, ağaclar haqqında və dünyanın ölcüyə gəlməz səbri haqqında yaz.

Xarabalıqlar

Körpüyə gün doğanda soyuq çimərlikdəki həтта əzik kibrit qutusu - canlı.

Bu divar və qübbəyə toxunan hamının gördüyü, şəfəq işıqları tənbel və zərif...

Bu qotik kilsənin məhvidi - gülüş və xarabalıqlar.

İlk saatlar

Günortanın ilk saatları; hələ yazmırsan (daha doğrusu yazmağa çalışmırsan), elə hey tənbelcəsinə oxuyursan. Yerindən tərpənməyən hər şey, sakit, dolu, sanki bu astalığ ilhamının verdiyi bir hədiyyə oldu

bir vaxtlar uşaqlıqda, tətildə, səfərlərdən qabaq rəngli xəritəni, meşədə dərin göllər, dağlarda çəmənələr vəd edən xəritəni öyrəndiyimiz kimi;

və yaxud yuxuya getdiyən an, hələ yuxunun gəlmədiyini, lakin dünyanın hər tərəfindən onun gəlişinin, addımlarının, ziyarətinin və xəstənin (reallıq xəstəsinin) yatağının üstündə olmasının və kilsə üzərində əbədi donub qalan

orta əsr fiqurları arasında canlanma hiss olunduğu an; günortanın ilk saatları, sükut - anladığın nələr var, yazmırsan hələ. Sevinc yaxınlaşır sənə.

Yeni təcrübə

Yeni təcrübə əldə etdik, Sevinc, sonra mübarizə dadi, kədər, on doqquzuncu yüzilliyin gileylərində də tapılması mümkün olan. Ümidin oyanışı - yeni təcrübə. Onda yeni nə var? Dostluq? Dərdlərə şərik olmaq?

İnsanların birliyi? Cəsarət, bir anlıq azadlıq və yenidən Transparantək yığılma? Ürək döyüntüləri?

Dan yeri sökülənə dəqiqələr qalmış bizə elə gəlir ki, həqiqətən birlikdəyik, təkcə qorxudan azad olmamışıq, Həm də ayrılıqdan? Məbəd zənginin səsi, yüngül və təmiz, sanki tale tərzəsi oxuyurmuş kimi... Həyəcan döyüntüləri? Anlayış? Sual işarələri?...

Vicenziedə səhər

İosif Brodskinin və Kşiştov Kieslovskinin xatirəsinə

Günəş elə zərif, elə gənc idi, həyəcanlanırdıq; ehtiyatsız əl hərəkəti onu cəza bilərdi, həтта cığır - əgər kimsə birdən səs salmaq istəsə - onunçün təhlükə olardı; nəvazişlə çuqun kimi səpələnən ağır qanadlı qaranquşlara, ancaq ucadan fit çalmaqları - axı onlar öz qısa, lakin sakit olmayan uşaqlıq çağlarının həyəcanını valideynləri ilə birlikdə, meşə giləmeyvəsitək qara, balaca dəlisoq planetləriylə başqa quş balalarıyla palçıq yuvalarda keçirirdilər.

Böyük olmayan kafedə yatmayan qarson - onun gözlərinin altında gecənin son kölgələri yığılmışdı - kəməndəki pul kisəsinin dibində xırda pul axtarırdı, qəhvədən isə mətbəə boyasının çöküntülərinin, şirniyyatın və Ərəbistanın iyi gəlirdi. Səmanın maviliyi uzun axşamı və bitməyən günü vəd edirdi. Mən sənə, səni ilk dəfə görmüş kimi baxırdım. Və həтта mənə elə gəlirdi ki, sən böyük rəfiqən Veneratək su üzündə peyda olan Palladio sütunları şəfəqin dalğalarından yenidən doğulub.

Yenidən önləri və itənləri saymağa başlayaq, sizin yoxluğunuza baxmayaraq yeni günü başlamaq - iki dəfə basdırılan - və iki dəfə yası saxlanılan səni, - sən başqalarından iqiqat güclü yaşadı, iki qitədə, iki dildə, reallıqda və xəyalda - və sən üzündəki cizgilərlə,

əşyaları və ürəkləri (həmişə kiçik olan) böyüdən baxışlarla. Siz yoxsunuz və buna görə də biz indi ikili həyat yaşayacağıq, eyni vaxtda işiqda və kölgədə, parlaq günəşli gündə və daş dəhlizlərin soyuğunda, matəmdə və sevincdə.

Polşa haqqında şeir

Əcnəbilərin Polşa haqqında yazdıqları şeirləri oxuyuram. Almanlarda və ruslarda təkcə uzaqyuran top yox, həm də qələm, mürəkkəb, şəfəq hissələri, və zəngin təxəyyül var. Polşa onların şeirlərində azğınlaşmış taybuynuz atı xatırladır. O, qobelenlərin yun meşəsində otarılar, o gözəldi, o zəifdi, o ədəbsizdi... Bilmirəm, bu xam xəyallar nəyə söykənir, həтта mən, ayıq oxucu, valeh olmuşam qara qartalların, ac imperatorların, Üçüncü reyxin, Üçüncü Romanın... qarıldayaraq qopardıqları bu müdafiəsiz füsunkar ölkəyə.

Ət dükənləri

Afrikalı Zənci deyil artıq Zəncilər haqqında eşidilmir daş kömür mədəsində başları əzilmiş halda ölən Afrikalı fəhlələr beyin komasından dəfn ediləblər artıq qanlı cəngavər qoca qəssablar haqqında eşidilmir ət dükənləri yeni həssaslıq muzeylərində cəllad deyil məmur artıq uşaqların nifrət etdikləri sahibsiz itləri ovlayan şəxs haqqında eşidilmir iyirminci əsrdə yeni hökumətin idarəçiliyi altında artıq nələrsə baş verməz küçələrdə maşınların üstündə qan və üstüaçıq maşınlarda qan qorxudan ağarmış insan Avropalılar ölümü üz-üzə artıq ölüm haqqında eşidilmir vəfat yox ölüm bu doğru sözdü Olanları deyirəm və qəfil görürəm ağzım kartonla qapanıb bir vaxtlar bu susmaq adlanırdı.

Azərbaycan mədəniyyətinin «Kitabi-Dədə Qorqud» داستانlarının təşəkkül tapdığı dövrdə yaranmış bəzi yadigarları bizim günlərə qədər gəlib çatıb. Onlardan biri də VII əsrdə yaşamış Azərbaycan (Qafqaz Albaniyası) şairi Dəvdəkin alban hökmdarı Cavanşir Mehraninin ölümünə həsr etdiyi elegiyadır (mərsiyə). Dəvdəkin «Şərq ölkəsinin kədəri» adlı mərsiyəsi onun dövrümüzə gəlib çatan yeganə əsəridir.

Dəvdəkin doğum yeri və tarixi dəqiq bəlli olmasa da, bəzi ehtimallara görə, o, Qarabağın qədim mərkəzi olan Bərdədə yaşayıb. Dəvdək Azərbaycan xalqının ictimaiyyətinə qoruyan, Sasanilərə və xəzərlərə qarşı müqavimət göstərən alban hökmdarı Cavanşirin müasiri, dostu və məsləhətçisi olub, onun xəlifə Müaviyyə ilə görüşlərində iştirak edib.

681-ci ildə «Cavanşir Bizanspərəst əhval-ruhiyyəli Aran knyazlarının gizli qəsdini nəticəsində öldürüldükdə» (Ziya Bünyadov) Dəvdək sərkərdənin tabutu önündə mərsiyə-poema oxuyub. Bu əsərində o, böyük vətənpərvər kimi, xalqın dərin kədərini ifadə edib.

*Ey ilahi kəlamları xalq eyləyən ulu Tanrı,
Özün nəğmə - ağı söylə, yad et bizim hökmdarı.
Elə nəğmə - ağı qoş ki, bu əvəzsiz itki üçün
Gözümüzdən gecə-gündüz axsın odlu göz yaşları.*

*Çox böyükdür bu gündoğan ölkəmizi tutan kədər.
Yer üzünü başdan-başa bürümüşdür hönkürtülər.
Zülm-zülm qoy ağlasın mənimlə bir bütün başar.
Fəryadına fəryad ilə haray versin qəbilələr.*

*Özümdən qopub getdi dağ gövdəli bir sal qaya.
Yıxıldı bir lay divar ki, adı divar, özü dünya.
Qüllələri göyə dayaq bir imarət sarsıldı, ah,
Dağıldı bir möhkəm qala, göz yaşımız döndü çaya.*

*Qara gəldi ağı günümüz, ələm, kədər dövrən sürür.
Üstümüza alay çəkir basqınçılar sürü-sürür.
Heyrət saçan bir dövlət xarabaya döndərdilər,
Möcüzə bir saltanətin çraqını söndürdülər.*

*Bizim yurda gələn bəla hansı bəla, hansı rüzgar?
İsaya¹ da qorxudaraq car çəkmişdi bir zamanlar.
Bayramımız yasa döndü², kölgə düşdü qızıl xaça.
Şadlığımız göz yaşından batıb getdi, ey insanlar!*

*Geridönməz itki üçün qazdırdılar dərin məzar.
Şərəfli bir keşişi qəbrə qoyub basdırdılar.
Dəfn etdilər fitnə-fəsad izlərini, cinayəti.
Arifləri azdırmaqçın qabıq qoydu o azğınlar.*

*Arslan kimi qüdrətliydi, o öz arslan yatağında,
Düşmənləri zağ-zağ əsər, donardılar qabağında.
Zəhmli ağır... ürəklərdə məhəbbəti dərya qədər.
Qüdrətinə baş əyərdi ağsaqqallar, başbələnələr.*

*Uzaq-uzaq ellərəcn yayılmışdı şən-şöhrəti,
Dünyalara ün salmışdı laylaqəti, mərifəti.
Bütün cahan vəsf edirdi qüdrətini, əməlini.
Qaranlığa işıq salan ağıl, kamal məşəlini.*

*Tələsirdi Rum qeysəri, bir də Cənub hökmdarı,
Gələrdilər görmək üçün bizim ulu tacıları.
Şərəflə, səxavətlə, ən bahalı zər-zinətlə,
Qarşıladı, salamlardı onlar bizim bayraqları.*

*Bizi lapdan yaxaladı bu fəlakət, bu qan-qada.
Maymaq olmaq, aciz qalmaq nə yamanmış bu dünyada.
Axı nəçin ölgünləşdik? Ulu Tanrı qəzəbləndi.
Böyük, şanlı bir dövləti «uf» demədən məhv elədi.*

*Hökmdarı sədəqətlə hiyf eləyən sədiq mələk
Elə bil ki, küsdü getdi, qəfildən üz döndərərək
Bu qarılı, bu uğursuz gün uzaqlaşdı ulu Yəzdan.
Hiyləgərin caynağında böyük insan tək qaldı, tək.*

*Öz satqınlıq kamanını düşməni çəkdi gecəyarı.
Fitnə-fəsad qılmaları parıldadı parıl-parıl.
Sanki qalxan bir günəşi yönəldilər başqa səmtə,
Kimlər? Onun quallarının alçaq, rəzil balaları.*

Qarabağdakı qədim Azərbaycan mədəni irsini zaman-zaman özünüküləşdirməyə çalışan ermənilər şair Dəvdəkə də «sahib çıxmağa» cəhdlər ediblər.

Dəvdəkin hökmdar Cavanşirin ölümünə yazdığı elegiya alban tarixçisi Musa (Moisey) Kalankatının «Alban ölkəsinin tarixi» əsərində yer alıb. «Alban ölkəsinin tarixi» isə dövrümüzə qədim erməni dilində (tərcümədə) gəlib çattığı üçün, erməni alimləri orada şeiri yer alan Dəvdəki də erməni şairi kimi qələmə verirlər. Şair Dəvdək özündən sonra, erməni alimlərinin dili ilə desək, «qanı qanından olmayan alban hökmdarının» şərafinə «akroşlir üslubunda» yazılan ağıdan başqa, heç bir əsər qoymayıb.

Dəvdəkin Cavanşirin ölümünə həsr etdiyi mərsiyənin Azərbaycan variantı bu gün də yaslarda oxunur. Məzmununa, ifadə tərzinə görə Dəvdəkin elegiyası Ermənistanın Albaniyaya gəlmiş yadelli şair tərəfindən sifarişlə yazıla bilərdi. Elegiya - çarəsizlik, öz yaxınını itirən şairin dərin kədəri, bütün doğma alban ölkəsinin nisgili idi...

Şair bir neçə dəfə Cavanşir şəxsiyyətinin böyüklüyünü («Onun şöhrəti bütün torpaqlara yayılmış, adı dünyanın hər tərəfinə çatmışdı») qeyd edir, bu itkinin öz ölkəsi - Albaniya üçün əhəmiyyətini oxucularına da çatdırmağa çalışır.

Musa Kalankaytuklu yazır: «Dəvdək dövrünün bütün elmlərinə bələd olan müdrik bir filosof, gözəl nətiq və ustad şair idi. Cavanşirin ölüm xəbərini eşidən şair hökmdarın cənazəsi önünə gəlib, ona həsr etdiyi ağı - himnini əlifba sırası ilə oxumağa başladı». Otuz iki bənddən ibarət olan bu ağıın məzmunundan görünür ki, əsər janr etibarilə qədim yunan, formaca isə akrostixlə (müşəvəş) yazılıb; orijinalda onun birinci bəndi «a» hərfi ilə başlanır, sonrakı bəndlərdə isə hər ferdicilliyinə riayət olunur.

Dərin bədii ehtirasla yazılmış bu əsər müəllifin daha bir çox bədii əsərlər yazmış olduğunu bildirir.

Dəvdək Cavanşirin ölümündən sonra Bərdədə vəfat edib.

*Fəxr elərdi adm ilə Tiber gölü, Livan dağı.
Dayanardı səni görcək şimal yeli, azğın yağı.
İndi yurdu səmsiz görüb hunlar qapır baltasını,
Solacaqnu tapıklarda nar cənnəti, nərgiz bağı.*

*Hanı, hanı qızıl tacın daş-qaşları, ulduzları.
Soldurubdur gəlinləri qəm tozları, dard tozları.
Balasını itirmiş tək yaxa yırtır, yaş tökürlər.
Solub gedən bənizlərin nə yamandır bu qübarı.*

*Tac əhli da anlayır ki, tac əbadi bəzək deyil.
Üzərindən atmaq istər ləkələnmiş şöhrəti, bil,
Nələr deyir bu müsibət? Yatma, deyir, ayıl, qəfil!
O ömrün ki, sonu budur, həyat bizə gərək deyil.*

*Xoşdur mənə bu sözləri deyib yatmaq, susub yamaq.
Ancaq daha xoş olardı səninlə bir dəfn olunmaq!*

¹ İsayya - «Tövrət»də adı çəkilən peyğəmbərlərdən biridir, İsa Məsihdən (Xristosdan) xeyli öncə yaşayıb.

² «Bayramımız yasa döndü» deyirkən, müəllif, sentyabrın 6-da keçirilən müqəddəs xaç bayramını nəzərdə tutur. Cavanşir həmin gün öldürülüb.

³ İroda - İudey çarıdır, eramızdan əvvəl 40-cı illərdə Roma quldurluq cəmiyyətinin başçılığında olub. «İroda odladı» dedikdə müəllif cəhənməm odunu nəzərdə tutur. İroda İncildə «allahsız, xəsis» adlandırılır.

⁴ Ares - yunan əsətirində hər b tanrısıdır.

Böyük hökmdar Cavanşir üçün ağı

(Xəlil Rza Ulutürkün tərcüməsində)

*Aldatdılar, apardılar xəlvət yera, uzaqlara.
Açdılar, tunc sinəsində neçə şırım, neçə yara.
Gecə gizli öldürülən mobidlər tək qətl olundu,
Görün kimlər qaldırdı əl o bəhədar tacılara!*

*Atasından xəbərsiz, bic... zatıqırıq, özü güzə.
Sürüm-sürüm qoy sürürsün, həsrət qalsın xoş bir üzə.
Qarğıslara, nifratlara, lənətlərə dözə-dözə,
Qoy silənsin bu dünyada, Qabil kimi əsə-əsə.*

*Qaçmağa yol, riz tapmasın. Rüzgar qırsın inadını.
Başı üstə vəhşi quşlar şaqıldatsın qanadını.
Dərələrin qarğaları cəmdəyinə daraşsın qoy,
Ağzi qanlı yırtıcılar udsun onun fəryadını.*

*Cəhənməm tək od püskürsün qoy İroda¹ - dəhşətli çar.
Əmr etsin ki, ürəyində yuva salsın soxulcanlar.
Yandıraraq, söndürərək, öldürərək, dirildərək,
Didim-didim didsin onu kor əqrəblər, ac ilanlar.*

*Sımsın çürük ağac kimi sərkərdəyə qıyan alçaq.
İftic olsun o mərd üzü tapdalayan murdar ayaq.
Zaqqum, zərdab qanını qoy ac güvələr gəlib içsin,
Gəbərsin qoy, vəbalara, cüzamlara rast olaraq.*

*Bir gavalı ağacın seçmiş olsa kölgəsini,
İlan, əqrəb, çayan, hiünü bürüsün dörd dövrəsini.
Qart qurbağa zigil atsın, qoca şahmar ağı töksün,
Şiş bürüsün əndamını, xərçəng kəssin nəfəsini.*

*Bizim üçün qaranlıqda o yeganə mayaq idi,
Tuflanları ran eləyən bir sükançı, bir dağ idi.
Yatırdı qiyamını əsarətçi zalımların,
Elə ayaq, sayıqdı ki, yatarkən də oyaq idi.*

*Bəli mürgü vurarkən də bu dünyanı görərdi o.
Aresin⁴ cəng arabasını ulduzlara sürərdi o.
Qollarına yığsa belə min pəhləvan qüvvətini,
Çiçəkləri asta üzər, güllü ehmal dərərdi o.*

*Damşarkən göz qalardı o kəlamda, o xoş səsdə.
Əxlaqı saf, ruhu yüksək, könlü odlu bir həvəsdə.
Yuxusundan ayrılarkən qaplan kimi sıçrayardı,
Bölüb isti çörəkləri, paylayardı sifir üstə.*

*Həzrət İsa peyğəmbərin qəbrığıası arasından
Onun dərya ürəyinə damla-damla axmışdı qan.
Ən müqəddəs dualarla Tanrısına tanışdı o,
Ölümsüzlük tapmışdı o, güc alıb öz zəkamdan.*

*Mənim ağılın nə qu quşu, nə də pəri nəğməsidir.
Qatarından ayrı düşən bir durnanın nələsidir.
Yetim qaldı böyük şəhər, başsız qaldı polad qala.
Ömür boyu görməmişdik bu cür matəm, bu cür bəla!*

*Ey dost, nə cür tapdı səni o qara əl, qanlı bıçaq?
Kaş bataqlıq qurdu kimi quruyaydı o qurumsaq.
Qan qusaydı, gəbərəydi,
Nəçin bizi tale əydi?*

*Sən ki, qızıl günəş kimi nur saçırdın sərin-sərin,
Qürub etdin... qarq olmuşuq zülmətində gecələrin.
Aramıza bulud girdi, ayrı düşdük günəşdən biz.
Sənin çinar qamətinə həsrət qaldı gözlərimiz.*

*İllər boyu qan-yaş töküüb, ürəyimi didəcəyəm.
Sənsiz yetim qalan taxtı kədərlə seyr edəcəyəm.
Sevinc yolu kip bağlanıb. Gözüm, könlüm ah-amanlı.
Sifətim yaş süzülür bulaq-bulaq, ey qəhrəman.*

*Bu gün səni həsrət çəkən doğmaların halı yaman.
Yaddan çıxmas bu məhəbbət heç bir zaman,
heç bir zaman
Kaş ki, bizim sözlərimiz ətir saçan buxur kimi
Alışaydı məzərində, yanaydı son damlayacan.*

*Başımızın tacı düşdü,
Taxtımız da, baxtımız da yetim qaldı.
Gücümüzün şən-şöhrəti
Səninlə bir basdırıldı.*

Paşa ƏLİOĞLU

1918

-ci ilin mart ayında Bakıda və Azərbaycanın digər yerlərində baş vermiş qanlı hadisələrin iştirakçısı və şahidi olmuş şəxslərin xatirə və qeydlərinin hamısı, təəssüf ki, günümüzdə qədər gəlib çatmayıb. Onlardan bəziləri NKVD tərəfindən məhv edilib, bəziləri isə hələ də üzə çıxarılmayıb. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda da bu barədə materiallar o qədər də çox deyil. Mirzəbala Məhəmmədşad 1920-ci ilin 31 martında qanlı faciənin ikinci ildönümünü münasibəti ilə "İstiqlal" qəzetində çap etdiyi "Mart günləri" məqaləsində yazırdı: "1918-ci sənənin qanlı mart günləri Azərbaycan türklərində oyanmış istiqlal və hüriyyəti-milliyə fikrini məhv etmək üçün bolşeviklər Azərbaycan məbədgahını bombardman və xəlqini qılıncdan keçirməyə məcburiyyət hiss etmişdi və bu yolda müavinət üçün qanlı daşnak bəndələrinə müraciət edib, Azərbaycan tarixində unudulmayacaq qanlı bir xatirə buraxmışdı".

Qanlı faciənin şahidləri qırğında bolşeviklərlə erməni daşnaklarının birgə fəaliyyət göstərdiklərini, azərbaycanlılardan ibarət ayrı-ayrı silahlı dəstələrin düşmənlərə qarşı qəhrəmancasına mübarizə apardığını söyləyirlər. 1918-ci ilin mart hadisələri, bir tərəfdən, Azərbaycan tarixinə böyük bir faciə kimi düşmüşsə, digər tərəfdən, hər birimizin iftixar hissi ilə yad etməli olduğumuz qəhrəmanlıq səfihələrini təşkil edir.

Görkəmli yazıçı, şair, ədəbiyyatşünas Əliabbas Müznibin (1882-1938) Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan arxivindəki cib dəftərçəsində 1918-ci il mart qırğınına dair qeydləri diqqəti cəlb edir. "Bakıda millət müharibəsi. Müsəlman ilə erməni və rus davası" başlığı altında gedən yazıda hadisələr başladığı saatdan təsvir edilir: "18 cəmədiyil-axər 1336-və 18 mart (yeni təqvimlə 31 mart) 1918-ci il yekşənbə günü günortadan sonra saat beşdə Bakının yuxarı məhəlləsi ilə şimal cəhətində müsəlmanlarla zahirən bolşeviklər arasında müharibə başlanmışdır. Fəqət, bu müharibədə yalnız ruslar iştirak etməyib, ermənilər dəxi şiddətli surətdə müsəlmanların əleyhinə fitva açmışlar. İlk atışmada əhəmiyyətli tələfat olmuşdur. O günün gecəsi müsəlmanlarımız hücum edərkən, böyük qazarmayı atəş saçmaqda olan toplar ilə [birlikdə] zəbt etmişlər və düşmənlər əsgərlərini Bakının şimal-şərq cəhətinə sıxışdırmışlar".

Əliabbas Müznib yalnız tufənglərlə silahlanmış azərbaycanlıların və onlara yardım edən I Dünya Müharibəsində əsir düşmüş türk əsgərlərinin nizamızsız dəstələrinin şücaətindən fəxrli danışır, qəhrəmanlıq nümunələri göstərmiş bir sıra şəxslərin adlarını çəkir: "Düşmənlər Kərpichasana çökülmüşdilər. Qayət qırğın bir hal kəsb edən bugünkü davada şəhər atıcılarından Teymur bəy, Nəcəfqulu Rzaqulu oğlu, novxanlı Məhəmməd Hüseyin, məhəmmədili Şiruyə öz dəstələrini iştirak edirdi. Əsir türk zabitləri də onların yardımında bulunurdu. Axsamüstü müsəlmanlara məşğətliyə (məşəğəllərlə) kürdəxanlılar köməyə gəlmişdilər. Kürdəxanlıların başında məşhur qaçaq Adil duruyordu. Müsəlmanlar rus və erməniləri sıxışdırdıqdan sonra Taşyevin böyük məktəbini əllərinə keçirmiş və oraya sənəgər yapmışlardı. Müsəlmanlar dava görməmiş və nizamızsız olduqları halda, düşmənlərin yayılma atəşlərinə, pulemyot güllələrinə və top atəşlərinə sinə gərmişlər".

Ə.Müznibin qeydləri həmin günlərdə bəzi Bakıtrafi kəndlərdə baş vermiş hadisələrin əksi baxımından da maraqlıdır: "Gecə yarısı rus və ermənilər məhəmmədililərin sakin olduqları məhəllələrə şəbxun (gecə basqını) edib, yatmış ailələrə çox tələfat vermişlər. Bu məhəllələrdə böyük qəhrəmanlar düşmənlərə sinə gərmiş, onlara böyük zərbə yetirən Şiruyə olmuşdur. Şiruyə səhər səhər doğana qədər onlarla mübarizədə bulunmuşdur. Ayın 19-u Bakının şimal cəhəti tam bir müharibə şəklini almış bir hal kəsb edibdir. Bu müharibədə müsəlmanların yalnız müxtəlif tufəng və tapança ilə müsəlləh olduqları halda, rus və ermənilərin nizamı əsgərləri, top, güclü pulemyot, əl bombası və vintovka ilə silahlanmışlardı".

Ədib göstərir ki, bu hadisələrdə menşeviklər də bolşevik və ermənilərlə birləşib müsəlmanlara qarşı vuruşurdular. Martın 19-da bütün günü döyüşlər davam etmiş, martın 20-də səhər səhər rusların top və pulemyot atəşləri şəhəri hər tərəfdən çulğamışdı. Bombardmandan bir çox müsəlman evləri dağılmış, şəhərə böyük zərər dəymiş, həmin gün çox sayda dinc əhali qırılmışdı.

Müəllif göstərir ki, döyüşlər martın 21-i çərşənbə günü səhərdən saat ona qədər davam edib, saat 11-də ermənilər təkrar elçi göndərərək barışıq istəyib və üç şərt irəli sürüblər:

- 1 Bütün Bakı əhalisi raboçi, soldat və matros deputatlarının təhti-təbətindən olsunlar.
- 2 Gərək müsəlman və gərək erməni dika-ya (vəhşi) diviziyaları onların idarəsində olmalı, yaxud bütün-bütünə ortadan qaldırılmalıdır.
- 3 Müsəlmanların əlində olan Bakı-Tiflis və Bakı-Petrovsk yolları aprelin 1-nə qədər açılmalıdır.

Bu şərtləri hər iki tərəf qəbul etdikdən sonra sülh bərpa edilib.

1918-ci ilin mart hadisələri sənədlərdə

(Əlyazmalar İnstitutunun materialları əsasında)

Qeydlərdə hadisələr zamanı şəhərə böyük xəsarət yetirildiyi, "Cəmiyyəti-xeyriyyə" binasının, "Aşıq söz" və "Kaspi" mətbəsinin, bazarın böyük hissəsinin düşmənlər tərəfindən yandırıldığı göstərilir.

Müəllif göstərir ki, bir neçə gün sonra, mart ayının 25-də yekşənbə gecəsi saat 12-də qəflətən dağstanlılar Bakı mahalına hücum edib bolşeviklərlə davaya başlayıblar. Lakin bu hücum heç bir siyasi xarakter daşımırdı. Adı bir qaçaq dəstəsinin həmləsi idi və tezliklə dəf edildi.

Görkəmli yazıçı və dramaturqumuz Cəfər Cəbbarlıın Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan arxivindəki qovluqlardan birində Bakı sakinləri Məşədi Hilal Kazımov və Dadaş Rzazadənin 1918-ci il mart hadisələrinə dair xatirələrinə rast gəlirik. Bu xatirələr bilavasitə həmin zaman düşmənlərə qarşı döyüşlərdə iştirak edən şəxslər (sonradan öyrəndiyimizə görə, onlar qoçu olublar) tərəfindən yazıldığına (və ya deyildiyinə) görə, tarixi sənəd kimi əhəmiyyət daşıyırlar. Bu qeydlərdə qüvvələrin qeyri-bərabər olduğu mübarizədə düşmənlərə qarşı qəhrəmancasına döyüşən bir sıra azərbaycanlıların adları göstərilir.

Keşləli Məşədi Hilal Kazımov qeyd edir ki, hadisədən xəbər tutan kimi o, Müsavat firqəsi idarəsinə gedib: "Oradakı arkadaşlarımızla etdiyimiz müzakirə nəticəsində Nikolayevski (Parlaman) caddəsini saxlamaq qət edildi və müdafiəyə başladım. Ətrafdan üzərimizə olunan hücumlara qarşı durduq. O gün saat 5-dən yarın səhər saat 4-ə qədər şiddətli müqavimətdə bulundum".

Dadaş Rzazadənin xatirələrində 1918-ci ilin mart, aprel aylarında, sonrakı vaxtlarda Bakıda, Azərbaycanın digər bölgələrində baş vermiş hadisələr barədə maraqlı məlumatlar var. O, xatırlayır ki, mart ayının 18-də axşam saat beş radələrində Verxni Priyut küçəsində, Mixaylov xəstəxanasının yanında durarkən atışma səsi eşidib, ona "bolşeviklər ilə müsəlmanların davası başlamışdır". - deyiblər. Səhəri gün atışma zamanı biliblər ki, düşmənlər ermənilərdir. Xatirə müəllifi göstərir ki, ermənilər şəhərdə vəhşiliklər törədirdi, döyüşlərdə hiyləgərliklərindən də qalmurdular. "Bir neçə dəfə nüməyəndə göndərilib sülh təklif etmək, ağ bayraq çıxarmaqla bizi aldatmaq istədilsə, fəqət, müvəffəq olmadılar. Bu minvalla Əlixan ilə üç gün-üç gecə atışdıq. Üçüncü gün martın 21-də axşamüstü barışıq sözü olduğuna görə, hər bir tərəfdə atəş sükutaaldığı kimi, bizim məhəllədə də sükutpəzir oldu".

Dadaş Rzazadə yazır ki, Bakı hadisələrindən sonra bir neçə gün Novxanı kəndində xəstə yatır, burada eşidirdi ki, ermənilər Qubada və digər yerlərdə müsəlmanlara qarşı vəhşiliklər törədirdilər. O bunu eşitdikdə özü ilə on beş nəfər götürür və Dəvəçiyə gedir. Burada on beş gün qalır. Bir gecə xəbər verirlər ki, ermənilər müsəlmanlara əziyyət verirlər. Özü-nün dediyi kimi, doqquz nəfər erməni canisini tapıb müsəlmanları onlardan xilas edir.

D.Rzazadə yazır ki, bir neçə gündən sonra Dəvəçi tərəfə eşelonlarla ermənilər gəlməyə başlayırlar, Dəvəçini toplardan atəşə tuturlar. Xəndiqanı təhlükədən qurtardıqdan sonra o, Bakıya qayıdır. Müəllif xatırlayır: "Bu vaxt

Məşədi Hilal İçərişəhər uğrunda gedən şiddətli döyüşlər barədə yazır: "...Bizə ermənilərin Qoşa qala qapısından içəriyə girdiklərini xəbər gətirdilər. Biz onları bir hücum ilə dışarıya qovduq. İki qapı ortasında ufaq-təfək kaşidan yapılmış bir səngəri-sipər gözüümüzlə ilişdi. Hərbi təlim və üsulundan xəbərsiz olduğumuzdan naşi, bədbəxtənə orayı tutduq və müdafiəyə girdik.

Fəqət, bu müdafiəmiz düşmənin qorxulu hərbiyyəsi, şiddətli hücumu və 20-30-a qədər müntəzəm surətdə tərbiyə edilmiş makinalı tufənglərinin ardı-arası üzülməyən atəşləri qarşısında heç dərəcəyə görünürdü. Çünki, 16-17 nəfərin vintovka ilə silahlanması, təbii, tufənglərlə olan düşmənlər əsakiri-müntəzəməsi müqabilində heç bir şey yapmayaçaqdı. Bununla bərabər, bir addım düşməni irəliyə buraxmadıq və bu şiddətli müqavimət əsnasında böyük rəşadət göstərən qəhrəman yoldaşımız Mehdiyin başından bir makinalı tufəng mərmisi isabət edərək şəhid oldu".

Məşədi Hilal Kazımov Qoşa qala qapısı önündəki şiddətli atışma və bu döyüşdə özünün iştirakı barədə sonra yazır: "Sipər qarşısındakı Qoşa qapının şərq cəhətindəki qapıdan "Ara, Avanes!" bağırtısını eşitdim. Silahımı doldurub onlara atmaq istədiyim halda, başım üzərindən bir mərmisi keçib divara dəydi və bütün sovruduğu qüban (tozu) gözlerimə doldurdu. Fəqət, cənabi-həqqin tovfıqi ilə kəndimi şaşırmaıy, həməm silahımı düşmənlərə doğruladım. Silahımdakı 5 qurşunla düşmənin beşini yerə sərdim. Bağırtıma qoçu Əliabbas Babayevin bəradəri Kərbəlayi Əbdülhəmid gəldi və mənəndə əhval sordu. Mən: "Yardım və fişəng lazımdır!" dedim. O, isə dərhal 2 şahsevən, 2 türk əsirlərindən, 2 sağanlı, bir kaç nəfər içərişəhərlilərdən toplayıb gətirdi... Axsama qədər müdafiədə bulundum. Düşməni sükuta məcbur etdik. Onların mənəviyyətini tamamilə qırdıq. Artıq atışmaya cəsəət edəmədilər".

lar qəhrəman Osmanlı türklərinin Şamaxıya hücum etmək xəbərini eşitdiyimə görə yeddi nəfər Osmanlı əsirlərindən götürüb Bağca adlanan yerə getdim. Bağcadan bir nəfər bələdçi tapdım. Məzkur bələdçi vasitəsilə bir məktub və əsirləri osmanlılara yolladım. Oradan mənə bir neçə məktub gəlib çatdı. Məktubları götürüb Bakıya gəldim. Bu əhvalatdan 4-5 gün keçdikdən sonra bir gecə üç atlı - kürdəxanlı Adil, Mövsüm Səlimov, bir də qeyrisi yanıma gəlib, Mərazəyə getməyi mənə təklif etdilər. O vaxt Bakıdan Mərazəyə olan yol ermənilərin əlində olduğuna görə, böyük əziyyətlərlə özümüzlü Mərazəyə saldıq. O vaxt Mərazə türklərin əlində idi. Mərazədə türklərlə bərabər biz, Məhəmməd Həsən Hacızadə, - Abbasqulu Kazımzadə və qeyriləri Qobu köyünə getdik".

Sonra yazır ki, Bakının mühasirəsinə Osmanlı ordusunun sərkərdələrindən biri olan Mürsəl paşanın əmri ilə ətraf kəndlərdən əsgər toplaqlama məşğul olub.

Bu deyilənlərə onu da əlavə etmək istərdik ki, Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşlarının səyi nəticəsində Məşədi Hilal Kazımovun və Dadaş Rzazadənin şəxsiyyəti müəyyən edilib, onların nəvələri tapılıb. Əməkdaşlarımızın tədqimat məktubu ilə Keşlənin mərkəzi küçələrindən birinə Məşədi Hilal Kazımovun adı verilib.

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan arxiv materialları bir daha sübut edir ki, 1918-ci ilin mart ayında ermənilər bolşeviklərin dəstəyi ilə Bakının türk-müsəlman əhalisinə qarşı əsl soyqırımı həyata keçiriblər. Lakin bu tarixdə xalqımızın cəsür övladları qüvvələrin qeyri-bərabər olmasına baxmayaraq, qəhrəmanlıq nümunələri göstərmiş, əhalini tam qırğından qurtara biliblər.

Xalqımızın bu qəhrəman övladlarının hər birinin adının üzə çıxarılması, onlara layiqli dəyər verilməsi tarixçələrimizin, əlyazmaçı mütəxəssislərimizin müqəddəs borcudur.

Səməd SƏRDARİNIYA Tarixçi-alim, İran

○ Erməni millətçilərinin zaman-zaman Rusiyanın imperiyapərəst qüvvələri ilə əlbir olaraq azərbaycanlıların başına gətirdikləri faciələr tariximizin qanlı səhifələrini təşkil edir. Bu barədə ölkə tarixçilərimiz kifayət qədər ciddi və sanballı əsərlər ortaya qoyublar. Onların əməli fəaliyyətləri olaraq artıq beynəlxalq aləmdə "məzlum erməni" mifi aradan qalxmaqdadır. Bunun nəticəsi kimi, xarici ölkə alimlərinin Azərbaycan xalqının başına gətirilənlər barədə obyektiv elmi-tədqiqat işləri meydana gəlməkdədir. Həmin tədqiqatlardan biri də İranın görkəmli tarixçi alimi Səməd Sərdariniyanın "Qarabağ tarixin keçidlərində" adlı əsəridir. Müəllif həqiqətləri olduğu kimi, haqq və ədalət mövqeyindən əks etdirməyə çalışıb. Həmin kitabdan bir hissəni oxuculara təqdim edirik.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Doktor Adəmiyyət Qafqaz millətlərinin respublikaları, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının yaranması barədə yazır: "Qafqaz millətlərinin muxtariyyət və müstəqillik hərəkatının tarixi kökləri var. Bu ölkələrin millətləri həmişə rus hökumətindən özünü qurtarmaq istəyiblər və müstəqillik, apardıkları ardıcıl müharibələrinin nəticəsidir. Bu kütləvi hərəkat Osmanlının müdaxiləsindən, alman, ingilis imperiyalarının bu məntəqədə görünməsindən əvvəl, Qafqaz federal respublikasının təsis edilməsində reallaşmışdı və Qafqazdan yabançı ordunun çıxmasından sonra da bu üç respublika öz müstəqilliyi yolunda çalışmışdı. Ümidlər sülh konfransına idi. Müttəfiqlərin Ali Şurası Parisdə təşkil edildi və Qafqazın üç respublikasını həqiqi hökumət kimi tanıdılar. İngilislər Gürcüstanın müstəqilliyini (Lenin də Brest-Litovsk müqaviləsində bunu vəd etmişdi) ciddi sürətdə dəstəkləyirdilər və Gürcüstanın müstəqilliyi rəsmi və qanuni surətdə tanındı. Ermənistan Respublikası da Fransanın himayəsinə arxalanırdı. Qərbdə nüfuz sahibi olan erməni qurumları Ermənistanın müstəqilliyi yolunda ciddi çalışırdılar. Köməksiz qalan yeganə müsəlman dövləti idi. Sülh konfransında iştirak etmək üçün Müsavat hökumətinin nümayəndələrinə fransızlar hətta viza vermişdilər. Qafqaz müsəlman dövlətinin nümayəndə heyətinin sədri Əlimərdan Topçubaşov sülh konfransına müfəssəl sülh layihəsini təqdim etdi (1919, mart) və Qafqaz müsəlman millətinin öz müqəddəratını təyin etmək haqqını alimənə müdafiə etdi".

Erməni tarixçisi Hovanesyan öz tədqiqatında bu barədə yazır: "Topçubaşovun layihəsi nəinki Ermənistan və Gürcüstan nümayəndələrinin sülh konfransına təqdim etdiyi sənəddən daha geniş idi, bəlkə Qafqazın tarixi, mədəniyyəti, coğrafiyası, iqtisadiyyatı və əhalisinin sayı haqda təfəssiləli informasiya idi. "Sülh siyasətçilərinin uzun və ardıcıl sükutları da bu geniş sənədin hazırlanmasında çəkilən zəhmətin mükafatı idi".

1918-ci il iyulun 24-də ingilislərin təhriki ilə bolşevik hökuməti əleyhinə çevriliş oldu. Bolşeviklərin başçıları Şaumyan və Petrov Həştərxana tərəf getdilər və "Xəzər dənizi idarə heyəti" adında hökumət təşkil olundu. Bu hökumət ingilislərdən yardım istədi. Avqustun ortalarında general Denstrovilin komandanlığı altında kiçik bir ingilis qoşun dəstəsi Bakıya daxil oldu. Bu qoşun zahirən ermənilərin istəyi ilə və onlara yardım məqsədi ilə dəvət olunmuşdu. Əslində, ingilislərin məqsədi Azərbaycanı və başqa Qafqaz respublikalarını öz müstəmləkəsinə çevirmək, neft resurslarından və

Romanovlar sülaləsi süquta uğradığı, Birinci Dünya müharibəsində Rusiya məğlubiyyətdə düşər olduğu və Qafqazda müstəqil dövlətlər meydana gəldiyi bir zamanda Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Cümhuriyyəti ilə Ermənistan Respublikası arasında şiddətli münaqişə meydanına çevrildi. Daşnaklar İrəvanda və onun ətrafındakı 211 kənddə 300 min müsəlman türkünə qətlə yetirərək onların meyitləri üstündə Ermənistan Respublikası qurdular və Dağlıq Qarabağın Ermənistan Respublikasına birləşməsinə istədilər. Riçard Hovanesyan yazır:

bəhrələnmək ingilis dövlətinin yardımı ilə məntəqədə bir erməni dövləti yaratdılar. Daşnaklar general "Dru" və polkovnik Nejdinin qüvvələrinin köməyi ilə 1918-ci il martın 22-23-də Xankəndində qırğına başladılar. Ona oxşar qırğınlar Qarabağın başqa yerlərində də baş verdi. Daşnakların hücumu nəticəsində Şuşa şəhərinin yarısı odlandı. Riçard Hovanesyan yazır: "Azərbaycan müsavətləri Gəncəni özlərinə müvəqqəti paytaxt seçdilər və Qarabağın qurtuluşu üçün, xüsusən də erməni millətçiləri və bolşeviklərdən ibarət koalisiya dövlətinin nəzarətində

Bakı hökuməti 1918-ci il sentyabrın ortalarında Müsavat - Osmanlı müştərək qüvvələrinin vasitəsilə süquta uğrayandan sonra Nuru Paşa yenidən ermənilərdən onun istəkləri ilə razılaşmağı tələb etdi, amma 1918-ci il sentyabr ayının 20-24-də İkinci Qarabağ erməni qurultayında onlar mövcud vəziyyətin qorunmasını və Qarabağın muxtariyyətinin qalmasını istədilər. Bakının süqutundan sonra Osmanlı qüvvələrinin bir hissəsi Qarabağa göndərilmək üçün hazırlandı. Bu səbəbdən Nuru Paşa Qafqazın 11-ci alayının komandanı Camal Cavad bəy Şuşa istiqamətində irəliləməyi əmr etdi. Bu alay

Azərbaycanda mart qırğını

(1918-20-ci illərdə Bakı və digər şəhərlərdə müsəlmanların soyqırımı)

ticarət yollarından istifadə etmək idi. Osmanlılar isə başqa səmtdən ermənilərə qarşı mübarizə və müsəlmanlara yardım məqsədi ilə (əslində, ingilisləri buradan çıxartmaq üçün) İran yolu ilə Bakıya tərəf hərəkat etdilər. Sentyabr ayında ingilis generalı yardım vədəsi ilə Azərbaycanın "əlalət" hökumətinin başını qatdığı zaman Osmanlı türkləri qəti hücumlarla oyuncaq hökuməti məğlubiyyətə uğrattı və idarə heyəti süquta uğradı. Bu hadisənin şərhini "General Denstrovilin xatirələri" kitabında verilib.

Bu hadisədən sonra yeni yaranmış Azərbaycan Cümhuriyyəti öz qərargahını Gəncədən Bakıya köçürdü. 120 deputatdan ibarət parlament işə başladı. 1919-cu ilin mart ayının 1-də İsmayılخان Ziyadخانov Tehrandə səfir kimi fəaliyyətə başladı.

dı: "Qarabağ strateji baxımdan ermənilər üçün nə qədər mühüm idisə, azərbaycanlılar üçün də bir o qədər əhəmiyyətli idi. Qarabağ Azərbaycan üçün elə təbii sərhəd idi ki, əgər başqa dövlətin ixtiyarında olsaydı, Azərbaycan kövrək mövqedə qalardı. Gəncə əyalətinin Azərbaycanla əlaqələrinin bir səbəbi bu idi ki, o zonanın əsas yolları nə qərbə, nə İrəvana tərəf getmirdi, o yollar şərqə, yəni Bakıya bağlanırdı. Qarabağ erməniləri öz məişət tələbatlarını təmin etmək üçün Bakıdan çox asılı idilər. Mənlərlə erməni Bakının gündəgünə artan neft mədənlərində və ticarət təşkilatlarında mövsümi və daimi işlə məşğul olur".

Qarabağ erməniləri Rusiya inqilabı nəticəsində yaranan qeyri-sabit vəziyyətdən və onun ardından baş qaldıran daxili müharibədən

olan Bakını xilas etmək üçün Osmanlı hərbi qüvvələrindən yardım istədilər. Nuru Paşa (onun qardaşı Ənvər Paşa Osmanlı dövlətində hərbi nazir idi) müsavətlərinin dəvətini qəbul edərək öz qüvvələrini Gəncədə yerləşdirdi və bir sıra ordu hissələrini Bakı istiqamətinə yönəltdi. Osmanlı qüvvələri Qafqaza gələndə Ermənistan Respublikası çətin vəziyyətdə idi və Qarabağ iddialarını ciddi surətdə izləyə bilmirdi. "Qarabağ hökuməti" 1918-ci ilin avqust ayının əvvəllərində ilk Qarabağ erməni qurultayında seçilmişdi. Onlar Nuru Paşanın iki tələbi ilə - Azərbaycan dövlətinin Qarabağ ərazisində hakimiyyətinin rəsmən tanınması və Osmanlı qüvvələrinin Şuşa şəhərinə daxil olması - razılaşmadılar və Nuru Paşanın elçilərini əliboş qayıtdılar.

hücumu keçməzdən əvvəl müsavətlərin hərbi qüvvələrinin bir hissəsi partizan qruplarla birgə, iki həftə davam edən döyüşlərdən sonra Qarabağ erməni kəndinin əhalisinin müqavimətini qıra bildi və Qarabağın Zəngəzur məntəqəsi ilə əlaqəsini kəsməyə müvəffəq oldu. Qarabağın müqaviməti sona çatandan sonra Nuru Paşa Qarabağ ermənilərinə son təklifini göndərdi".

Nəhayət, üçüncü konqres təslim oldu. Oktyabr ayının 7-də Azərbaycan dövlət nümayəndələri Camal Cavad bəy və İsmayıl Ziyadخانov Osmanlı qüvvələrinin müşayiəti ilə Şuşaya daxil oldular. Bir həftə ərzində 60 nəfər erməni rəhbəri və ziyalısi həbsə alındı və ermənilərin tərkiləndirilməsinə başlandı. Şuşanın təslim olmasına baxmayaraq, Qarabağın bəzi məntəqələrində hələ də Osmanlı hərbi qüvvələrinə qarşı erməni partizanları müqavimət göstərirdi.

Birinci Dünya müharibəsi bitəndən dərhal sonra, 1918-ci il oktyabr ayının sonlarında Qarabağ erməni hərbi komandirləri general Andranikdən (Ozaniyan) məntəqədə ermənilərin iqtidarını bərpa etmək üçün Şuşaya irəliləməsinə istədilər. Andranik əvvəl Zəngəzur və Qarabağ idarə və hərbi rəhbərliyindən onun əməliyyatlarının keçirilməsində yardımçı və himayədar olmaq barədə yazılı etibarnamə istədi. Noyabrın ortalarında etibarnamələr ona təhvil verildi və o, noyabrın 18-də hərəkatə keçdi. Bu zaman Şuşa məri Gerasim Məlik-Şahnəzəryan idi. Erməni partizan komandirlərindən olan Sokrat bəy Məlik-Şahnəzəryandan bir ismaric gəldi. O, xahiş edirdi ki, əməliyyat 10 gün gecikdirilsin. Bu müddətdə onlar Qafqazın müsəlman icmaları başçılarını Andranikin qüvvələrinin irəliləməsinə qarşı müqavimət göstərməməyə razı salmalı idilər. On gün möhlət qurtardı və Andranik noyabrın 29-da Zəngəzurdan hərəkatə başladı.

Ardı var

**Tərcümə edən:
İbrahim QULİYEV**

Azərbaycan oxucuları fransız ədəbiyyatı ilə çoxdan tanışdırlar. Hələ 1885-ci ildə dahi fransız yazıçısı Viktor Hüqo vəfat edərkən "Kəşkül" qəzeti 24-cü nömrəsində bu münasibətlə nekroloq vermiş, ədibin şeirlərindən tərcümələr dərc etmişdi. Hacı F.Ağazadə 1912-ci ildə Bakıda nəşr olunmuş "Ədəbiyyat" məcmuəsində Hüqo haqqında məqalə yazmış və onun şeirini dərc etdirmişdi.

XX əsrin əvvəllərində Hüqo yaradıcılığına müraciət edənlərdən biri də görkəmli şair və tərcüməçi Abbas Səhhət olub. Fransız dilini gözəl bilən A.Səhhət şairin "Yatmış uşaq" şeirini orijinaldan tərcümə edib.

20-ci illərdən sonra Hüqonun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümələri sürətlənir. Belə ki, görkəmli alim, mahir tərcüməçi Mikayıl Rəfilinin "Gülən adam" (1927), "Paris Notrdam kilsəsi" (1936), "Doxsan üçüncü il" (1948) romanlarını Azərbaycan dilinə tərcümə edib.

Bu dövrdə Azərbaycan şairləri də coşğun fəaliyyət göstərirlər. O. Sarıvəlli Hüqonun "Dostlar, iki söz daha", Ə.Tələt "Lion fəhlələri", "Mədəniyyət", "Üfüqün iki tərəfi", Əhməd Cəmil "Son söz", A.Aslanov "Son həyat" şeirlərini tərcümə edərək müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc etdirirlər.

Ötən əsrin 50-ci illərində Hüqonun əsərlərinin tərcüməsinə yenidən müraciət olunub. Mikayıl Rəfilinin tərcüməsində 1958-ci ildə məşhur "Səfillər" romanının I-II hissələri, 1963-cü ildə Beydulla Musayevin tərcüməsində "Səfillər" in III-IV hissələri, 1964-cü ildə isə V hissəsi işıq üzü gördü.

1963-cü ildə Həmid Qasımlı adibin "Büyük Yarqal" əsərini, Şamil Zaman 1976-cı ildə "Klod Qö" povestini Azərbaycan dilinə tərcümə etdilər. 1983-cü ildə "Yazıç" nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış "Dünya" orijinaldan tərcümə toplusunda Telman Nəzərlinin tərcüməsində Viktor Hüqonun "Barrikada üzərində", Rafiq Musayevin tərcüməsində Pol Verlenin "Sənin üçün, məhəbbətim", Şamil Zamanın tərcüməsində isə Pyer Jan dö Beranjenin "Üvto kralı", Öyən Potyenin "Xalqın rolu", "Açam", Pol Eluarın "Abriel Peri", Viktor Hüqonun "Uşaqılıq", "Əkinçi" şeirləri işıq üzü görüb.

Eyni zamanda, bu toplusun nəsr bölməsində Rauf İsmayilovun tərcüməsində Andre Moruanın «Əsirin qayıtması», Əziz Gözəlovun tərcüməsində Şarl Lui Filippin "Sərxoş", fransız yumorları, Nadir Əhmədin tərcüməsində Gi de Mopassanın "Zavallı Rozali" novellaları öz əksini tapıb.

Şamil Zaman 2002-ci ildə nəşr etdirdiyi Viktor Hüqonun "Seçilmiş əsərləri"ndə fransız ədibin çoxdan işıq üzü görmüş "Klod Qö" povesti ilə yanaşı, «Ölüm məhkumun son günü», "Lükres Borciya", "Mariya Tüdor" dramlarını da orijinaldan tərcümə edərək oxucuların müha-kiməsinə verib.

Bu sətirlərin müəllifi də Hüqonun poeziyasına müraciət edib. Bəllidir ki, Hüqo 20 cildlik nəsr əsərləri, 26 cildlik isə şeir kitablarının müəllifidir. Onun orijinaldan tərcümə etdiyimiz "Hamımız bir yerdə" şeiri 1996-cı ildə "Mütərcim" jurnalının birinci nömrəsində ixtisarla çap olunub.

2001-ci ildə Hüqonun anadan olmasının 200 illiyinə həsr olunmuş "Viktor Hüqo" monoqrafiyasında fransız ədibin "Şərqi motivləri" silsiləsindən bir sıra əsərləri, «Cuş», qızı Leopoldinanın toyu münasibətlə "15 fevral, 1843", qızı və kürəkəni Şarl Vakkerinin faciəli ölümü münasibətlə müxtəlif illərdə yazdığı «Hamımız yaşayan zaman», «Siz, ey xatirələr», «Məgər ümidimizdə», «Üç il sonra» və s. şeirləri tərcümə olunaraq orijinala birlikdə verilib. Bu şeirlər "Le français en Azerbaïdjan (Azərbaycanda fransız dili) jurnalında təkrar işıq üzü görüb.

Azərbaycan dilindən fransız dilinə (və əksinə) tərcümə tarixindən

Azərbaycan oxucuları Balzak yaradıcılığı ilə çoxdan tanışdır. Hələ 1939-cu ildə Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında ədibin "Ögey ana" pyesi tamaşaya qoyulub. Görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tərcüməçi Mikayıl Rəfilinin Balzakin novellalarını 1942-ci ildə dilimizə çevirərək nəşr etdirib.

1940-50-ci illərdə Azərbaycan oxucusunun dünya ədəbiyyatına ehtiyacı duyulurdu. Həm tərcüməçi mütəxəssislər, həm də tərcümə olunmuş əsərlər az idi. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının plenumlarından birində çıxış edən prof. Cəfər Xəndan bu məsələyə toxunaraq demişdi: «Bizim hələ mütəxəssis tərcüməçilərimiz azdır. Hər iki dili yaxşı bilən bəzi yazıçılarımız, nədənsə, bu şərəfli işə qoşulmurlar. Məsələn, M. Rəfilin yoldaş peşakar tərcüməçi kimi tanınan yazıçılarının çoxundan daha yaxşı tərcümə edə bilər. Nə üçün Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı onu tərcümə işinə cəlb etmir? Unutmaq olmaz ki, yaxşı tərcümə işinin özü də yaradıcılıqdır».

C.Xəndanın Yazıçılar İttifaqının plenumundakı çıxışından sonra Mikayıl Rəfilinin böyük əsəri - Balzakin "Qorio ata" və Viktor Hüqonun "Səfillər" romanını tərcümə edib nəşr etdirdi. 1952-ci ildə Azərbaycan dilində ilk dəfə işıq üzü görən "Qorio ata" romanı sonra ayrı-ayrı illərdə (1978-1989-cu illərdə) yenidən nəşr olundu. Qeyd etmək lazımdır ki, Balzakin "Qobsek" əsərinin tərcüməsi də M.Rəfiliyə məxsusdur. Sonralar yazıçı C.Məcnunbəyov Hüqonun "İfrıt" əsərini Azərbaycan dilinə tərcümə edib, 1965-ci ildə nəşr etdirdi.

Azərbaycan oxucularına əsərləri ən çox tanış olan fransız yazıçılardan biri də cəmi 43 il ömür sürmüş Gi de Mopassandır. 1931-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin müəllimi İsmayıl Əlizadə yazıçının məşhur "Gözəl dost" əsərini rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə çevirib. 1934-cü ildə fransız ədibin "Boyunbağı" hekayəsi Cahənbaxışın tərcüməsində "İnqilab və mədəniyyət" jurnalının 8-ci nömrəsində işıq üzü görüb.

İsmayıl Əlizadə "Gözəl dost" romanının tərcüməsindən beş il sonra, yəni 1936-cı ildə Mopassanın digər əsərini - Lev Tolstoyun fransız ədəbiyyatının "Səfillər"dən sonra ən yaxşı romanı saydığı "Həyat"ı Azərbaycan dilinə tərcümə edib.

Görkəmli ədəbiyyatşünas alim Əziz Şərif 1942-ci ildə fransız ədibin "Madmazel Fifi" novellasını, 1946-cı ildə şair-tərcüməçi Mikayıl Rzaquluzadə Mopassanın "Rozali Prodan" novellasını dilimizə çevirib.

Mopassanın əsərləri 70-ci illərin sonuna kimi Azərbaycan dilinə, əsasən, rus dili vasitəsilə çevrilib. 1979-cu ildə Hamlet Qoca "Martina" novellasını fransız dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edib, "Azərbaycan" jurnalının üçüncü nömrəsində nəşr etdirməklə, ədibin əsərlərinin bir növ orijinaldan tərcüməsinin əsasını qoydu.

1980-ci ildə Hamlet Qocanın orijinal tərcümələri əsasında Mopassanın novellaları ilk dəfə toplusu halında Azərbaycan dilində işıq üzü gördü. «Hekayələr və novellalar» adlı kitabda fransız yazıçısının "Gombul", "Simonun atası", "Pyero", "Ay işığı", "Daşqas", "İp", "Boyunbağı", "Bir yaz axşamında", "Kəndə səfər", "Eybəcər anası", "Həşirçi qadın", "Atılmış uşaq", "Qadın etirafı", "Balaca çəllək", "Şeytan", "At belində", "Martina" hekayə və novellaları toplanmışdı.

Tanınmış yazıçı və tərcüməçi Afaq Məsud da Mopassanın novellalarına müraciət edib. Onun dilimizə çevirdiyi "Dilənçi" və "Dənizdə" novellaları "Azərbaycan" jurnalının 1984-cü il, 10-cu nömrəsində dərc olunub.

1989-cu ildə Mopassanın ən irihəcmli kitabı işıq üzü gördü. Kitabda yazıçının bir romanı, on səkkiz novellası toplanmışdı. Mopassanın bu kitabda verilən əsərlərindən "Həyat" romanı və "Valter Şnafsın macerası" novellasını filologiya elmləri namizədi Əziz Gözəlov orijinaldan, "Ehtiras", "Gombul", "Eybəcər anası", "Boyunbağı", "Qadın etirafı" novellalarını xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı ruscadan, qalan on bir novelları isə Hamlet Qoca fransızcadan Azərbaycan dilinə tərcümə edib.

2000-ci ildə Hamlet Qocanın tərtib etdiyi "Fransız ədəbiyyatı antologiyası (XIX-XX əsrlər)" kitabında da Mopassanın əvvəlki nəşrlərində verilmiş "Kəndə səfər" və "Qəbir-qazanlar" novellaları öz əksini tapıb.

Fransız ədəbiyyatı nümunələri Azərbaycan dilinə tərcümə olunduğu kimi, ədəbiyyatımızın bir sıra inciləri də fransız dilinə çevrilib.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi poeziyasının fransız dilinə tərcümələri ilə bağlı bir sıra sanballı əsərlərin müəllifi olan Əsgər Sərkəroğlunun yaradıcılığında bəlli olur ki, XVII, XVIII, XIX və XX əsrlərdə Fransanın bir sıra görkəmli şərqşünasları, alim, yazıçı və şairləri bu dünya şöhrətli şairin yaradıcılığı haqqında məqalələr yazıb, əsərlərini fransız di-

linə çevirib, ona şeirlər həsr ediblər. Onların sırasında həmin dövrlərdə yaşamış Hottinger, Adam Oleari, Bartolemi D'erblo, Antuan Orallan, Yesac, Klerambol, Sasi, Şezi, Jan Jak Russo, Katrömer, Şarmua, Teofilo Qotye, Anri Masse, Heydər Ramat, Lui Araqonun adlarını çəkmək olar.

1741-ci ildə Lui Nikola Klerambol Nizamının "Yeddi gözəl" əsərini türkcədən fransız dilinə tərcümə edib. Bu əsərə XX əsrdə də davam etdirilib. "İslam" kitabı ilə Azərbaycan oxucularına yaxşı tanış olan görkəmli fransız şərqşünası Anri Masse Nizami Gəncəvinin

kitabını əsaslandırmaq üçün əsərə müraciət edək. Məsələn: Zərdüşt deyir: Yemək yeyəndə, səni tutacaq olsa da itlər də ver; Pislilik etmək fürsəti gündə yüz dəfə, yaxşılıq etmək fürsəti ildə bir dəfə düşür; Deyirlər, başqasının kədərini gördükdə, insanlar öz kədərini az hiss edirlər.

Zərdüştə görə, bu, bədxahlıq deyildir, daxili ehtiyacdır. Böyük Zərdüşt deyir ki, gözəl qadınlar tərəfindən sevilənlər həmişə bu dünyanın işlərindən kənar qalırlar. Əsərdə təkcə and içəndə deyil, and içdirəndə də Hörmüzə and içdirirdilər.

"Xosrov və Şirin" əsərini, Vahid Dəstgirdinin 1955-ci ildə Tehranda çap etdirdiyi Nizami "Xəmsə"sinə fars dilindən fransız dilinə çevirib. Bu əsər "Nizamının "Xosrov" romanı" adı altında Anri Masseninin ölümündən bir il sonra -1970-ci ildə Parisdə işıq üzü görüb.

Azərbaycan ədəbiyyatının fransız dilinə erkən tərcümə olunmuş nümunələrindən biri də "Avesta"dır. Elm aləmində bir səhv fikir üçün müddət, təxminən iki əsr yarımaya yaxındır ki, davam edir. Guya Anketie Düperon 1771-ci ildə "Avesta"nı fransız dilinə tərcümə etməklə, Avropanı bu möhtəşəm əsərə tanış edib. Ancaq elmi ax-tarışlar bu fikrin əsassızlığını, düzgün olmadığını təsdiq edib.

Məsələn, Ə.Sərkəroğlu yazır ki, XVI əsr fransız şərqşünası Can Sənk Arbr, «Avesta»nı latın dilindən fransızcaya çevirib. Tədqiqatçı yazır ki, bu günə qədər "Avesta"nın qeyri tərcüməsi tapılmayıb. Can Sənk Anketie Düperonunda 250 il əvvəl "Avesta"nı fransız oxucularına təqdim edib.

"Avesta"nın fransız dilinə tərcüməsi ilə bağlı digər bir məsələyə də toxunmaq lazım gəlir. XVIII yüzilliyin dahi fransız yazıçısı Volterin 1756-cı ildə qələmə aldığı "Millətlərin adətləri və düşüncələri" adlı əsərində «Avesta»ya müraciət olunur. Yəni də əvvəlki suala qayıdır. Əgər "Avesta" 1771-ci ildə Anketie Düperonun tərcüməsində Fransada, eləcə də Fransanın vasitəsilə Avropada yayılıbsa, bas Volter "Avesta"nı haradan əldə etmişdi? Çünki Volterin "Esse"lərində xeyli tərcümə mətni yer alıb.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, Volter hələ 1747-ci ildə nəşr etdirdiyi «Zadiq», yaxud tale əsərində «Avesta"daki aforizmlərdən nümunələr gətirir.

Əlbəttə, Volterin Zərdüştliyə müraciəti onun bu əsərdən yaxından xəbərdar olduğunu təsdiq edir. O bu mənbəni haradan əldə edib? "Esse"lərin I cildində bu sualın cavabı açıqlar.

Buradan aydın olur ki, M.Hid Zərdin bu parçasını tapıb, əldə edib və Sodderdən həmin hissəni Volter üçün tərcümə edib. XIII və XIV əsrlərdə yenicən yazıya alınmış "Avesta" görünür, məhz əlyazma parçalar şəklində Avropada da yayılmışdı və o, şərqşünaslara, yazıçılara yaxşı tanış idi. M.Hid bu parçalardan istifadə etmişdi.

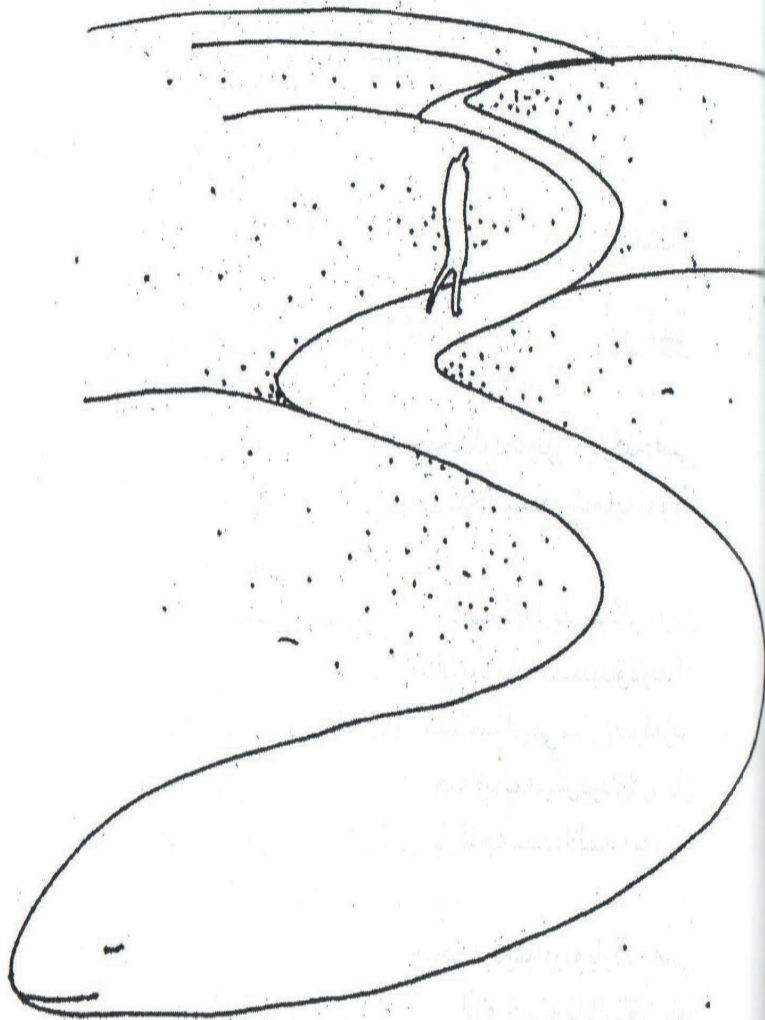
Dahi Azərbaycan mütəfəkkiri Mirzə Fətəli Axundovun komediyaları hələ XIX əsrdə fransız dilinə tərcümə olunub. 1881-ci ildə Barbier dö Meynar və Stonislay Qiyard M.F.Axundovun "Mürafəyə vəkillərinin hekayəti", "Xırs quldurbasan" və "Molla İbrahim Xəlil kimyagər" əsərlərini farscadan fransız dilinə çevirib, farscası ilə bərabər «Tros Komedi Fransesi» başlığı altında Parisdə çap etdirmişdi. Az sonra Barbie dö Meynar Azərbaycan ədibinin "Sərgüzəşti mərdi-xəsis" və "Aldanmış kəvakib" əsərlərini fransız dilinə tərcümə edib «Asiya» jurnalında nəşr etdirmişdi.

1888-ci ildə isə Alfons Siliyer dramaturqun "Sərgüzəşti-vəzir xani Lənkəran" və "Mürafəyə vəkillərinin hekayəti" əsərlərini fransız dilinə tərcümə edib, "Mirzə Fətəli Axundovun iki türkcə komediyası" başlığı altında Parisdə nəşr etdirmişdi.

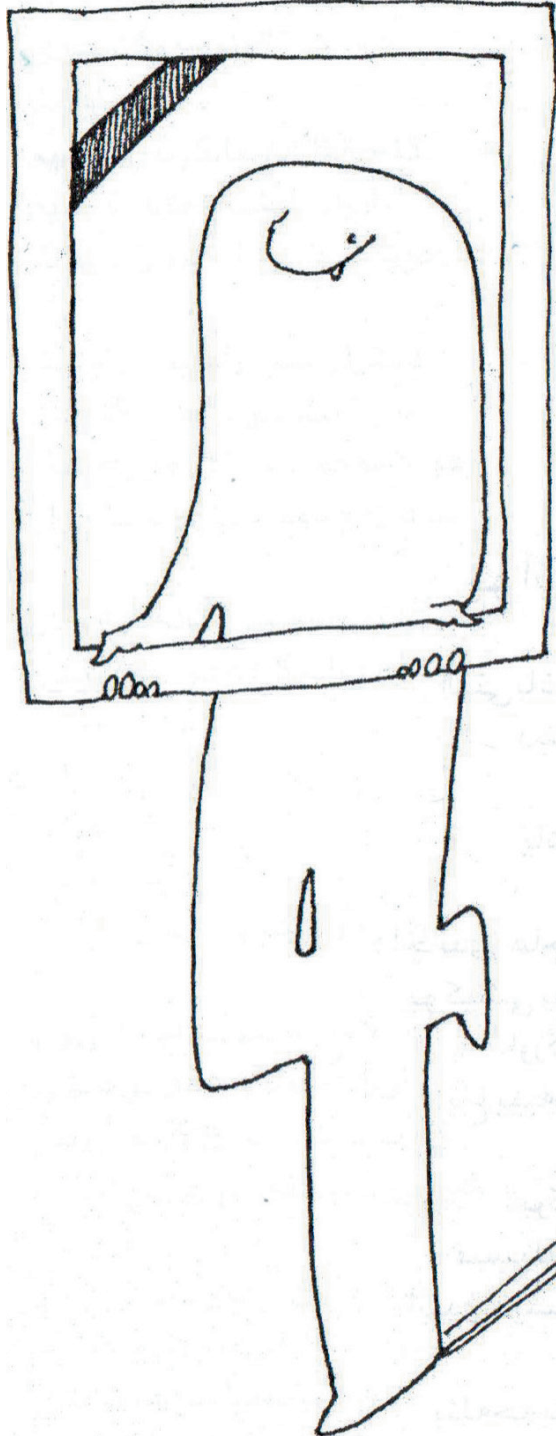
Yüsyənd Büva isə 1906-cı ildə M.F. Axundovun "Müsyö Jordan" komediyasını fransız dilinə çevirib. Həmin əsər 1906-cı ildə kitabça şəklində işıq üzü görüb.

Əsgər ZEYNALOV,
filologiya elmləri doktoru,
professor

Özüm öz yolunsan, ilan balası

Özündən xəbərsiz ömründə min yol
özünü öldürən adamlar keçir...

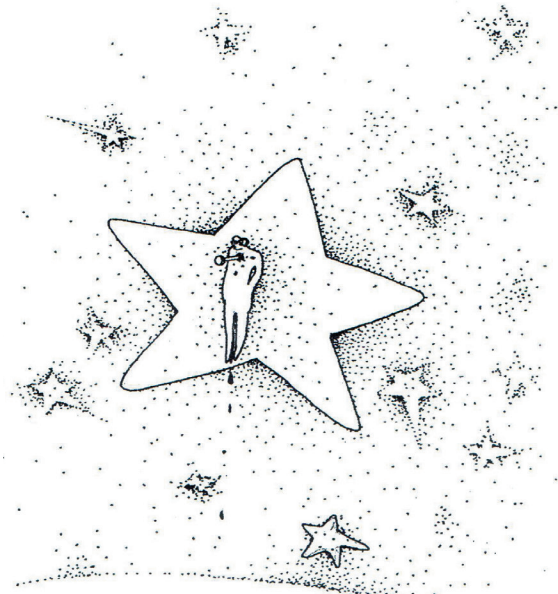
Şeiri bir dildən başqa dilə çevirməyin nə qədər çətin olduğunu hamı bilir. Bunu hətta mümkünsüz sayanlar da var. Bəs şeirə illüstrasiya çəkmək, sözü, fikri, duyğunu təsvirə çevirmək, sənətin bir dilindən başqa dilinə tərcümə etmək asan işdirmi? Əlbəttə, yox.

Güney Azərbaycanın təkcə İranda yox, dünyanın bir çox ölkəsində tanınan rəssamı Ərdəşir Rüstəmi bu çətin işin ən böyük ustalarından biridir. Onun İranda hər il fars və ingilis dillərində nəşr olunan şəkilli təqvimləri buna parlaq sübutdur. Bu təqvimlərdə ilin hər ayının payına onun dün-

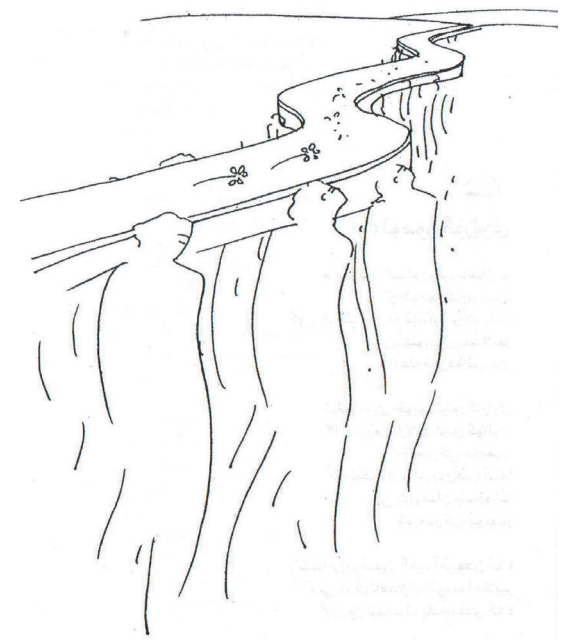
Rəsm dilinə çevrilmiş RAMİZ RÖVŞƏN

ya poeziyasından sevib-seçdiyi bir şeir və o şeirə çəkdiyi rəsm düşür. Təqvimlərdə Uolt Uitmen (ABŞ), Rafael Alberti (İspaniya), Yanis Ritsos (Yunanistan), Çezare Paveze (İtaliya) və başqa dünya şairlərinin şeirlərinə rast gəlmək mümkündür. Ərdəşir Rüstəminin təqvimlərində Azərbaycan şairi Ramiz Rövsənin şeirlərinin də payına düşən aylar

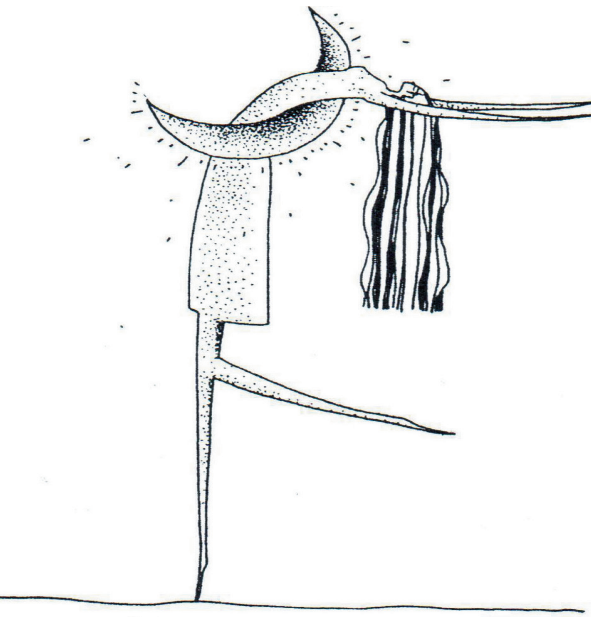
və rəsmlər var. O, Ramiz Rövsənin Təbrizdə və Tehranda nəşr olunmuş "Göy üzü daş saxlamaz" və "Bir yağışlı nəğmə" kitablarına da bir çox illüstrasiyalar çəkib. Şairin şeirlərindən təkən alan bu poetik rəsmlər şeirlərin fəlsəfi məzmununu açmaqla yanaşı həm də bu şeirləri doğuran hiss və duyğuların orijinal təsvirini və təfsirini verir.

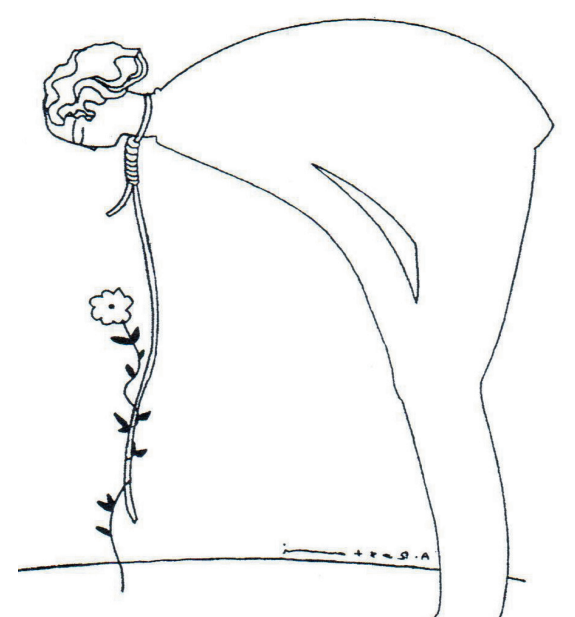
Bu gecə dünyanın camı çıxacaq,
göydən ulduzların qamı axacaq

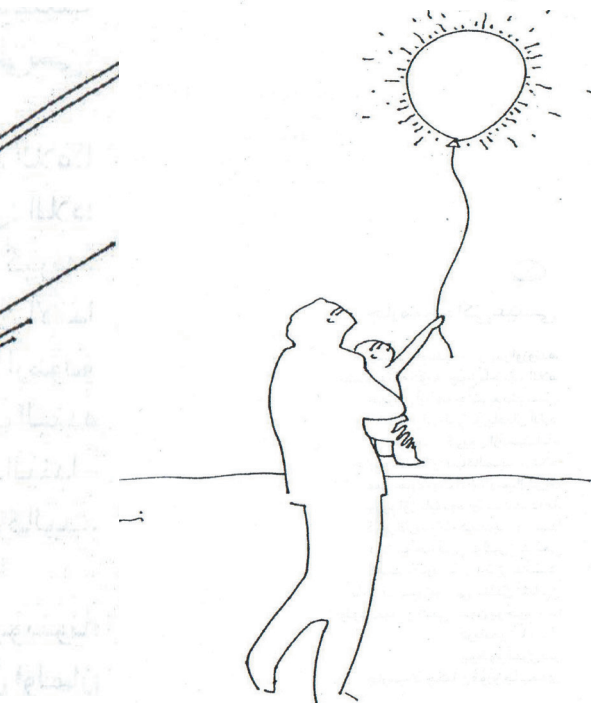
Hələ çiyinlərdə gedir tabutun...

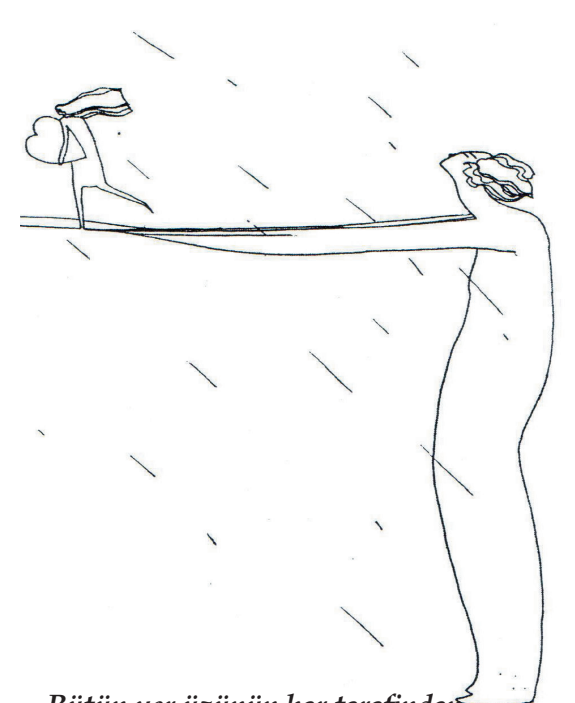
Mən dedim göylərdən ucadı qızlar

Yenə də aldandım bu çiçəklərə,
yenə də özümü asa bilmədim...

Qaranlıqdan bizi ancaq
balalar çıxaracaq

Bütün yer üzünün hər tərəfindən
görünər dünyanı sən olan yeri

Günel NATİQ

Ouk-Park şəhərciyində güzəran keçirən gənc həkim Klarens Heminquey qonşu qızı Qreysə aşıq idi. Qız tibb kollecini bitirmişdi, amma arzuları bu sakit şəhərin "divarlarına" sığmırdı. Qreys müğənni olmaq, dünyanı fəth etmək arzusunda idi. Nəticədə isə, o, əyalət həkimi Klarens Heminqueyın həyat yoldaşı olmuş və taleylə barışmışdı. Bu izdivacdan 1899-cu ildə dünyaya gələn Ernest ailənin ikinci uşağıydı. Klarens təbiət vurğunu idi, təbiətin qoynunda özünü evindəki kimi hiss edirdi. Oğluna da bu sevgini aşılamışdı. Hələ 3 yaşında olanda Ernest atasıyla balıq ovuna gedir və artıq ağacların, çiçəklərin, quşların, heyvanların "dilini" bildirir.

Ernest kitabları da sevirdi. Xüsusilə, Darvinin araşdırmalarını və tarixi əsərləri oxuyurdu.

Ernest sağlam və güclü idi, sevdiyi boksla məşğul olmaq üçün heç bir əngəl yox idi. Sonralar o, belə deyəcəkdi: "Boks mənə çox şey öyrətdi; məsələn, yığılıandan sonra da yenidən hücumu hazır olmağı". Ernestin adını babasının şərafinə qoymuşdular, amma onun öz adından xoşu gəlmirdi. Onun fikrinə, bu, burjua adına oxşayırdı. Ernestin barışmadığı çox şeylər vardı. Məsələn, anası kimi əyalət həyatına alışmaq və taleyinə boyun əymək istəmirdi. Halbuki, valideynlərinin fikrinə, o, məktəbi bitirəndən sonra mütləq universitetdə oxumalı, evlənməli və münasib iş tapıb həmişəlik bu kiçik şəhərdə məskən salmalıydı. Amma belə sakit, adi həyat Ernesti cəlb etmirdi. O, həyatı dolu-dolu yaşamaq istəyirdi, döyüşmək, içib şənəlmək, dünyanı fəth etmək istəyirdi. Okeanın o tayında 3 il idi ki, Birinci Dünya müharibəsi gedirdi. Ernestin nəzərində müharibə əyləncədən başqa bir şey deyildi. Belə bir "əyləncə" olan yerdə hansı universitetdən söhbət gedə bilərdi? O, lap dünyanın o başına da getməyə hazır idi, təki burdan uzaq olsun!..

Ernest dayısının köməyi ilə Kanzas-Sitidə, yerli qəzetlərin birində işə düzəlir. Kriminal hadisələr onu daha çox cəlb edirdi. Müşahidə etdikləri sonralar əsərlərində ona çox gərəklə olacaqdı. Enerjisi aşıb-daşırdı. Dostları xatırlayırdı ki, makinada yazanda onun barmaqlarını görmək olmurdu, fikirlərini yazıb çatdırmağa iki əl "azlıq edirdi".

Bununla belə, müharibəyə getmək fikri Ernesti rahat buraxmırdı. Gözlərində problem olduğu üçün komissarlıq onun istəyini rədd etsə də, Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən İtaliya cəbhəsinə getməyə razılıq ala bilir. Ernest "Çikaqo" gəmisilə Avropaya yola düşür. Sərnəşinlər alman sualtı qayıqlarının hücumundan ehtiyat edirdilər, o isə göyərtədə durub gözləyirdi ki, düşmənin qayıqları nə vaxt suyun üzünə çıxacaq. Gəmi sağ-salamat mənzil başına çatanda o, dilxor olmuşdu və elə hey düşüncəyə düşürdü ki, ona kələk gəliblər. Halbuki, o, macərə arzusunda idi.

Nəhayət, gənc macərəçi arzuladığı cəbhə həyatına qovuşa bilir. O, səngərlərə yemək və siqaret daşıyırdı. Güllələr yağış kimi yağdı, o isə zarafatından qalmır və lovğalanırdı ki, güllələr ona heç nə edə bilməz. Amma 8 iyul, 1918-ci ildə belə bir hadisə baş verir: O, yenə velosipedlə, adəti üzrə, səngərlərə şokolad və siqaret daşıyırdı, bu vaxt avstriyalılar qəfildən atəş açırlar. Ernestin yanındakı əsgərlər həlak olur, o isə huşunu itirir. Özünə gələndə bir az aralıda italyan snayperin vurulduğunu görür. Sürünə-sürünə yoldaşının olduğu yerə gedir və onu çiyinə alıb geriyyə, səngərə qayıdanda yenidən güllə yağışına tutulur. Ernest ayağından güllə yarası alır və Milana, hospitala göndərilir.

Ağrılar gecə-gündüz ona rahatlıq vermirdi. Amma Ernest əvvəl-axır ağrılarına elə öyrəşir ki, sağalandan sonra özünü nəsə qeyri-təbii hiss edir. Bu vaxt ərzində müharibə başa çatır. Heminquey İtaliyanın "İgidliyə görə" gümüş medalıyla təltif edilir. Sonralar yazıçı deyəcəkdi: "Mən müharibəyə gedəndə lap axmaq olmuşam, orda dava gedir, qan su yerinə axırdı, mən isə hələ də elə bilirdim ki, biz avstriyalılarla yarısan iki idman komandasıyıq".

Heminqueyə görə, yazıçı hər şeydən əvvəl, yaxşı müşahidəçi olmalı idi: "Həтта can verən adamın böyür-başında, nə qədər ağır olursa olsun, ən kiçik detallı belə, nəzərdən qaçırmayacaq olmaz". Bu fikirlərdən məşhur Aysberq üslubu doğmuşdu. Əsərlərinin birində qadın və kişi barda oturub hansısa əhəmiyyətsiz şeylərdən danışirlar, ancaq səsin titrəyişindən, hansısa öləri söz, ya jestdən sezilir ki, hər ikisi böyük faciə yaşayır.

Səssiz ağrıları Ernest Heminqueyın "Okeandakı adalar" əsərində də duymaq olur. Heminqueyın qəhrəmanı Tomas Xadson- rəssamdır, təbiətlə harmoniyada olmaq üçün okeandakı adada yaşayır. Hər yay tətilində oğlanları adaya dincəlməyə gəlir. Romanın birinci hissəsi şən, sevimli üç oğlanın macəralarıyla yadda qalır. İkinci hissədə artıq uşaqlar yoxdur, onlar həlak olublar. Bütün roman boyunca ən əziz varlıqlarını-övladlarını itirmiş Tomas Xadsonun ağrısını duyuruq, amma bu kədər üzde deyil, səthin görünməyən tərəfindədir. Bu hissələr istər-istəməz oxucunu ağrının lap dərinliyinə çəkib aparır və iliyinə qədər sarsıdır. Qəhrəman özü bu barədə bir kəlmə də danışmır. Və onun içində gizli qalmış, özünü ifadə etməmiş kədər

bütün roman boyu oxucunu müşayiət edir. O daha rəsm çəkmir, çünki təbiətlə harmoniya, rabitə itib, məhv olub. Səssiz ağrılar romanın pişiklərlə bağlı yerində də özünü büruzə verir. Qəhrəman mehrini pişiklərə salıb, çünki onun sevgisinə bəlkə də indi ancaq bu sahibsiz pişiklərin ehtiyacı var. Onların qayğısına uşaq kimi qalır, xidmətçilər də pişiklərə ailə üzvü kimi qulluq edir. Xatırlayırsınızsa, Heminquey özü də pişikləri çox sevirdi. Həтта sevimli pişiyinin onun yemək masasına belə çıxmaq "hüququ" vardı. Qəhrəmanı Tomas Xadson kimi, Heminquey də 4 dəfə evlənməmişdi. Boşanmaların səbəbkarı, təşəbbüskarı o özüydü və maraqlıdır ki, hər boşanma prosesindən sonra ən çox o özü əziyyət çəkir, özü-özünü danlayırdı: "Axı onların hər biri qeyri-adi qadın idi". Amma əsərinin qəhrəmanı Xadson kimi, Heminquey də bunun səbəbini anlamaqda aciz idi... Açıq-aydın görünür ki, bu romanda Heminquey özünü yazıb. Çünki ancaq dahilər belə kədərlənə bilər... Əsərin qəhrəmanı Xadson, Heminqueyın bütün kədərini, iztirablarını, qorxularını daşıyır. Ona görə, bu kədər oxucunun yaddaşında unudulmaz izlər qoyur... Folker deyirdi ki, "mən səslərin səssizliyinə üstünlük verirəm; sözlərlə yaradılmış obraz isə sükutun içində mövcud olur". Heminqueyın səssiz kədəri kimi...

İspaniyada vətəndaş müharibəsi vaxtı yazıçı Madridə gedir, mühasirəyə alınmış şəhərdə özünü heç kimi və heç nəyi olmayan bir adam kimi hiss edir. Tövlələrdə, yük maşınlarının kuzovunda gecələri, güllələr altında ağır çəkiliş aparatlarını ora-bura çəkib münasib yer axtararaq müharibə haqqında sənədli film lentə alır.

1949-cu ildə yazıçı yenidən ədəbi fəaliyyətə başlayır. Nobel mükafatına layiq görülən "Qoca və dəniz" əsəri bu illərdə yazılır. Heminqueyın bu obrazı (qoca Santyaqo) yazıcının o biri əsərlərinin qəhrəmanları kimi tənha deyil, çünki o, özünü nəhəng və gözəl dünyanın bir parçası sayır. O dünyanın ki, orada dəniz var, okean var, okeanda irili-xırdalı balıqlar var... Qoca balıqçı dənizi çox sevirdi və onun haqqında elə danışır ki, sanki qadından söhbət açırdı. O, yaşlıdır, heydər düşüb, gözləri də əvvəlki kimi yaxşı görmür. Amma öz gücünə inanır. Budur, 84 gündür ki, qocanın bəxti gətirmir, o, bircə balıq da tuta bilməyib. Balaca oğlan- onun yeganə həyatı- qocaya ürək-dirək verir. Bir vaxtlar qoca ona balıq tutmağı öyrədib, indi oğlan onu öz doğması kimi sevirdi. Balaca oğlana da dəniz çox şey öyrədib. O, böyüklər kimi davranır, qocanın qayğısını çəkir. "Yeməyə nəyin var?" sualına qoca: "düyü ilə balıq" - deyəndə də, özünü inanmış kimi göstərir. Hərçənd, ikisi də bilir ki, nə düyü var, nə də balıq. Qoca onu kədərləndirməmək və bəlkə də öz iradəsini sarsıtmamaq üçün belə söyləyir.

85-ci gün qoca Santyaqo dənizə yollanır. Axır ki, bəxti gətirir, arzuladığı nəhəng balıq qocanın toruna düşür! Amma onu qayığa qaldırmaq heç də asan deyil. İnsanla balığın qəribə mübarizəsi gedir. "İkimizdən birimiz öləcəyik," - ən ümitsiz vaxtında qoca deyir. Amma təslim olmaq istəmir. Balıq isə qayıq sahildən elə hey uzaqlaşdır. Artıq gecədir. Amma qoca qorxmur. O, fikirləşir ki, insan dənizdə heç vaxt tənha ola bilməz, çünki ay işığı, buludlar var, okean, onun xırdalı-böyükü balıqları və başqa canlıları var... Səhər açılır. Qoca da, nəhəng balıq da səbrlidir; ikisinin də həyata qarşı müqaviməti var, çünki hər ikisi çox illər keçirib. İkisi də o birinin məğlub olacağı anı gözləyir. Qoca düşünür ki, insanı məhv etmək olar, amma onu heç vaxt məğlub etmək olmaz.

Nəhayət, qoca qələbə çalır. Balığı qayığa yükləyir. Amma bir müddətdən sonra köpək balıqlarının hücumuyla üzlaşır. Amma qoca geri çəkilmək fikrinə deyil. Çünki həyat ona çox şey öyrədib. Balaca oğlanın göz yaşları da ona çox şey öyrədib. Yaşamaq ciddi işdir. İlk baxışda zəif görünən qocanın, əslində, çox böyük iradəyə və cəsəretə sahib olması və sona qədər mübarizə aparması insanı valeh edir...

1960-cı ildə Heminquey ağır depressiya keçirir. Gecələr yuxusuna kabuslar girir. Ona elə gəlir ki, FTB-nin agentləri onu izləyir, telefon danışqlarını dinləyir, hətta bank hesablarını belə yoxlayırlar. Nəhayət, həyat yoldaşı onu psixiatrik klinikada müalicə olunmağa razı sala bilir. Amma yazıçının vəziyyəti yaxşılaşmır, həkimlər qərara gəlirlər ki, evdə o, özünü daha yaxşı hiss edə bilər. Heminquey Paris xatirələrini yazmaq istəyirdi, amma onda heç nə alınmırdı. O, həkimləri və həyat yoldaşını günahlandırır, deyirdi ki, onlar onun istedadını məhv ediblər, yaddaşını siliblər və o, artıq heç nə yazı bilmir. "Ağlımı itirməyə razıyam, razıyam, tək yenidən yazı bilim, tək hamı kimi olmayım".

1961-ci ilin gümüşü bir yay səhəri. Evdəkilər hələ şirin yuxudadır. O, anbara düşür, həyat yoldaşının gizlətdiyi qoşululu tufəngi tapmaq yazıçı üçün elə də çətin olmur. Özünü çox yorğun hiss edirdi və düşüncəyə görə, haradasa uzaqda, ağacların kölgəsində o, rahatlıq tapacaqdı. Atasını intihar etdikdən sonra özünün dediyi sözləri xatırlayırdı: "Həyatdan ancaq qorxaqlar bu cür gedə bilər". Qoca Santyaqo da əmin idi ki, "İnsanı məhv etmək olar, amma onu məğlub etmək mümkün deyil". O qoca Santyaqo ki, həyatda qalmaq üçün köpək balıqlarını, acliği, yoxsulluğu, hətta tənhalığı belə heçə saymışdı... Həyatın o biri üzü yazıçını dəniz kimi özünə çəkirdi. Və ilk dəfə idi ki, böyük Heminquey düşüncəyə düşürdü: "İnsanı məğlub etmək - bu, necə də asanmış, ilahi, bu, necə də asanmış..."

Ernest Heminquey:

Həyat adlı oyunda məğlub olmuş yazıçı

Dünya kinosunun korifeyi Federiko Fellini haqda məlumatları nəinki hansısa məqalədə, bir kitabda belə toplamaq, ümumiləşdirmək çətinidir. Çünki böyük ustadın həyatı və yaradıcılığı minlərlə kino tamaşaçısına birbaşa təsir edib – onun filmlərini izlədikdən sonra dəyişməmək, ruhən kamilləşməmək mümkünsüz olub. Buna görə də Federiko Fellini hələ sağlığında klassikə çevrilə bilib. O, bu gün də dünya kinematografiyasının ən işıqlı simalarından biri hesab olunur.

Sirk möcüzəsi

Federiko Fellini 1920-ci il yanvarın 20-də Adriatik dənizi sahillərində yerləşən Riminidə anadan olub. Valideynləri Urbano Fellini və İda Barbiani Romada tanış olub, evlənilib. Anası Federikoya hamilə olanda ailə Riminiyə köçüb. Ata Fellini ticarət işində çalışıb, İda isə ev işləri və uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olub. Federikodan sonra qardaşı Rikardo və bacısı Mariya dünyaya gəlib.

Rimini şəhəri ona xüsusi təsir edib. Şəhərdə sirk sənətləri tez-tez tamaşalar göstərər, vodevil gecələri keçirilirmiş. Federiko da onları heyranlıqla seyr edib, xalq oyunlarından təsirlənərək böyüyüb. Sonralar rejissor uşaqlıqda gördüklərinin hamısını çəkdiyi filmlərdə əks etdirib. Fellininin incəsənətlə tanışlığı lap kiçik yaşlarına təsadüf edib. Balaca oğlan şəhərə gələn köçəri sirk truppasının çıxışına heyran qalıb. Sirk çıxışını izləyən Federiko özü maraqlı səhnəciklər hazırlayıb. Rəngbərəng maskalar düzəldib, kostyumlar tikən gələcək rejissor taxta kukullarla uşaqları aylaşdırı bilib.

Bir dəfə sirk seyrinə düşən Fellini evdən qaçıb və köçəri aktyorlara qoşulub. Səfər qısa sürüb, tezliklə balaca oğlanı görəndə sirk müdiri onu valideynlərinə təhvil verib. Bir müddət sonra rəsm Federikonun əsas və sevimli məşğuliyyətinə çevrilib. Məktəb və təhsil onu qətiyyətlə maraqlandırmayıb. Vaxtının əsas hissəsini küçələrdə keçirən yeniyetmə Fellini məktəbi başa vurduqdan sonra həyatını dəyişmək qərarına gəlib. 1937-ci ildə Florensiyaya gələn Federiko jurnal təhsili almağa başlayıb. Müxtəlif ixtisasında təhsil aldığı illərdə o, "Febo" şirkətində işə düzəlib, rəsm və karikaturlar çəkməklə dolanıb.

Roma gündəliyi

1938-ci ildə Fellini Romaya köçüb. Vağzalın yaxınlığında, cibgirdlər və əxlaqsız qadınların yaşadığı kasıb məhəllədə bir otaq kirayələyib. Zəif və çəlimsiz görünüşünə görə dostları onu "Qandi" adlandırdı. İlk filmini çəkənə qədər Fellini bir xeyli sənət dəyişdirib. Karikatura ilə məşğul olub, müxbirlik edib, sığorta agent kimi çalışıb.

Romaya köçəndən sonra isə qəzet və jurnallar üçün illüstrasiyalar çəkib, radio tamaşalar yazıb. 1938-1942-ci illərdə Federiko "Mark Avreliy" kimi nüfuzlu yumoristik jurnalda çalışıb. Yeni işi rejissor üçün əsl trampin rolunu oynayıb. Federikonun yazıları maraqla qarşılanıb və o, eyni vaxtda radio tamaşalar və filmlər üçün ssenarilər yazmağa başlayıb.

Gənclik illəri faşizm dövrünə təsadüf edən Fellini hərbi xidmətdən yayınmaq üçün tez-tez özünü xəstəliyə vurub. Müttəfiq qoşunları Romaya girəndə o, dostu ilə birlikdə balaca bir qəzet dükanı açdı. Bir dəfə Roberto Rosselini bu dükana baş çəkib. Rosselini almanlar tərəfindən güllələnən italyan keşiş don Morozini haqda film çəkmək istədiyini deyib. Bunu eşidən Fellini əhvalatı bir qədər də şaxələndirib və Serco Amidei və Roberto Rosselini ilə birlikdə "Roma – açıq şəhər" filminin ssenarisini yazıb. Film neorealizmin əsasını qoyub. Roberto Rosselini ilə tanışlıq və əməkdaşlıq isə onun həyatını tamamilə dəyişib. 1945-ci ildə ekranlara çıxan film inanılmaz uğur qazanıb və Fellini bir ssenari müəllifi kimi məşhurlaşdı.

Uğura gedən "Yol"

Keçən əsrin 40-50-ci illəri kino tarixinə "Yeni dalğa"nın yarandığı illər kimi həkk olunub. Artıq köhnə kino – dünya kinoteatrlarında göstərilən filmlər, kinoya yeni gələnləri bezdirdi. Onlar bu filmləri "Sinema dü Papa" – atalarımızın kinosu adlandırdılar. Deyirdilər ki, bu filmlərdə yaradıcı enerji yoxdur, təxəyyüldə isə kasadlıq var. Bir də ki, kino adamı təkcə aylaşdırmaq deyildir, həm də bir iş, hərəkətə ruhlandırmaqdır. Buna görə də gənclər öz kinolarını çəkmək qərarına gəlirlər. İtaliyada da bu proses sürətlə gedirdi. Həm də italyanlar öz filmlərini – "Yeni dalğa"larını yaradırdılar. Tənqidçilər bu filmlərə ikinci kinorenessans adı vermişdilər. Həmin kinodalğanın ən böyük fiqurlarından biri də məhz Federiko Fellini idi.

Fellininin italyan neorealizminin öncülü – Roberto Rosselini ilə qarşılaşması hadisələrin gedişatını bir qədər də sürətləndirir. Rosselini 1945-ci ildə çəkdiyi "Roma – açıq şəhər" Kann festivalının əsas mükafatını qazanandan 3 il sonra Federikonun ssenarisi ilə daha bir film – "Eşq"i çəkib. Ən maraqlısı isə bu filmə tanınmış italyan aktrisası Anna Manyani ilə Federikonun tərəf müqabili olmasıdır.

İki il sonra Fellini ilk rejissor işi – "Varyete işıqları"nu çəkdi. Ancaq dünya şöhrətini Federiko 4 il sonra – 1954-cü ildə çəkdiyi "Yol" filmi ilə qazanıb. Filmə baş rol rejissorun muzası Culyetta Mazina canlandırdı. Sonra Kabiryanın gecələri, "Şirin həyat", "Səkkiz yarım", "Culyetta və ruhlar", "Klounlar", ümumilikdə 24 film ərsəyə gəlib. Əfsanəvi rejissorun filmlərində Marçello Mastroyanni,

Klaudiya Kardinale, Donald Sazerlend, Tina Omon, Sandi Allen kimi dünya ulduzları çəkilib.

1990-cı ildə Fellini son filmini çəkib. "Aydın səsi" rejissorun son ekran əsəri kimi tarixə düşüb. Fellini artıq beş "Oskar" və sayısız-hesabsız mükafatların sahibi idi. Dünyasını dəyişən il – 1993-cü ildə İtaliya Kino Akademiyası onu "Ləyaqət Oskarı" ilə mükafatlandıranda Fellini zarafatla "İnanıram ki, bu son mükafatım deyil..." demişdi.

Fellini və Culyetta

Əlli il, bir gün – onların xoşbəxtliyi bu qədər çəkib. İki dahi – Culyetta Mazina və Federiko Fellini birlikdə məhz bu qədər yaşayıblar. Culyetta Anna adlı qızcağız məşhur aktrisa olacağını güman etmirdi. Gimnaziyanı bitirdikdən sonra arxeologiya-

Kinonu dəyişən adam - Federiko Fellini

ya marağ göstərən Culyetta universitetə daxil olub və tələbə teatrında rollar alıb. Çox keçməz ki, Mazinanı radiotamaşalarda iştirak üçün dəvət edirlər. Təsədüfən o, "Çikco və Polina" silsiləsini də səsləndirir.

Bu silsilənin müəllifi isə Federiko Fellini idi. Tezliklə Culyetta bu mətnlərin müəllifi olan arıq gənclə tanış olur. Fellini Culyettanı dərhal ovsunlayır.

O, öz həyatı haqqında çox danışır, bəzən də fantaziya uydururdu. Culyetta yaxşı anlayırdı ki, Fellininin qurduğu dünyanı uçurmaq olmaz. Yaxşı bilirdi ki, əsl sevgi qurban tələb edir. Culyetta bu qurbanları verməyə hazır idi. "Mən həmişə fikirləşirəm ki, mənim Culyetta ilə görüşüm taleyin hədiyyəsi idi. İlk tanışlığımızda Culyetta mənim qarşımdakı səhnəcikləri səsləndirirdi. Sonra bütün həyatımız belə oldu".

Tanış olandan cəmi iki həftə sonra onlar evləndi və yalnız beş ay sonra kəbin kəsdiriblər. Fellini Mussolini ordusunda xidmətdən yayınıb. Culyetta isə birinci uşağını itirib. Yarımqı qalan hamiləlikdən sonra o, ağır stress keçirib. Xalası və həkimlər onu sakitləşdirərək, hələ gənc olduğunu, yenə də uşağı olacağını desələr də, Mazinanın ikinci hamiləliyi də faciə ilə nəticələndi. Cütlüyün Petro Federiko adlı oğlu yalnız iki həftə yaşayıb. Bundan sonra Culyetta bir daha uşaq sahibi olmayacağını bilib. Fellini isə ona ürək-dirək vermək üçün "Qəm etmə, Culyetta. Axı mən varam" deyib.

Culyetta öz problemlərini həmişə əridən gizlədib. Onun ölümünə xəstəliyi barədə Fellini heç nə bilməyib. Rejissor insult keçirib xəstəxanaya düşəndən sonra arvadının xəstəliyi barədə öyrənib və dəhşətə gəlib.

Onlar yanaşı, palatalarda yatırdılar. Fellini müalicə olunur, Culyetta isə ölürdü. Gözlənilənə əksinə, Federiko 1993-cü il oktyabrın 31-də toylarının 50-ci ildönümündə vəfat edib. Culyetta Mazina Fellinidən sonra cəmi 6 ay yaşayıb. Aktrisa vəsiyyəti üzrə dəfn edilib: Federiko Fellininin şəklini qucaqlamış halda...

Orxan Pamuk: “Onları dindən çox pul maraqlandırır”

“Çox pərişan oldum. 2002 və 2009-cu illərdə nikbin idim. Türkiyə Avropa Birliyinə daxil olsa, “möcüzələr diyarındaki Alisa” kimi, hər mövzuda müzakirə apara biləcəyimizi düşündüm,” – deyər yazıçı əlavə edib. Türkiyənin İslam dünyası üçün model olmasına da inanmadığını bildirən Pamuk deyib: “Türkiyənin problemi ondadır ki, burada demokratiya məsələsinə iqtisadi zənginlik qədər diqqət yetirilmir. Bu iki amil paralel inkişaf etmir”. Pamuk fikrini bu sözlərlə bitirib: “Onları dindən çox pul maraqlandırır”.

Nobel mükafatçısı, türkiyəli yazıçı Orxan Pamuk Almaniyanın həftəlik “Die Zeit” qəzetinə verdiyi müsahibədə Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlük məsələsinə toxunub. O, bu məsələnin artıq keçmişdə qaldığını və özünün də çox pərişan olduğunu dilə gətirib. Pamuk deyib ki, həm Türkiyə, həm də Avropa Birliyi hal-hazırda öz problemlərinin mənşəsinə qalıb.

Məşhur yazıçının qəbri tapılıb

Dünya şöhrətli ispan yazıçısı Migel de Servantesin qəbrinin, təxmin edildiyi kimi, Madriddəki “Trinitarias” kilsəsinin altında olduğu açıqlanıb.

Bəzi tarix kitablarına görə, 23 aprel, 1616 –cı ildə vəfat etmiş və öz arzusu ilə Madriddəki “Convento de las Trinitarias” kilsəsində dəfn olunduğu zənn edilən Servantesin məzarı, təxminən 400 il sonra - 1 il davam edən araşdırmalar nəticəsində tapılıb.

İspan xəbər agentliyinin yaydığı məlumata görə, kilsənin altındakı qəbiristanlıqda, üzərində “M” və “C” baş hərflərinin olduğu məzar yerindəki qalıqların Servantesə və həyat yoldaşı Katalina de Salazara aid olduğu müəyyən edilib. Səlahiyyətli, qalıqların “çox pis vəziyyətdə” olduğunu, ancaq laboratoriyada aparılan təhlillər nəticəsində onların, böyük ehtimalla Servantes və xanımına aid olduğunu söyləyiblər.

“Don Kixot” adlı məşhur romanı ilə dünya ədəbiyyatında çox önəmli yer tutan Migel de Servantesin nəşinin qalıqlarının araşdırılmasında məqsəd, həm tarixi bir hadisənin isbat edilməsi, həm də bundan Madrid şəhərinin turizm təqdimatında istifadə olunmasıdır.

Hazırladı: NARINGÜL

Yazıçı “Avatar”ın rejissorunu məhkəməyə verir

Çexistan yazıçısı Ruslan Zakriyev “Avatar” filminin ssenarisinin öz əsərindən götürüldüyünü iddia edir. Bu iddia ilə R.Zakriyev filmin rejissoru Ceyms Kameronu məhkəməyə verəcək.

Ruslan Zakriyev iddia edir ki, məşhur rejissor “Avatar” filminin ssenarisini onun 1996-cı ildə yazdığı “Gizli silahlar” romanından götürüb. Zakriyevin kitabı 2002-ci ildə internetdə, proza.ru saytında dərc edilib. “Avatar” filmi isə 2009-cu ildə ekranlara çıxıb. Zakriyev deyib: “Kameron qazandığı 3 milyard dollardan 1 milyard dollarını bizə verməlidir. Mən film studiyası yaratmaq və film çəkmək istəyirəm. Əsərimiz çoxdur, ancaq kinostudiyamız yoxdur.”. R.Zakriyev bu iddiasını sübut etmək üçün Çexistan Yazıqlar Birliyinə müraciət edib. Məsələni araşdıran Yazıqlar Birliyi romandakı bəzi səhnələrin filmə eyni olduğu qənaətinə gəlib.

Zakriyev məhkəməyə müraciət etmədən öncə rejissor Kameronla əlaqə yaradıb. Rejissor isə cavabında deyib ki, o, filmin ssenarisini 1994-cü ildə yazmağa başlayıb, ancaq texniki imkanlar olmadığı üçün, layihəsini 10 il gecikdirib. Zakriyev məhkəmə hazırlığı üçün material toplayır. Vəkil Dmitri Kazatskerin sözlərinə görə, məsələ ilə bağlı məhkəmə işlərinin aparılması təxminən 1 il çəkəcək.

Almaniyada Leypsiq kitab sərgi-yarmarkası

Almaniyada Frankfurt kitab sərgisindən sonra ikinci böyük sərgi olan Leypsiq kitab sərgisi təşkil edilib. Leypsiq şəhərində XX beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkası keçirilir.

Tədbiri İsrailin Berlindəki səfiri Hadas Handelsman, Leypsiq şəhər mədəniyyət elçisi Maykl Faber və İsrail yazıçısı Meir Şalev açıblar. Almaniyada və İsrail arasında diplomatik münasibətlərin başlanmasının 50-ci ildönümü münasibəti ilə təşkil edilmiş sərgidə 2 mindən çox nəşriyyat, şirkət və təşkilat iştirak edir. Sərgi çərçivəsində 3 mindən çox müxtəlif tədbir keçiriləcək. Sərginin işini 2700-dən çox jurnalist işıqlandırır. Bundan başqa, sərgidə İsrail və Almaniyadan 40 yazıçı panellərə qatılacaq. Qeyd edək ki, bu il sərgi-yarmarkanın fəxri qonağı İndoneziyadır.

Tanınmış rus yazıçısı vəfat etdi

Martın 14-də tanınmış rus yazıçısı Valentin Rasputin dünyasını dəyişib. V.Rasputin cəmi bir neçə saat da yaşasa da, martın 15-də 78 yaşda tamam olacaqdı. O, xəstəxanada komadan ayılmadan vəfat edib. Bu barədə yazıçının nəvəsi Antonina “Ria Novosti» agentliyinə bildirib.

Valentin Rasputin həyatının böyük hissəsini doğulduğu İrkutskda keçirib, İrkutsk və Krasnoyarsk qəzetlərində çalışıb.

Yazıçı həm də ictimai fəaliyyətlə məşğul olub, Baykal gölünün qorunmasıyla bağlı kampaniyalar təşkil edib. Ədəbi aləmdə isə, o, ilk əsərlərindən olan “Mariyaya pul lazımdır” povesti ilə məşhurlaşdı. “Yaşa və xatırla”, “Matyora ilə vidalaşma”, “Yağın”, “Fransız dili dərsləri”, “Sonuncu müddət” əsərləri müəllifinə böyük şöhrət qazandırdı.

O, rus xalqının öz dəyərlərinə əsaslanaraq yenidən mənən dirçəlməsini təbliğ edirdi.

Tənqidçiləri Rasputini kənd həyatını ideallaşdırmaqda, onu müasirliyə qarşı qoymaqda qınayırdılar.

Yenidənqurma dövründəki islahatları tənqid edən Rasputin bunun Rusiyada çalxalanmalara yol açdığını düşünürdü. O, hətta millətçi-pravoslav “Pamyat” hərəkatına da qoşulmuşdu. Həmin hərəkat həm də anti-semitizmi ilə seçilirdi. Amma Rasputin onun yəhudilərə nifrət etməsi barədə iddiaları rədd edirdi.

Rasputin, vəsiyyət etdiyi kimi, 2006-cı ildə avtomobil qəzasında həlak olan qızının və 3 il əvvəl itirdiyi həyat yoldaşının yanında dəfn edilib.

Terri Pratçett dünyadan köçdü

Dünyanın ən məşhur yazıçılardan biri, əsərlərini yüz milyonlarla insanın az qala əzbər bildiyi yazıçı Terri Pratçett dünyasını dəyişib. “Terri Pratçett” kimi tanınan ingilis yazıçı, ser Terens Devil Con Pratçett dünən evində vəfat edib.

66 yaşlı yazıçı illərdən bəri Alshaymer xəstəliyindən əziyyət çəkirdi.

Onun ölümü barədə ilk xəbər verən yazıçı ilə 40 ildən bəri əməkdaşlıq edən “Beynəlxalq nəşriyyatçılar” (“Transworld Publishers”) nəşr evi olub.

Terri Pratçett ümumi tirajı 85 milyon nüsxədən artıq olmuş 72 kitab yazıb. Onun ən məşhur əsərləri “Yastı dünya” seriyasından olan romanlardır.

Terri Pratçettin 13 yaşında onun ilk hekayəsi məktəb jurnalında çap olunub. İki il sonra həmin hekayə “Elmi fantaziya” (“Science Fantasy”) jurnalında da işıq üzünə görüb.

Müəllif “Qalxan buxar” adlı son əsərini ötən ilin yayında başa vurmuşdu.

2007-ci ildə müayinə zamanı Alshaymer xəstəsi olduğu aşkarlanan T.Pratçett 2012-ci ildən müstəqil yaşaya bilmirdi. O, əsərlərini nitqi formalaşdırma xüsusi qurğu vasitəsilə köməkçisinə diqqət edirdi.

